

Головне управління освіти і науки
Дніпропетровської облдержадміністрації

Дніпропетровський обласний
психолого-медико-педагогічний центр

Дніпропетровський обласний методичний центр
практичної психології і соціальної роботи

**З ДОСВІДУ РОБОТИ
ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ І СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ**

Методичний збірник

Дніпропетровськ
2007

Упорядники:

Мушинський В.П., завідувач Дніпропетровського ОМЦ практичної психології і соціальної роботи;

Савельєва Н.В., методист-психолог з питань соціальної роботи Дніпропетровського ОМЦ практичної психології і соціальної роботи;

Зарічна Н.В., методист-психолог з питань практичної психології Дніпропетровського ОМЦ практичної психології і соціальної роботи.

Рецензенти:

Крамаренко С.Г., завідувача кафедрою психології освіти ДООППО, канд. педагогічних наук.

Родищенко І.М., начальник відділу соціального захисту дитинства головного управління освіти і науки Дніпропетровської облдержадміністрації, кандидат педагогічних наук.

Васильковська С.І., директор Дніпропетровського обласного психолого-медико-педагогічного центру, вчитель-методист.

З досвіду роботи практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти. Методичний збірник / В.П. Мушинський, Н.В. Савельєва, Н.В. Зарічна – Дніпропетровськ, 2007 р.

У збірнику представлені методичні матеріали практичних психологів і соціальних педагогів дошкільних, загальноосвітніх, спеціальних навчальних закладів, шкіл нового типу та вищих навчальних закладів м.м. Дніпропетровська, Дніпродзержинська, Марганця, Орджонікідзе, Вільногірська, Кривого Рогу, Жовті Води, Павлограда, Криворізького та Солонянського районів.

Збірник адресовано методистам рай(міськ)во, відповідальним за роботу психологічної служби, практичним психологам і соціальним педагогам освітніх навчальних закладів.

ЗМІСТ

Передмова. Етапи становлення і розвитку психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області

Частина 1 З досвіду роботи практичних психологів дошкільних навчальних закладів

Заславська М.О. Ранній вік – наша турбота.

Бурхан О.О. Комплекс занять з розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку

Люта Н.К. Профілактика та корекція дитячих страхів.

Фортунатова М.О. Програма психолого-педагогічного супроводу дітей старшого дошкільного віку.

Миронова Т.В. Тренінгове заняття з вихователями по формуванню взаємовідносин між дітьми 3-4 років.

Бондар А.М. Організація консультативної роботи практичного психолога ДНЗ
Гавриленко М.М. Групові форми роботи з батьками: сімейний клуб «Академія дитинства»

Частина 2 З досвіду роботи практичних психологів загальноосвітніх навчальних закладів

Вітько О.І. Розвиток розумової діяльності молодших школярів

Філіпенко О.А. Програма розвитку емоційної сфери дітей 6-8 років.

Сівакова Л.Ю. Підвищення адаптивних можливостей дітей шестирічного віку до навчання у школі

Іволгіна А.В. Життєві проекти учнів

Бойченко Н.Г. Умови та показники успішної роботи соціального педагога в загальноосвітніх закладах.

Колеснік Т.В. Прес-конференція для старшокласників з елементами тренінгу

Частина 3 З досвіду роботи практичних психологів шкіл нового типу.

Біла Л.Д. Тиждень психології в школі.

Гаврилова Є.Р. Тренінг як основа психологізації освітнього процесу.

Ульянова А.П. Програма психолого-педагогічної діагностики учнів 1-4 класів

Пожидаєв І.В. Психологічна готовність учня гімназії до профільного навчання.

Рухайло М.А. Формування позитивного психологічного клімату в учнівських колективах.

Частина 4. З досвіду роботи практичних психологів спеціальних освітніх закладів.

Остапенко Б.І. Особливості психологічної роботи з особами, які стоять на профілактичному обліку

Шувалова Т.В. Формування готовності до шкільного навчання дітей з особливими потребами.

Частина 5. З досвіду роботи практичних психологів вищих навчальних закладів.

Дягіль Н.Г. Тренінг лідерства.

ПЕРЕДМОВА

Етапи становлення і розвитку психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області

Систематична робота по створенню психологічної служби в галузі освіти Дніпропетровської області розпочалася у 1991-1992 навчальному році, коли, відповідно до наказу Міністерства освіти України «Про розвиток практичної психології в системі освіти», у навчальні заклади була введена посада практичного психолога. За 15 років свого існування психологічна служба Дніпропетровщини пройшла декілька етапів розвитку.

I етап – етап становлення психологічної служби, припадає на 1992 – 1996 роки. За цей період практичні психологи почали працювати майже в усіх містах та деяких сільських районах області. Посаду практичного психолога було введено в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, в закладах освіти нового типу, в спеціальних освітніх закладах. На базі Дніпропетровського національного університету розпочалась підготовка та перепідготовка практичних психологів. Питання організації та науково-методичного забезпечення психологічної служби вирішувала кафедра психології і педагогіки ДОШПО на чолі з Крамаренко С.Г., разом з Кабінетом соціально-психологічних проблем інституту. За цей період значно збільшилась кількість працюючих психологів. Так, у 1994 році працювало 140 практичних психологів, а на початку 1996 року – близько 300 фахівців. У зв'язку з цим виникла потреба створення обласної психологічної служби на єдиних засадах.

II етап – етап утвердження, розпочався у 1996 році, коли були прийняті Тимчасові типові штатні нормативи загальноосвітніх навчально-виховних закладів. Ситуація в психологічній службі значно погіршилась. Майже на 50% було скорочено посади практичних психологів. Чисельність кадрового складу служби скоротилась до 160 осіб. У цей же час, керуючись документами Міністерства освіти України щодо створення Центрів практичної психології, у січні 1996 року було засновано Обласний психолого-медико-педагогічний центр. До його штату введено посади методистів-психологів. Відповідно у містах та районах області введено посаду методиста, відповідального за роботу психологічної служби. Водночас була введена посада головного психолога області при управлінні освіти обласної державної адміністрації. Таким чином, була створена структура управління та науково-методичного забезпечення діяльності обласної психологічної служби. Починаючи з 1996 року були розроблені такі нормативно-правові документи, як: Регіональне положення про психологічну службу системи освіти; посадові обов'язки методиста-психолога; єдині вимоги до планування та ведення документації практичного психолога (соціального педагога); затверджені програми з психології та інше. Також була розроблена система роботи з методистами-психологами рай(міськ)во, яка реалізувалась через такі форми роботи, як наради, семінари, семінари-практикуми, консультативно-

методичні виїзди до міст та районів області. За період з 1997 року по 2001 рік поступово збільшилась чисельність психологічної служби до 280 осіб.

III етап – етап розвитку, розпочався у жовтні 2001 року, коли обласним управлінням освіти і науки було прийнято рішення реорганізувати психолого-методичну службу обласного психолого-медико-педагогічного центру в Обласний методичний центр практичної психології і соціальної роботи. Таким чином, було створено основну організаційно-методичну ланку обласної психологічної служби, на яку покладено здійснення організаційно-координаційних та навчально-методичних функцій у галузі практичної психології і соціальної роботи. В основу діяльності Центру було закладено принцип співробітництва та взаємодії з різними державними та громадськими установами, зацікавленими у розвитку практичної психології та підвищенні психологічної культури населення. За період з 2001 по 2007 рік відбулось значне розширення мережі психологічної служби – в усіх містах та в майже усіх сільських районах області були створені відповідні психологічні служби. Ставки практичних психологів і соціальних педагогів почали вводитись у професійно-технічних навчальних закладах, у позашкільних та вечірніх освітніх закладах, у ВУЗах I-II рівнів акредитації. Значною мірою цьому процесу сприяло прийняття Регіональної програми розвитку психологічної служби на період до 2008 року, впровадження профілактичної моделі психологічного супроводу в освітніх навчальних закладах та системи психодіагностичного моніторингу. На цьому етапі була остаточно сформована система навчально-методичної роботи з психологічними кадрами у циклічному режимі, налагоджена робота методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів. За цей період значно збільшився кількісний склад психологічної служби – від 311 осіб у 2002 році до 000 у 2007 році.

Суттєво поліпшилось методичне забезпечення діяльності практичних психологів і соціальних педагогів. Так, фахівцями обласного центру практичної психології і соціальної роботи були розроблені і надруковані такі методичні посібники, як «Збірник нормативно-правових документів психологічної служби системи освіти», «Психодіагностичні мінімуми в загальноосвітній школі», «Психологічний портрет педагога», «Профілактика педагогічного стресу», «Психолого-медико-педагогічний консилиум в закладах освіти», «Методичне забезпечення діяльності психологічної служби» та інші.

Підвищився рівень професійної майстерності практичних психологів і соціальних педагогів. Про це свідчать наслідки атестації практичних психологів та соціальних педагогів на вищу кваліфікаційну категорію та результати обласного конкурсу психологічного супроводу в закладах освіти, який проводився у 2006-2007 навчальному році з нагоди 15-річчя психологічної служби Дніпропетровської області.

Кращі методичні розробки учасників конкурсу та презентації досвіду роботи фахівців, що атестувались у 2007 році, склали основу даного методичного збірника. Його видання є надбанням усіх етапів становлення і розвитку психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини за 15 років її функціонування.

У збірнику представлені наробики практичних психологів і соціальних педагогів дошкільних, загальноосвітніх, спеціальних навчальних закладів, шкіл нового типу та вищих навчальних закладів м.м. Дніпропетровська, Дніпродзержинська, Марганця, Орджонікідзе, Вільногірська, Кривого Рогу, Жовті Води, Павлограду, Криворізького та Солонянського районів. Вони різні за тематикою, напрямками та формами роботи, що дає можливість показати багатогранність діяльності практичного психолога і соціального педагога в освітньому просторі. Більш детально з поданими матеріалами ви можете ознайомитись у Центрі практичної психології і соціальної роботи.

Укладачі збірника щиро вдячні практичним психологам і соціальним педагогам, які надали свої роботи до друку для загального читання і обговорення.

Авторський колектив збірника сподівається, що практичні психологи і соціальні педагоги знайдуть у ньому корисні для себе матеріали. Сподіваємось також, що він стане прикладом для наслідування, своєрідним мотивуючим фактором для всіх інших працівників психологічної служби нашої області, творчі наробики яких складуть основу наступного методичного збірника.

МУШИНСЬКИЙ В.П., завідувач ОМЦ практичної психології і соціальної роботи

ЧАСТИНА 1

З досвіду роботи практичних психологів дошкільних навчальних закладів.

РАННІЙ ВІК – НАША ТУРБОТА

***ЗАСЛАВСЬКА Марина Олександрівна,**
практичний психолог ДНЗ №366, м. Дніпропетровськ,
спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу
в номінації «Кращий досвід роботи»*

Унікальність перших років життя, залежність розвитку малюка від соціальних умов, виховного впливу та інших чинників привернули до себе увагу освітян нашої країни. Восени 2006 року психологи і педагоги, соціологи і медики зібралися на науково-практичну конференцію, де піднімалися проблеми дітей раннього віку. Проблема охорони й зміцнення здоров'я малят від самого народження, забезпеченню їхнього оптимального розвитку було присвячено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Плекаймо здорову націю з раннього дитинства», проведена в Києві Міністерством освіти і науки України за підтримки Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ).

Національні пріоритети дошкільної освіти загалом окреслила А. Д. Середницька, начальник відділу дошкільної, початкової та спеціальної освіти МОН України. Серед головних вона назвала такі завдання:
- виховання здорової та життєво компетентної особистості;

- забезпечення якісної і доступної дошкільної освіти кожній дитині;
- широке розповсюдження знань щодо розвитку і виховання дошкільнят серед батьків і громадськості.

«Здорова особистість як запорука життєвого успіху» – таку проблему висвітлювала О.Л. Кононко, професор, доктор психологічних наук, заступник директора Інституту проблем виховання АПН України. Олена Леонтіївна розкрила поняття здоров'я особистості, зазначивши, що важливою ознакою особистості є здатність до вільного самовизначення. Для малюка до трьох років визначення власної позиції у світі відбувається в обмеженому просторі (вибір іграшки, виду діяльності, партнера для спілкування).

Стосовно раннього віку, особистістю можна назвати дитину, яка живе повноцінним життям, реалізуючи свої потреби та набуваючи нових знань і вмінь, в якій не загальмований процес особистісного розвитку. Така дитина сама дістає задоволення від власної діяльності і прагне порадувати інших.

Здоровий малюк намагається проявити свої здібності, продемонструвати всім досягнення, ствердитися. Його радують власні успіхи. Тож наше завдання – рости дитину як саморегульовану систему, яка здатна не лише керуватися вказівками й заборонами дорослого, а й сама може визначитися, що робити в різних ситуаціях, не розгубитися в складних обставинах. Пригнічуючи ініціативу дітей, приймаючи за них рішення, дорослі гальмують діяльнісний розвиток особистості. Правильно виховану дитину вже в два роки можна переконати відмовитися від чогось дуже привабливого, задля необхідного, тобто свідомо прийняти рішення.

Отже, важлива функція дитсадка і родини – розвивати активну, життєздатну, самостійну, чуйну, совісну, креативну особистість. При цьому формування знань і навичок є лише засобом, а не самоціллю.

Однією з поширених помилок є надання переваги розвитку інтелекту малюка, тим часом, як найголовнішим для його психічного здоров'я є особистісне зростання. Здоровий малюк відчуває душевний комфорт і рівновагу, у нього стійкий позитивний настрій, він спокійний, ненапружений, усміхнений та доброзичливий. Виявляє жвавий інтерес до навколишнього світу, здатний легко адаптуватися у ньому. Його дії спрямовані на досягнення успіху, а не на уникнення неуспіху, він не заціклюється на собі і не побивається довго над невдачами. Тож не дивно, що й підростаючи, такі діти вміють радіти життю і дарувати радість іншим, ставити реальну мету й досягати її, тобто вміють бути щасливими. А це і є той самий життєвий успіх, якого прагне людина, бо ж насправді він вимірюється не кількістю зароблених грошей і не займаною посадою, а саме здатністю почуватися щасливим.

Про важливість уважного ставлення суспільства до дітей раннього віку наголосив представник ЮНІСЕФ в Україні Джеремі Хартлі, підкресливши пріоритетною турботу про розвиток дитини від перших днів життя.

Кожна дитина має право народитися здоровою, а також бути успішною в житті.

Період від зачаття до трьох років найбільш значущий у житті людини. У цей час формується більшість ментальних здібностей (близько половини з них – до народження). В ранньому віці закладається фундамент людської особистості. Тому раннє мудре втручання допомагає запобігти багатьом вадам і недолікам розвитку. Дослідження, проведені в США, показали, що люди, які були охоплені програмами раннього розвитку, набагато краще вчаться, більшого досягають у житті й значно більше дають як своїй родині, так і суспільству, порівняно з їх однолітками, що мали подібні вихідні дані, але не брали участь в експерименті.

Але про роль раннього дитинства у розвитку людини, на жаль, має уявлення небагато людей. Про це говорять дослідження серед батьків О.М. Балакиревої, керівника Українського інституту соціальних досліджень. Виявилося, що населення має переважно лише загальні уявлення про здоров'я батьків до зачаття, про пренатальний період, фізіологічні пологи, переваги грудного вигодовування тощо. Бракує також і інших, конче потрібних для виховання здорової дитини знань. Якщо необхідність дбати про фізичний розвиток та здорове харчування малечі визнає більшість, то психологічні аспекти лишаються білими плямами. Так, про те, що необхідно спілкуватися з немовлям, яке ще не розуміє мови, знало лише чверть опитаних.

Серед батьків побутує думка, що розпочинати розвиток дитини слід після трьох років. Але ж сучасні науки дослідження показують, що саме в перші три роки життя формується 75% мозку людини. Тож раннє дитинство є періодом найстрімкішого в житті людини розвитку.

Цей розвиток можна розглядати як першооснову майбутньої повноцінної та гармонійної особистості.

Дані досліджень з фізіології мозку та дитячої психології свідчать: ключем до розвитку розумових здібностей людини є особистий досвід пізнання протягом перших трьох років життя, тобто в період розвитку мозкових клітин. Кожна дитина народжується з великим потенціалом, і те, наскільки повно він реалізується, залежить від навколишнього середовища та від того, які умови створено для повноцінного розвитку малюка.

Саме в цей віковий період взаємодія з батьками, родичами, іншими дітьми та дорослими визначає розвиток головного мозку людини, довготермінові наслідки також мають такі чинники, як здорове харчування, відсутність хвороб та стимуляція розвитку. Не всі дорослі розуміють, що коли вони розмовляють з дитиною, відповідають на її лепет, песять її, носять на руках чи за спиною, співають чи граються з нею, то це не є марнуванням часу. Таким чином вони посилають дитинці сигнали тепла, любові, захисту та причетності, забезпечують умови, за яких у малюка розвиваються впевненість у собі, допитливість, вміння володіти собою та спілкуватися з іншими. І хоча зміцнювати здоров'я та стимулювати розвиток дітей ніколи не пізно, все-таки без правильного початку вони можуть так і не надолужити прогаяного, тож ніколи й не реалізувати повністю свій потенціал.

У нашому дитячому садку є дві групи малюків раннього віку і, працюючи з ними, ми зіткнулися з проблемами незнання батьками значимості розвитку дітей у ранньому віці, стереотипного відношення до виховання з боку деяких дорослих, вихователів. Отримавши у допомогу Програму розвитку та виховання дітей раннього віку «Зернятко», програму нового покоління, яка розрахована як на вихователів, так і на батьків, наш колектив одностайно у складі завідувача Старишко Л.О., методиста Байдук Н.М., вихователів Турчиної Т.В. та Довбні Н.М. за підтримкою психологічної служби садка взялися до кропіткої роботи по створенню розвиваючого середовища, оволодінню більш ефективними та прогресивними формами роботи з дітьми та просвітою як батьків, так і колег освітян.

Провівши семінар для завідувачів дитячих закладів району, ми постаралися донести через них до педагогів значимість розвитку дітей раннього віку, бо «Добрі зернятка – гарні сходи». Я провела із завідувачами ігри та арттерапію, довівши величезну роль взаємодії дитини з дорослим на розвиток особистості.

На методоб'єднанні для вихователів дитсадків району під назвою «Раннє дитинство – стартовий період усіх людських начал», познайомили колег з основними напрямками роботи за програмою «Зернятко», поділилися досвідом роботи по адаптації дітей до ясел, провели майстер-клас по використанню ігор-емпатій під час проведення занять за основними лініями розвитку.

Набувши певного досвіду по просвітницькій роботі серед батьків та вихователів, перейнявшись важливістю проблеми розвитку дітей раннього віку, збагативши професійну скарбничку по роботі з дітьми, захотілося поділитися досвідом з колегами психологами на семінарі для психологів дошкільних закладів міста «Ранній вік – наша турбота».

На семінарі розкрили суть психологічного супроводу дітей раннього віку за допомогою активних форм роботи: мозкової атаки-каруселі, творчої лабораторії. Релаксація «Подорож у дитинство» допомогла учасникам усвідомити роль позитивного досвіду, отриманого у дитинстві.

Ігри та казки з іграми-емпатіями поповнили арсенал колег, необхідний у роботі з дітьми.

Семінар – практикум для психологів допоміг структурувати набутий досвід у роботі з дітьми раннього віку та дорослими, утворюючими комфортне середовище для розвитку малят. Подачу матеріалу визнала доцільним за таким планом :

- психофізіологія дитини раннього віку;
- специфіка розвитку дитини у ранньому віці (психологічний портрет);
- адаптація малюків до дитсадка;
- діагностика дітей третього року життя;
- розвивальне середовище - запорука різнобічного розвитку малечі;
- взаємодія психолога і малюка;
- форми роботи психолога з педагогами;
- психологічна просвіта та консультування батьків;

- до скриньки практичного психолога.

Психолого-педагогічні параметри визначення готовності дитини до вступу до дошкільного закладу

Поведінка	
Настрій:	
а) бадьорий, урівноважений	
б) дратівливий, нестійкий	
в) пригнічений	
Засинання:	
а) швидке (до 10 хв.)	
б) повільне	
в) спокійне	
г) неспокійне	
г) з додатковими діями	
д) без додаткових дій	
Тривалість сну:	
а) відповідає віку	
б) не відповідає віку	
Апетит:	
а) добрий	
б) вибірковий	
в) нестійкий	
г) не готовий	
Ставлення до висаджування на горщик:	
а) позитивне	
б) негативне	
Навички охайності:	
а) проситься на горщик	
б) не проситься, ходить мокра	
Негативні навички (смокче пустушку, палець, розгойдується тощо)	
а) немає	
б) є (які?)	
Особистість	
У повсякденному житті:	
а) виявляє пізнавальні потреби	
б) виявляє недостатньо	
в) не виявляє	
Цікавиться іграшками, предметами вдома та в нових обставинах:	
а) так	

б) ні	
в) іноді	
Виявляє інтерес до дій дорослих:	
а) так	
б) ні	
в) іноді	
Любить займатися, уважна, активна, посидюча:	
а) так	
б) ні	
в) не завжди	
Під час навчання:	
а) виявляє інтерес, активність	
б) виявляє недостатньо	
в) не виявляє	
Ініціативність у грі:	
а) вміє сама знайти заняття	
б) є фаза підготовки до гри самостійно	
в) за допомогою дорослого виявляє елементи уяви	
Ініціативність у взаєминах з дорослими:	
а) вступає в контакт з власної ініціативи	
б) сама не вступає в контакт	
Ініціативність у взаєминах з дітьми:	
а) вступає в контакт із власної ініціативи	
б) сама не вступає в контакт	
Результативність діяльності:	
а) доводить зачатку справу до кінця	
б) не завжди	
в) не доводить	
Самостійність у грі:	
а) вміє грати самостійно за відсутності дорослого	
б) не завжди	
в) не грає самостійно	
Соціальні зв'язки з дорослими та дітьми:	
а) легко йде на контакт із дорослими	
б) вибірково	
в) складно	
г) легко йде на контакт з дітьми	
Наявність досвіду спільної діяльності з дорослими:	
а) є	
б) немає	

Впевненість в собі:	
а) є	
б) не завжди	
в) не має	
Адекватна до оцінки своєї діяльності дорослими:	
а) є	
б) не завжди	
в) немає	
Досвід розлучення із близькими:	
а) переносить розлучення легко	
б) важко	
Афективна прив'язаність до когось із дорослих:	
а) є	
б) немає	

КОМПЛЕКС ЗАНЯТИЙ ПО РАЗВИТИЮ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА «УРОКИ РАДОСТИ»

***БУРХАН Елена Александровна,**
практический психолог ДООУ №3, г. Вольногорск,
специалист, победитель областного конкурса
в номинации «Лучшая методична разработка»*

Эмоции играют в жизни человека очень важную роль. Они окрашивают нашу жизнь светлыми и темными тонами. Дают возможность радоваться, дарить радость другим, любить и ненавидеть, страдать и сочувствовать. Эмоциональная развитость, впечатлительность необходимы для того, чтобы чувства могли овладеть нами. Последние исследования ученых показывают, что даже умственные способности не являются такими важными для человека, как уровень эмоционального развития, что позитивные эмоции – важнейший фактор здоровья и долголетия. Радость стимулирует работу сердечных мышц, дыхание становится более глубоким и частым, расширяются кровеносные сосуды, появляется румянец, улучшается мышечная активность. Человек становится более работоспособным, более доброжелательным.

К сожалению, наша система образования до сих пор нацелена на формирование теоретических знаний и в какой-то степени игнорирует эмоциональное развитие ребенка. Имеется в виду набор тех качеств, которые и дают ключ к разгадке того, почему при условии одинаковых умственных способностей одному человеку удастся достичь немалых высот, а другой топчется на месте. Люди с хорошо развитой эмоциональной сферой могут лучше налаживать отношения с окружающими, быстрее находят выход из сложных ситуаций, способны более целенаправленно руководить своими эмоциями. На-

учно это называется: иметь высокий коэффициент эмоционального развития – ЭО. В это понятие входит: умение разобраться в себе, руководить своими эмоциями, целенаправленность, способность к сопереживанию и умение помочь людям наладить межличностные взаимоотношения.

Эмоциональный мир ребенка начинает формироваться уже с первых дней жизни – от первого плача и улыбки – и продолжает формироваться вместе со становлением личности, приобретая широкую гамму положительных и отрицательных эмоциональных состояний (около 28 по наблюдениям исследователей). От эмоций, которые чаще всего переживает и проявляет ребенок, зависит успех его взаимоотношений с людьми, признание другими, а, следовательно – успех социального развития. Эмоции играют своего рода ориентировочную и регулирующую роль в общении. Но сама по себе эмоциональная сфера не может развиваться. Значит, чтобы увеличить коэффициент эмоционального развития, ребенка следует научить. Формирование эмоционального мира ребенка – это постепенное восхождение от внешней красоты к красоте внутренней. В дошкольном возрасте возможности эмоционального мира неизмеримо широки – вобрать в себя максимальное количество впечатлений. Важно учитывать, что детей интересует не только сам процесс выражения своих чувств, но и умение делать это адекватно.

Занимаясь с детьми развитием эмоциональной сферы целенаправленно, я заметила, что в группах, где занятия с детьми проводились регулярно – дети более дружелюбно общались друг с другом (могли идти на компромисс, проявлять сочувствие, договариваться о совместных действиях). Уровень развития познавательных процессов, моральных качеств, произвольности поведения этих детей тоже был выше. А в группах, где занятия, направленные на развитие эмоциональной сферы выпадали по ряду причин, эти показатели были значительно ниже.

Возникла необходимость разработать цикл занятий для развития эмоций ребенка, которые успешно в своей работе смогли бы использовать воспитатели. Так «родились» «Уроки радости».

Проработав массу литературы, адаптировав ее к нашему коллективу и режиму работы детского сада, я вышла с предложением на педагогический совет включить в работу нашего сада «Уроки радости». Педагоги меня поддержали, решение было принято. Следующим этапом было обучение воспитателей проведению данных занятий. Была проведена серия обучающих практикумов, где мы разбирали занятия, находили совместные решения возможных проблемных ситуаций, вносили некоторые коррективы, проводили анкетирование среди родителей и педагогов о целесообразности проведения таких занятий. К новому учебному году мы пришли к выводу: комплекс занятий «Уроки радости» вводится в расписание

Занятия этого комплекса рассчитаны на проведение 1 раз в неделю в течение всего учебного года с детьми 4–7 лет. На «Уроках радости» дошкольники знакомятся, учатся различать, демонстрировать многие эмо-

циональные состояния, сопереживать героям художественных произведений, друг другу, добродушно и эффективно общаться с другими детьми, уметь распознавать эмоциональное состояние человека по мимике, жесту, интонации.

В результате расширяется круг понимаемых эмоций, дети становятся способными к более глубокому пониманию себя и других людей, у них формируется ответственное отношение к своему будущему.

Такие занятия под силу каждому педагогу, важны лишь положительный настрой и внутренняя установка на позитив.

Тематика занятий:

1. Вводное.
2. Поиграем.
3. Дружба крепкая.
4. Заяц-хваста.
5. Посмотри на себя.
6. Что между нами общего.
7. Поговорим о вкусах.
8. Любимые игрушки.
9. Собираем положительные эмоции.
10. Робость.
11. Радость и грусть.
12. Радость – 2.
13. Радость – 3.
14. Страх.
15. Страх – 2.
16. Удивление.
17. Самодовольство.
18. Закрепление знаний о чувствах.
19. Злость.
20. Стыд, вина.
21. Отвращение, брезгливость.
22. Представь и изобрази себя другим.
23. Друзья.
24. Ссора.
25. Ласковые слова.
26. Хочу – не хочу.
27. Любовь. Я люблю маму – мама любит меня.
28. Можно ли обидеться на маму.
29. Я люблю папу – папа любит меня.
30. Я люблю всех людей.
31. Что значит быть счастливым.
32. Вспомним чувства.
33. Любимые игры.
34. Кривляки, хвастунишки и дразнилки.
35. Давайте будем добрыми.

Фрагмент программы. Занятие 16. Удивление

Цель: знакомство с чувством удивления, закрепление мимических навыков

Материал: пиктограмма «удивление», листы белой бумаги с нарисованными кружочками, карандаши

Ход занятия:

Давайте все вместе станем в круг, возьмемся за руки и громко скажем друг другу: «Я рад (а) всех видеть!» (Цель - создание чувства единства).

Очень хорошо! Вспомним, о каких чувствах мы с вами говорили на прошлых занятиях? Да, мы знаем такие чувства, как радость и страх. Сегодня мы познакомимся с удивлением. Что помогало нам, глядя на картинки,

сказать, радуется он или боится? Мы смотрели на выражение его лица и старались определить, что происходит с человеком в данный момент.

Изобразим чувство радости. Что происходит в этот момент с нашими лицами? Какие у нас глаза в этот момент? Что происходит с нашими губами?

Теперь изобразим чувство страха. Мы можем помогать себе жестами. Какие у нас будут движения? Что в это время происходит с нашими лицами, глазами, ртом?

Отлично! Попробуйте изобразить на своем лице чувство удивления. Как вы думаете, оно будет долго длиться, или оно быстро возникает и быстро пропадает? Верно, оно неожиданно возникает и быстро исчезает. (Покажите детям пиктограмму «удивление»). Давайте рассмотрим пиктограмму. Что же происходит с нашими лицами? С бровями? Правильно, они подняты вверх. С глазами? Они широко открыты. С губами? Они растянуты и похожи на букву «О».

Удивление можно сравнить с быстрым прикосновением.

Давайте передадим прикосновение по кругу.

У вас замечательно получилось!

Теперь послушайте одну историю. (Цель - закрепление мимических навыков).

Мальчик Дима гулял во дворе. Вдруг он услышал, как мама зовет его, из открытого окна: «Дима, пора домой, обед уже на столе».

Дима попрощался с друзьями и пошел к дому. На дороге он увидел шляпу и решил ее поднять, но шляпа, как - будто угадала, что хочет сделать мальчик, и отпрыгнула в сторону. Дима очень удивился.

Попробуем разыграть эту историю. Кто хочет быть Димой? Мамой? Как вы думаете, кто мог находится под шляпой? (Предложите детям разыграть эту сценку по ролям и со шляпой).

Замечательно! Вспомните, что происходит с вашим лицом, когда вы удивляетесь? (Положите перед собой лист бумаги и начните рисовать все то, о чем говорят дети). Рот широко открывается и вытягивается. Глаза широко открыты. Брови ползут вверх. Теперь осталось нарисовать нашему человечку волосы, нос, уши и румянец. Замечательно! Смотрите, какой удивленный человек у нас получился. Как вы думаете, чему он удивляется? А что может удивить вас? (Дети отвечают по кругу).

Садитесь за столы. Перед вами лежат листы, на которых нарисованы кружочки. Вам надо оживить эти кружочки - нарисовать глаза, брови, нос, губы, но так, чтобы каждый человек удивлялся. А пока вы рисуете, придумайте, что это за человечки и чему они удивляются.

Когда работа закончена, дети садятся в круг и рассказывают о своих человечках. Занятие окончено!

Литература:

1. Князева О.Л. «Я-ты-мы». Программа социально-эмоционального развития дошкольников. – М.: Мозаика - синтез, 2003.
2. Коноваленко СВ. «Коммуникативные способности и социализация детей

- 5-9 лет». Комплекс коррекционно-развивающих занятий и психологических тренингов. М.: «Издательство Гном и Д», 2001.
3. Крюкова СВ., Слободяник Н.П. «Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь». Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста. М: Генезис, 2002,
  4. Кряжева Н.Л. «Мир детских эмоций. Дети 5-7 лет». Ярославль: «Академия развития», 2000.
  5. Минаева В.М. «Развитие эмоции дошкольников. Занятия. Игры» Пособие для практических работников дошкольных учреждений. М.: Аркти, 1999.
  6. Хухлаева О.В. «Лесенка радости». Коррекция негативных личностных отклонений в дошкольном и младшем школьном возрасте. М.: Издательство «Совершенство», 1998.
  7. Хухлаева О.В., Хухлаев О.Е., Первушина И.М. «Тропинка к своему я». Как сохранить психологическое здоровье дошкольников. М.: Генезис, 2004.

ПРОФІЛАКТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ДИТЯЧИХ СТРАХІВ

***ЛЮТА Надія Кирилівна,**
практичний психолог НВК № 99, м. Дніпродзержинськ,
спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу
в номінації «Краща методична розробка»*

Формування повноцінної активної особистості має насамперед ґрунтуватися на вихованні в дитини почуття власної гідності, поваги до себе, віри у власні сили. Дитина має прагнути бути самою собою, не схожою на інших. Інколи на заваді формуванню повноцінної особистості інколи постає страх. Немає людини, яка б не переживала цього почуття. Стурбованість, тривога, страх, тривожність - такі самі невід'ємні емоційні прояви нашого психічного життя, як і радість, захоплення, гнів, подив, смуток. Страх бере свій початок у ранньому дитинстві, звідки він може «пробиратися» в майбутнє людини й «тероризувати» її все життя. Водночас слід зазначити: страх, як і інші прикрі переживання, не є однозначно шкідливим. Будь-яка емоція виконує певну конкретну функцію та допомагає дитині чи дорослому орієнтуватися в навколишньому середовищі, захищає від зайвого ризику (коли ми, наприклад, переходимо вулицю) тощо. Він регулює діяльність, поведінку, убезпечує людину від травматизму. Проте цим, на жаль, їхній позитивний вплив обмежується.

Грань між: нормальним, охоронним страхом і страхом патологічним не рідко виявляється розмитим, але в будь-якому випадку страхи заважають дитині жити, вони її турбують і можуть викликати невротичний розлад, який проявляється у вигляді тиків, нав'язливих рухів, енурезу, поганого сну, драгтіливості, агресивності, поганому контакті з навколишніми, дефіцит уваги.

Це далеко не повний перелік неприємних наслідків, до яких призводить не-подоланий дитячий страх. За походженням страхи поділяються на такі види: навіювані, особистісно зумовлені та ситуативні

Навіювані страхи виникають у дитини під впливом слів чи дій дорослого. Психологи виділяють окремі конкретні причини навіюваних страхів, зокрема залякування (жартома чи зумисне), фізичні покарання, примушування, приниження особистої гідності, висміювання невдач дитини та гіперпротекція, коли за дитину все роблять батьки. Кожна з названих причин може зумовити виникнення в дитини одного з конкретних видів страху: перед фізичним покаранням, перед неуспіхом у діяльності, страх бути висміяним. Ось деякі з традиційних висловлювань дорослих у цьому випадку: «Сашко, не плач, бо зараз покличу медсестру, щоб зробила тобі укол!» (вихователь дитячого садка), «Погано поводитимешся - відам чужому дядькові» (батько, мати), «Зараз до тебе прийде Бабай!» (бабуся).

Особистісно зумовлені страхи виникають через незадоволення життєво важливих потреб для повноцінного розвитку особистості. Це можуть бути думки про свої вади, відсутність впевненості маляти в любові батьків, розлука з об'єктом прихильності, страх засинати, залишатися самому в темному приміщенні, самому бути вдома без дорослих, захворіти. Такі страхи дуже складно усунути.

Ситуативні страхи породжуються реальними подіями в житті дитини. Наприклад, пожежа, блискавка, землетрус, воєнні дії, поведінка п'яних батьків, страшні мультфільми чи казка, присутність дитини на похороні. У таких випадках страх виникає як прояв природного захисного рефлексу, на цьому, на жаль, його дія не припиняється. Ситуативні страхи минають, але залишають глибоку рану у психіці дитини, часто навіть переходять у доросле життя людини.

Як зароджується почуття страху? В найзагальнішому вигляді страх виникає у відповідь на щось таке, що дійсно загрожує. Однак значно більше поширені так звані навіювані дитячі страхи. Їх джерело - дорослі, котрі оточують дитину і які з надмірною наполегливістю та емоційністю вказують на небезпеку. Психологи виділяють декілька передумов для можливого розвитку страхів у дітей.

Перша причина. Урбанізація, тобто розростання та розвиток міст. Яким би далеким це не здавалося від страхів, та зв'язок є, і він дуже тісний. В умовах великого міста багато хто з дітей почувається самотнім, їм важко знаходити постійних друзів, складно самостійно організувати своє дозвілля. До того ж, вони часто потерпають від надмірної опіки дорослих.

Друга причина. Можливо, це здається дивним, але розвиткові страху сприяє наявність окремих упорядкованих квартир. Встановлено, що у дітей, які мешкають у таких квартирах, страхи спостерігаються значно частіше, ніж у їх однолітків з комуналок. Особливо це стосується дівчаток. У комунальній квартирі у дитини більше можливостей спілкуватися з однолітками та дорослими. Ясна річ, цей висновок не закликає до того, щоб усіх повернути до ко-

мунальних квартир. Просто необхідно створити дитині умови для достатнього спілкування з оточуючими.

Третя причина. Неспокій також: розвивається у дітей, котрі недостатньо рухаються, не беруть участі у колективних іграх.

Четверта причина. Причина багатьох дитячих страхів - у матері, вірніше, в її неправильній поведінці в сім'ї. Так, діти більше потерпають від різних страхів, якщо головною в сім'ї вважають матір, а не батька. Нервово-психологічні перевантаження працюючої і домінуючої в сім'ї матері викликають у дітей відповідні реакції неспокою. Не дуже добре відбивається на емоційному стані дитини і прагнення матері якомога скоріше вийти на роботу, де зосереджені її основні життєві інтереси. При цьому вона не завжди враховує запити дитини та її потребу в більш тісному контакті з нею.

П'ята причина. Аби дитина почала чогось боятися, батькам достатньо почати сваритися. Діти-дошкільнята з неблагополучних сімей частіше, ніж їх однолітки, бояться тварин, стихій, захворювань, смерті, їм частіше сниться кошмари.

Шоста причина. Найбільш підвладні страхам «єдині» діти, котрі стають у сім'ї епіцентром батьківських турбот і тривоги. У той самий час, чим більше в сім'ї дітей, тим менше у них страхів. У молодих, емоційно безпосередніх і життєрадісних батьків діти менш схильні до проявів неспокою і тривоги, а в «статечних» батьків (особливо після 35 років) діти більш неспокійні та тривожні.

Сьома причина. Причиною виникнення страхів у дитини може бути емоційний стрес, пережитий мамою ще під час вагітності, конфліктна обстановка в сім'ї у цей період її життя.

Вікова періодизація дитячих страхів. Чого ж можуть боятися наші діти? Це залежить від віку. До 7 років у дітей переважають так звані природні страхи, засновані на інстинкті самозбереження. У 7-10 років настає ніби рівновага між природними та соціальними страхами (самотності, покарання, запізнення).

У 1 рік діти бояться нового оточуючого середовища, сторонніх людей, віддалення від матері.

Від 1 до 3 років - темряви (основний страх в цьому віці), дитині страшно залишатися одній, бувають також: нічні страхи.

Від 3 до 5 років - у дітей зустрічається страх самотності, темряви, замкненого простору, казкових персонажів (як правило, в цьому віці вони асоціюються з реальними людьми).

Від 5 до 7 років переважають страхи, пов'язані зі стихіями: пожежею, глибиною і т.п., боязнь батьківського покарання, тварин, боязнь страшних снів, втрати батьків, страх смерті, запізнення, боязнь заразитися якоюсь хворобою.

Від 7 до 11 років - боязнь школи («шкільна фобія»), страх «бути не тим», боязнь зробити помилку, боязнь поганої оцінки.

Від 10 до 16 років - страх перед зміною своєї зовнішності, страх «бути не собою», невідчепні страхи, побоювання, сумніви міжособистісного походження.

Алгоритм діагностики дитячих страхів

1. Отримання запиту від батьків, вихователів.
2. Первинна зустріч з дитиною. Методика «Інтерв'ю».
3. Методика «Незакінчені речення».
4. Тест «Страхи в будиночках» - модифікація М.О.Панфілової.
5. Бесіда з батьками.
6. Спостереження за дитиною.
7. Узагальнення діагностичних матеріалів, якісний їх аналіз, складання індивідуального ряду страхів кожної дитини

Тематика малювання (за Захаровим)

I етап - групове малювання

1. В дитячому садку
2. На вулиці, в дворі
3. Вдома
4. Сім'я
5. Що мені сниться страшно, або чого я боюсь вдень
6. Що було б зі мною найгірше або найкраще
7. Ким я хочу стати

II етап - малювання індивідуальних страхів

1. Страх самотності
2. Страх нападу бандитів
3. Страх захворіти, умерти, смерті батьків
4. Страх казкових персонажів
5. Страх запізнення в дитячий садок
6. Страх темноти
7. Страх тварин
8. Страх транспорту
9. Страх стихій (бурі, повені, землетрусу)
10. Страх висоти, глибини, замкнутого простору
11. Страх лікарів, крові, уколів, болю тощо.

Методи та прийоми попередження та подолання дитячих страхів

1. Підвищення загального рівня емоційних переживань дитини (досягнення комфортності в спілкуванні, очікування нової гри, максимальне розгортання критеріїв оцінки та похвали, застосування спеціальних оцінок найбільш вдалим та успішним елементам діяльності дитини). При цьому велика увага приділяється підтримці в дитячому колективі атмосфери прийняття, безпеки, щоб дитина відчувала, що її цінують, незважаючи на успіхи.
2. Метод послідовної десенсибілізації, суть якого полягає в тому, що дитину поміщають в ситуації, пов'язані з моментами, які викликають у неї тривогу, навіть переляк. Для зняття напруги дитині пропонують смо-

кати цукерку.

3. Метод «відреагування» страху, тривоги, напруги, що здійснюється за допомогою гри-драматизації, де в формі театральних етюдів, з допомогою ляльок діти зображають ситуації, які їх лякають, причому всі «лякаючи» моменти повинні бути доведені до крайньої міри («так щоб глядачам було страшно»).
4. Маніпулювання предметом страху (прийоми «малювання страхів», «розповіді про страхи», «вирізання з паперу»). В ході цієї роботи заохочуються спроби гумористичного, карикатурного зображення ситуації та предмету страху.
5. Емоційне переключення, «емоційні гойдалки» (дитині пропонується зобразити сміливого та боягуза, доброго та злого...).
6. Лялькотерапія (у грі дитина стає сміливим героєм мультфільму, надає улюбленій іграшці роль захисника).

Особливо слід відмітити прийоми, що допомагають дітям зняти підвищену напругу, з якою часто бувають пов'язані агресивність, небажані рухові реакції. В цьому випадку дорослий може запропонувати дитині стукати іграшковим м'ячем чи бити кулаком по спеціальному щиту, який дорослий тримає у руці.

Вияв і корекція тривожності та страхів у дітей повинні здійснюватись кваліфікованими спеціалістами - психологами.. За формою це можуть бути спеціально організовані корекційні заняття чи інтегровані навчальні заняття, в ході яких використовуються окремі методи та прийоми попередження та подолання дитячих страхів. Ця робота буде ефективною лише за умови підтримки її батьками та вихователями, при створенні позитивного психологічного клімату в сім'ї та дитячому закладі.

Корекція дитячих страхів. Для корекційної індивідуальної або підгрупової роботи доречно використовувати наступні ігрові психотерапевтичні техніки, ігри та вправи:

- фантазування, що передбачає направлену візуалізацію та активну уяву;
- складання історій, що сприяють завдяки різноманітним прийомам розвитку вербальних навичок;
- техніки художньої експресії, засновані на використанні різноманітних зображувальних матеріалів, що допомагають дитині впоратися з емоційними порушеннями;
- використання в ігрових діях іграшок та різноманітних предметів;
- групові вправи, що призначені для роботи в різноманітних умовах і з різними групами дітей.

Орієнтовна структура корекційного заняття (за В.А. Мазур), тривалість заняття - 30-40 хв.

1. Розминка (вправи, ігри) - зняття фізичного та психологічного напруження, зосередження уваги, збудження інтересу, налаштування на активну діяльність.

2. Психогімнастика (етюди) – активізація психічних функцій мислення, моторики за допомогою внутрішньої уваги дитини до цих процесів.
3. Тренінг - розповідь про свій страх, малюнок страху, казкотерапія, психогімнастичні вправи.
4. Закінчення (спів, танок, хоровод) – закріплення позитивного ефекту, врівноваження емоційного стану, покращання настрою).

Орієнтовна структура корекційного заняття (за О.І. Захаровим), тривалість заняття – 30 хв.

1. Повідомлення теми малювання.
2. Малювання першого страху в індивідуальному списку дитини.
3. Обговорення малюнків з дитиною (індивідуально) через декілька днів після малювання.

Методика проведення циклу занять з корекції страхів у дітей (за О.І.Захаровим). Пояснюють мету малювання страхів як способу позбавитись від них. Потім пропонують кожній дитині завдання намалювати перший в індивідуальному списку страх. Після того, як дитина намалювала, їй дають завдання намалювати наступний страх. Кожен раз важливо схвалити роботу дитини. Якщо дитина довго не може почати малювати, постійно запитуючи «а як?», то можна непомітно для інших дітей підказати, як малювати страх, але в найзагальніших рисах. Через декілька днів проводиться обговорення малюнків. Щоб уникнути наслідування, обговорення проводиться з кожною дитиною окремо. Послідовно показуються малюнки і задається питання про те, боїться тепер дитина чи ні. Щоб не допустити навіювання страху, необхідно уважно слідкувати за тональністю голосу, уникаючи його акцентування на один бік питання. Заперечення страху закріплюється похвалою. Якщо ж страх зберігається, то це також: знаходить своє розуміння і підтримку педагога. Тим самим виражається впевненість педагога, його оптимізм і почуття вини.

Страхи, що залишились, педагог пропонує намалювати ще раз, але так, щоб на малюнках дитина зобразила себе такою, що не боїться. Малювання проводиться 2-3 рази на тиждень по 30 хвилин кожне. На одному занятті пропонується одна або дві теми.

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

ФОРТУНАТОВА Марина Олегівна,
практичний психолог НВК № 76 м. Дніпродзержинськ,
спеціаліст, переможець обласного конкурсу
в номінації «Кращий досвід роботи»

Шостий рік життя дитини - це період інтенсивної, цілеспрямованої підготовки до систематичного навчання у школі. Старший дошкільний вік є такий, що створює Найсприятливіші можливості для розумового, та емоцій-

но-вольового розвитку дитини, для розвитку передумов до формування навчальних умінь.

Навчальна діяльність формується безпосередньо в умовах шкільного навчального процесу. Однак необхідні для цього передумови закладаються ще в дошкільному дитинстві. Саме від рівня розвитку цих передумов залежать успішність засвоєння матеріалу і темп розумового розвитку кожної дитини.

«З яким трепетним хвилюванням переступають діти поріг школи в перші дні свого навчання, як довірливо дивляться в очі вчителя! Чому ж часто буває, що через кілька місяців, а то й тижнів, згасає запал, чому для деяких дітей навчання стає мукою?» (В.О. Сухомлинський).

Педагог-експериментатор В.О.Сухомлинський, коли розпочав свою роботу з шестирічними дітьми, писав: «Рік, що передував навчанню за партою, був потрібний мені для того, щоб добре взнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості сприймання, мислення і розумової праці. Перш ніж давати знання, треба навчити думати, сприймати, спостерігати. Треба також добре знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня - без цього не можна нормально вчити».

Дійсно, світ шестирічної дитини дуже відрізняється від сприйняття семирічної, і навчання має приносити дитині таку саму радість, яку ш приносить гра. Гуманістичні засади педагогіки початкового навчання для дитини мають бути виявлені через віру у свої сили, переживання радості від кожного шкільного дня, кожної зустрічі з учителем, кожного дзвоника на урок. Ш. О. Амонашвілі застерігав, що шестирічні діти значно відстають від семирічних досвідом життя, вольовими зусиллями, змістом та глибиною мовлення, обсягом лексики, імпульсивністю дій. І головна різниця - прагнення до гри і потреба в ній. Він наголошував: «Нехай не введе нас в оману мала різниця в віці - всього один рік, а може бути і менше... Якщо не приділяти цим відмінностям особливої уваги, то може статися, що у підготовчий клас буде механічно переноситись досвід роботи з першокласниками (тобто семирічками)».

Вирішальним є те, що дитина в 6 років може бути ще не готовою сприйняти зміни в своєму соціальному статусі, які з'являються з приходом дитини до школи. Вступ дитини до школи є переломним моментом її життя: формується новий тип взаємин з іншими людьми, виникають нові форми діяльності. Школа з перших днів ставить перед дитиною низку завдань. Їй необхідно успішно опанувати навчальну діяльність, засвоїти шкільні норми поведінки, долучитися до життя у класному колективі, пристосуватися до нових умов розумової праці та режиму. Виконання кожного з цих завдань безпосередньо пов'язане з попереднім досвідом дитини!

Щоб усвідомити зміст і завдання роботи дошкільної установи зі старшими дошкільниками в період підготовки їх до школи слід пам'ятати, що у центрі уваги школи - орієнтація на адаптовану, гармонійно розвинуту особистість і застосування для вирішення цього завдання сучасних педагогічних технологій, що позитивно впливають на розвиток таких важливих якостей

учнів, як самостійність та критичність мислення, уміння спілкуватись та нести відповідальність за наслідки власних дій.

Упровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти потребує сьогодні запровадження цілісної системи психолого-педагогічного супроводу старших дошкільників в період їх підготовки до школи.

Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості виховання старшої групи дошкільного закладу розглядається нами як цілісна системно-організована діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні та суто педагогічні умови для успішного розвитку кожної дитини в дитячому середовищі. На нашу думку, для цього потрібно:

1. Вивчати особистість вихованця. Знати рівень його розвитку, потенціальні можливості, індивідуальні особливості, потреби.
2. Створювати таке середовище, яке б стало максимально сприятливим для задоволення освітніх та розвивальних потреб вихованця. Гуманізувати дитяче середовище можуть гуманізація спілкування, доброзичливі міжособистісні стосунки, гармонізація взаємин всіх учасників педагогічного процесу (батьків, вихователів, дітей, адміністрації).
3. Надавати вихованцю конкретну допомогу, психологічну підтримку у процесі взаємодії з освітнім середовищем.

Створюючи модель психолого-педагогічного супроводу старших дошкільників в період підготовки їх до школи, ми ставили перед собою слідуючи основні завдання:

1. Системне відстеження психолого-педагогічного статусу вихованця та динаміки його психічного розвитку.
2. Гнучкі системи організації освітньо-виховного процесу, який повинен трансформуватись у залежності від психологічних особливостей дітей.
3. Створення спеціальних психолого-педагогічних умов підтримки та допомоги вихованцям, які мають певні проблеми в психічному розвитку і навчанні.

На основі цих основних завдань побудована модель психолого-педагогічного супроводу старших дошкільників на протязі року, планується діагностична, розвивально-відновлювальна, консультативна та просвітня робота. Всі позначені напрямки роботи у рамках психолого-педагогічного супроводу на етапі підготовки до школи дітей 6-го року життя (старших дошкільників) наповнюються конкретним змістом відповідно тому чи іншому етапу та виду діяльності.

Далі пропонуємо модель (програму) психолого-педагогічного супроводу старших дошкільників на етапі підготовки до школи і навчання, де детально визначено кожен крок діяльності з цієї проблеми.

Шостий рік життя (вікові особливості дітей). Новоутворення: становлення ієрархи мотивів діяльності; поява потреби в суспільно значущій діяльності; здатність до рефлексії; антиципація (передбачення можливих дій та оцінок з боку інших).

1. Кризи розвитку: дитина хоче бути дорослою, а не гратися в дорослих

(фаза вступу в перехідний період).

2. Провідна діяльність: сюжетно-рольова гра (ускладнення сюжетів, урізноманітнення ігор, їх розгорнутість, моделювання стосунків, творчий характер ігор), інші види гри: режисерські, ігри-фантазії, ігри з правилами.
3. Продуктивна діяльність: розвиток малювання, подальше вдосконалення конструювання, створення казок, незвичайних історій, вигадування, бажання навчатися.
4. Розвиток психічних процесів:
  - має довільну пам'ять (як під час сприймання та збереження інформації, так і її відтворення), довільно запам'ятовує інформацію, однак мимовільна пам'ять продуктивніша (запам'ятовує те, що цікаво);
  - бурхливий розвиток наочно-образного мислення, здатність використовувати модельні образи, розуміння різних предметів, їх складових; здатність класифікувати, абстрагуватися, здатність до серіаційних дій, експериментування з новим матеріалом, має ознаки словесно-логічного мислення;
  - здатна прогнозувати майбутні події;
  - має активне зв'язне діалогічне мовлення, розуміє іншого. Має ознаки внутрішнього мовлення (дія, планування, контроль думки), пояснювального мовлення;
  - має творчу уяву, передбачає майбутнє, може уявити кінцевий результат, проміжні етапи;
  - систематизовано, планово вивчає предмет, має аналітичне, цілеспрямоване, точне й узагальнене сприйняття, добре сприйняття часу;
  - вже здатна довільно контролювати всі пізнавальні процеси.
5. Інші передумови: засвоює мову почуттів: міміку, жести, пози, інтонації голосу; здатна відчувати гордість, жаль, ревності, заздрощі; здатна обмежувати свої бажання, долати перешкоди, правильно оцінювати результати дій, передбачати їх наслідки; має ознаки самоконтролю, здатна наслідувати позитивний еталон.

Програма організації діяльності практичного психолога з дітьми старшої дошкільної групи методом, психолого-педагогічного супроводу.

стратегія	тактика
1. Допомога в адаптації дітей до д/з після літнього відпочинку, згуртування дитячого колективу, встановлення контакту з дітьми.	1. Відвідування дітей групи під час різних режимних моментів, неформальне спілкування з ними. 2. Проведення циклу адаптаційних занять.
2. Збір медичного анамнезу.	1. Аналіз карток медичного огляду дітей. 2. Індивідуальні бесіди з батьками, медичними сестрами закладу, вихователями груп. 3. Анкетування батьків 4. Індивідуальні бесіди з батьками новоприбулих дітей з використанням «Схеми історії розвитку дитини» (Овчарової Р.В.)
3. Підвищення психологічної грамотності батьків та педагогів з питань адаптації дітей до умов д/с після літнього відпочинку.	1. Наочні консультації для батьків у «Куточку психолога» 2. Групова консультація для педагогів «Шляхи допомоги дитині в адаптації до д/с». 3. Індивідуальні бесіди з вихователями та іншими фахівцями, які працюють з дітьми. 4. Організація роботи «Бібліотеки психологічної служби».
4. Вивчення психолого-педагогічного статусу дитини.	1. Педагогічна діагностика визначення рівня компетентності дитини з основних розділів програми «Дитина» (проводять вихователі групи). 2. Діагностика фізичного розвитку дитини (проводить викладач фізвиховання) 3. Діагностика рівня сформованості передумов до шкільної діяльності: загальна обізнаність, рівень сформованості аналітико-синтетичних вмінь, пам'яті, довірливої регуляції діяльності, обсягу активного словника, зорового та фонематичного слуху 4. Діагностика «Особливостей розвитку дошкільника» на основі стандартизованого спостереження за дитиною (джерело: газета «Шкільний психолог» вересень, 2002р.) заповнюється вихователями разом з психологом. 5. Дослідження індивідуальних особливостей дитини (рівень тривожності, агресивності, імпульсивності) – заповнюється вихователем разом з психологом. 6. Дослідження індивідуально –типологічних особливостей дитини (визначення домінуючого типу темпераменту) з використанням анкети Т.В. Лаврентієвої – заповнюється батьками, вихователями 7. Складання «Психологічного портрету дитини»
5. Аналіз результатів дослідження, узагальнення	1. Оформлення індивідуальних карток «Психолого-педагогічна характеристика дитини» 2. Оформлення зведеної таблиці результатів дослідження.

зібраної інформації (анамнезу)	<p>3. Написання аналітичного звіту по результатам дослідження</p> <p>4. Проведення психолого-педагогічного консиліуму з метою сумісного пошуку та реалізації адекватних педагогічних підходів до дітей в організації навчально-виховного процесу.</p>
6. Вироблення стратегії підходу до дітей та організація подальшої роботи з ними (у тому числі з дітьми «групи ризику»)	<p>1. Формування розвиваючих та корекційно-відновлювальних груп з дітей згідно результатів дослідження.</p> <p>2. Складання індивідуальних та групових корекційних та розвиваючих програм.</p> <p>3. Індивідуальне консультування батьків по результатам діагностики, надання необхідних рекомендацій.</p> <p>4. Розробка рекомендацій педагогам та батькам щодо супроводу дітей.</p>
7. Психологічний супровід дітей (у тому числі дітей «групи ризику»)	<p>1. Проведення розвиваючих занять з дітьми щодо розвитку певних психічних функцій, необхідних для навчання у школі (розвиток мотиваційної, інтелектуальної та емоційно - вольової сфери, а також розвиток дрібної моторики кисті руки) з використанням програм та авторських розробок відомих авторів: Н. Яковлевої, Н. Кряжевої, І. Климиної, А. Бондаренко, І. та А. Барташнікових, І. Томашпольської, М. Сигимової, Ю. та М. Шевченко, Ю. Гурина, Р. Калининої та інших (один раз на тиждень).</p> <p>2. Проведення індивідуальних та під групових (по 4 дитини) корекційних занять з дітьми «групи ризику».</p> <p>3. Спостереження за дітьми під час різноманітних режимних моментів, неформальне спілкування з ними.</p> <p>4. Психологічний аналіз занять з дітьми, які проводять педагоги, надання певних рекомендацій.</p> <p>5. Проведення «Хвилинок цікавої гри» під час прогулянок дітей .</p> <p>6. Робота «Театру етичних «мініатюр» з метою розвитку емоційної грамотності, емпатійних здібностей дітей, а також їх морально - етичного виховання.</p> <p>7. Організація та проведення екскурсій до майбутньої класної кімнати, шкільної їдальні, мандрівка по шкільному блоку комплексу, знайомство з майбутнім вчителем, сумісні заходи , організовані учнями 4 класу для старших дошкільників - майбутніх першокласників з метою розвитку мотиваційної сфери, зняття тривожності та шкільних страхів.</p> <p>8. Проведення сеансів релаксації дітей у ліжках перед денним сном з метою зняття психоемоційного напруження (по методиці Н.Л. Кряженої).</p> <p>9. Консультування батьків за запитом.</p>
8. Психологічна просвіта батьків з питань підготовки дітей до школи	<p>1. Виступи практичного психолога на батьківських зборах: Вікові особливості дітей шостого року життя. Специфіка підготовки до школи дітей цієї вікової категорії. Вимоги сучасної школи до майбутнього першокласника. Батькам про типи темпераментів. Темперамент - основа поведінки дошкільника. Визначення темпераменту Вашої дитини. Що таке «шкільна зрілість», її складові. Як правильно готувати дитину до школи та навчання. Гра як засіб підготовки дитини до школи. Особливості проведення тестування дітей на предмет визначення її рівня готовності до навчання у школі, (інформаційний блок). «За» та «проти» навчання дітей молодшого шкільного віку в умовах НВК (круглий стіл з запрошенням різних фахівців, вчителів).</p> <p>2. Організація роботи «Тренінг класу для батьків майбутніх першокласників» з запрошенням до участі у роботі майбутніх вчителів, вихователів групи та інших фахівців. Тематика занять: - Розвиток зорового сприйняття. - Мотиваційна готовність - важлива складова успіху. - Розвивасмо довільність. - Тренуємо пам'ять. - Будьмо уважні! - Вчимося говорити. - Важливе і зайве. - Розвивасмо руку дитини. Заняття проводяться з використанням інтерактивних та</p>

	<p>активних форм роботи, тестів, анкет, ігрових прийомів.</p> <p>3. Наочні консультації з актуальних проблем.</p> <p>4. Робота «Бібліотеки психологічної служби».</p>
9. Підвищення психологічної грамотності педагогів	<p>1. Тематичні групові консультації: - Вікові особливості дітей 6 року життя. - Аспекти «шкільної зрілості». - Психологічні вимоги для організації навчально-виховного процесу. - Як зберегти психологічне здоров'я дітей. - Про підготовку руки до письма. - Як розвивати передумови до навчання.</p> <p>2. Наочні консультації в «куточку психолога» з актуальних питань розвитку дітей старшого дошкільного віку.</p> <p>3. Робота «Бібліотеки психологічної служби».</p> <p>4. Тренінг компетентності педагога з питань підготовки дітей до школи (щомісячні заняття).</p> <p>5. Індивідуальні консультації для педагогів по запиті.</p>
10. Вивчення готовності старших дошкільників до школи	<p>1. Спостереження за дітьми під час різних режимних моментів, а також занять та прогулянки.</p> <p>2. Індивідуальні та групові бесіди та інтерв'ю з дітьми: «Чи хочу я до школи?», «Експериментальна бесіда щодо виявлення внутрішньої позиції школяра» (розроблена Н. Гуткіною) тощо</p> <p>3. Тестування дітей з метою визначення рівня сформованості психічних функцій, необхідних для навчання у школі.</p> <p>4. Педагогічна діагностика рівня компетенції дітей з основних розділів програми «Дитина».</p>
11. Аналіз результатів дослідження	<p>1. Складання психолого-педагогічних характеристик на кожную дитину.</p> <p>2. Складання загальної відомості готовності дітей до школи та навчання.</p> <p>3. Написання аналітичного звіту по результатам дослідження.</p> <p>4. Проведення психолого-педагогічного консилиуму для майбутніх вчителів, вихователів груп, спеціалістів та адміністрації по результатам дослідження.</p> <p>5. Розробка рекомендацій для вчителів, які будуть працювати з дитиною у школі, для урахування індивідуальних особливостей дитини та побудови особистісного підходу до неї.</p> <p>6. Розробка рекомендацій для батьків щодо організації колекційної роботи з дитиною по підвищенню її психологічної готовності до школи.</p>
12. Робота по оптимізації навчально-виховного процесу старших дошкільників.	<p>1. Допомога вихователям у налагодженні контактів з батьками.</p> <p>2. Підбір розвиваючих ігор та вправ для дітей (різної мети та спрямованості).</p> <p>3. Допомога у виборі адекватного стилю взаємодії вихователя з певною дитиною.</p> <p>4. Організація роботи «Бібліотеки психологічної служби».</p>

ТРЕНИНГОВОЕ ЗАНЯТИЕ С ВОСПИТАТЕЛЯМИ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ДЕТЬМИ 3-4 ЛЕТ

МИРОНОВА Татьяна Владимировна,
*практический психолог ДОУ № 198, г. Днепрпетровск,
специалист высшей категории,
педагогическое звание «практический психолог-методист»*

В последние годы происходит реформирование системы образования. Изданы и рекомендованы новые программы, разработаны оригинальные методические материалы. На фоне этих изменений, к сожалению, явно недостаточно внимания уделяется развитию эмоционально-коммуникативной сферы ребёнка, особенно по сравнению с интеллектуальным развитием. Однако, как справедливо в своё время указывали Л.С.Выготский, А.В.Запорожец, лишь согласованное функционирование этих двух сфер, их единство способны обеспечить полноценное развитие ребёнка.

Уверена, формирование эмоционально-коммуникативной сферы, коррекция её недостатков должны рассматриваться в качестве одной из приоритетных задач воспитания. В связи с этим мной был разработан цикл тренинговых занятий, знакомящих педагогов с различными методами формирования положительных взаимоотношений между дошкольниками. Одно из них представлено в данной публикации.

Тема: «Формирование взаимоотношений между детьми 3-4 лет»

Цель: ознакомление со способами разрешения детских конфликтов.

Ход тренинга. Приветствие всех участников встречи.

Знакомство: ведущий предлагает каждому участнику оформить индивидуальный бейджик, на котором нужно написать своё имя, используя для этого разноцветные фломастеры, цвет которых отображает настроение участника. Сообщение темы, цели тренинга.

Ожидания от тренинга: написать мини-письмо «Мои ожидания». Педагоги записывают свои надежды и ожидания от предложенной работы.

Правила проведения тренинга:

- участники не оценивают друг друга, а говорят о том, что происходит;
- слушать и слышать;
- говорить от своего имени;
- все обсуждения и действия происходят по принципу «здесь и сейчас»;
- каждая мысль имеет право на существование

Мини-лекция. На 4-м году жизни обогащается общение детей

между собой, развиваются и усложняются их игры. Взаимодействия сверстников становятся более разнообразными и содержательными. Вместе с тем они могут стать и источником конфликтов.

Упражнение «Микрофон». Цель: дать возможность каждому сказать быстро (по очереди) ответ на поставленный вопрос. Ведущий предлагает участникам группы припомнить разные случаи детских конфликтов, с которыми им приходилось сталкиваться в работе. Это может быть: ребёнок забирает игрушку; тянет за одежду другого ребёнка; толкает его; проявляет немотивированную агрессию (бьёт, тянет за волосы, щиплет); и т.д.

Далее ведущий предлагает определить причины перечисленных конфликтов. В случае затруднения участников ведущий поясняет, что таких причин несколько. Одна из них состоит в том, что у ребёнка, не решившего, чем ему заняться в данный момент, возникает мимолетное желание последовать примеру сверстника. Например, мальчик вышел на прогулку и обнаружил, что дети, которые оделись раньше, уже сидят на велосипедах. У него появляется желание заняться тем же самым. Но для этого следует как-то заполучить велосипед. Повод для конфликта есть. Причиной конфликта могут стать более обоснованные желания детей. В процессе возведения постройки или игры ребёнку действительно может понадобиться какой-то предмет, который в данный момент с полным правом использует его сверстник. Им обоим нужны именно эта машина, именно эти кубики, именно эта посуда... То есть ровесник воспринимается ребёнком как «препятствие» на пути к реализации своих стремлений. А в тех случаях, когда дети хотят сделать что-то вместе, им недостаёт навыков общения с партнёром.

Педагогический практикум: «А я поступаю так...». Ведущий предлагает участникам тренинга рассказать о своих успехах и неудачах в попытках разрешить детские конфликты. Ведущий записывает на доске все предложенные варианты.

Мини-лекция: Какие же способы разрешения детских конфликтов являются оптимальными? Оптимальными способами являются те способы, при выборе которых педагоги руководствуются гуманистическими ценностями, заложенными в Программе и критериями соответствующих разделов Базового Компонента.

Упражнение «Найди и подчеркни». Педагогам предлагается список критериев, среди которых они должны выбрать и подчеркнуть те, которыми нужно руководствоваться при разрешении детских конфликтов.

1. Обращать внимание детей на эмоциональное состояние друг друга, собственным примером и предложениями побуждая детей к проявлению сочувствия, жалости.
2. Использовать директивные высказывания, требовать от ребёнка действовать по прямому указанию взрослого («отдай машину»; «иг-

айте вместе»).

3. Стараться разрешить конфликты между детьми в мягкой форме, без насилия и крика, путём перевода их в положительные формы взаимодействия.
4. Переключать внимание детей на другие виды деятельности или предметы.
5. Помогать детям формулировать свои желания, просьбы, договариваться об очередности действий.
6. Использовать осуждения, направленные на личность ребёнка, а не на его действия.
7. Использовать приёмы поддержки слабого и обиженного ребёнка для воздействия на более сильного и агрессивного (присесть рядом, выступить посредником).
8. Использовать запрет лишь после того, как будут исчерпаны другие способы разрешения детского конфликта.

Ключ: № 1,3, 4,5,7,8 – да; № 2,6 – нет.

Мини-лекция. Как уже отмечалось выше дети младшего возраста в процессе своих действий думают преимущественно о той цели, к которой стремятся, а не о средствах её достижения. Отнимая игрушку или толкая сверстника, ребёнок думает об игрушке, а не о правах и переживаниях другого. Как сформировать у детей отрицательное отношение к конфликтным формам поведения? Работа в этом направлении может опираться на следующие психологические особенности дошкольников данного возраста:

- способность при определённых условиях осознать негативные стороны собственных действий;
- возможность включения соответствующих форм поведения в образ - Я ребёнка.

Рубрика «Записная книжка воспитателя». Чтобы помочь ребёнку осознать моральную сторону своих действий, можно использовать следующий приём: вскоре после негативного поступка (во второй половине дня или на следующий день) воспитатель разыгрывает перед детьми сценку, точно воспроизводящую нежелательные действия ребёнка. Участниками события являются не дети, а игрушки. Этот момент принципиально важен. Взаимоотношения игрушек непосредственно не задевают детей, и они могут более спокойно и объективно отнестись к их действиям. Участники конфликта, как правило, узнают ситуацию. При этом они получают возможность снова включиться в неё и увидеть себя со стороны. Это побуждает ребёнка самого внутренне определиться, нравится он себе в таком виде или нет. Необходимо подчеркнуть: воспитатель сознательно не называет имени ребёнка, действия которого имитируют персонажи. Что касается детей, то одни не видели этого поступка или не обратили на него внимания; другие забыли про него. Поэтому ребёнок самостоятельно оценивает

показанную ситуацию. Он видит, как к таким поступкам относятся окружающие, может вместе с ними осудить поведение плохого персонажа и, тем самым, своё. Например: Миша часто ломает постройки других детей, мешает им играть. Воспитатель показывает такую сценку.

«Хороший» заяц строит дом.

- Построю дом, буду в нём от лисы прятаться. И дождь меня в доме не замочит. Появляется «плохой» заяц:

- Ты что тут делаешь?

«Хороший» заяц:

- Дом строю, чтобы от дождя прятаться и морковку хранить.

«Плохой» заяц:

- А я тут прыгать хочу (ломает дом).

«Хороший» заяц плачет:

- Я так старался, хотел всех друзей в гости позвать. Ты бы мог рядом попрыгать.

Миша сидит, опустив голову. Дети жалеют «хорошего» зайца. Воспитатель помогает восстановить дом.

Мини-лекция. Действия детей 4-го года жизни зависят не только от их непосредственных желаний и стремлений, но и от их представлений о себе самих. На этой психологической особенности дошкольников строится работа воспитателя. Самым простым способом включить такие представления о себе в образ – Я ребёнка являются слова взрослого, фиксирующие соответствующее поведение детей. Так, если ребёнок один раз помог вам убрать игрушки, слова «Витя настоящий помощник, он замечательно убирает игрушки» заостряют его внимание на этом, возможно, случайном поступке, вызывают гордость за него и одобрение своих действий. В то же время положительное отношение к помощи взрослому не препятствует тому, что при отсутствии настроения ребёнок может уклониться от дела. Поэтому подобный приём не даёт немедленного результата, хотя постепенно меняет детей в лучшую сторону. При его использовании следует иметь в виду ещё одно обстоятельство: тот факт, что помочь – это хорошо, вовсе не означает для детей, что отказать в помощи – это плохо. Поэтому наряду с хорошими действиями, которые мы приписываем ребёнку, необходимо одновременно сообщать ему и о плохих поступках, которые мы хотели бы предотвратить. Чтобы противопоставление хорошего и плохого было более ярким и эмоциональным, лучше приписывать нежелательные поступки отрицательным персонажам. Они совершают всё то плохое, что вы не хотите видеть в детях, а дети становятся их противоположностью – носителями добра.

Рубрика «Записная книжка воспитателя». Воспитатель говорит детям: «Сегодня я расскажу вам про детский сад у злого волшебника. Он собрал только злых и плохих детей, и они всё время стара-

лись сделать что-нибудь плохое: рвали книжки, ломали игрушки. Дрались, кидали камни в птиц. Пачкали одежду, никогда не просили друг у друга прощения, не говорили «пожалуйста», не здоровались и не помогали товарищам. Как вы думаете, у нас такой же детский сад?

-Нет!

- Какие дети в нашем детском саду?

-Хорошие.

Через несколько дней воспитатель перед прогулкой в раздевалке обращается к детям:

- Помните, я вам рассказывала про детский сад у злого волшебника. Знаете, что там случилось? Дети играли, потом бросили игрушки и убежали гулять. А игрушки лежали и тихо плакали. Вы так поступаете?

- Нет, не поступаем.

- Да, вы так не делаете. Давайте зайдём в группу и ещё раз посмотрим, все ли игрушки на месте. Дети вернулись в группу, посмотрели по сторонам, положили все игрушки на место и сказали:

- Мы так не делаем! Так делают только плохие дети в плохом детском саду.

С помощью этого приёма решается несколько задач:

- во-первых, фиксируется в сознании ребёнка, что такое «хорошо», а что такое «плохо»;

- во-вторых, говоря: «Наши дети хорошие», вы показываете, в чём это проявляется, и включаете это хорошее в представление детей о себе;

- в-третьих, вы не осуждаете детей. Ведь когда они борются за куклу или машинку, то думают только об этой игрушке. Они далеки от мысли, хорошо это или плохо. Прямая критическая оценка воспринимается детьми главным образом как недовольство взрослого.

Описанные приёмы направлены на преодоление реально возникающих в практике нежелательных форм поведения детей младшего возраста.

Необходимо знакомить дошкольников с более широким кругом одобряемых и осуждаемых поступков, которые им понятны, но не обязательно встречаются в их практике. Чтобы такое ознакомление проходило достаточно оживлённо и эффективно, можно предложить игру, условно названную «Фу». Строится она следующим образом. Воспитатель поочерёдно называет разные поступки – положительные и отрицательные («оторвал кукле руку», «помог застегнуть пуговицу»), а дети хором оценивают их возгласами одобрения или осуждения: «Ура!» или «Фу!». Эту игру можно проводить раз в неделю по 5-7 минут, задавая каждый раз не более 8-10 вопросов.

Педагогический практикум. Ведущий предлагает участникам разыграть несколько сценариев разрешения детских конфликтов, используя вышеизложенные приёмы.

Подведение итогов работы. Ведущий просит участников высказаться о реализации их ожиданий от тренинга.

Заключительное упражнение «Тепло наших рук». Участникам предлагается перед выходом пожать коллегам руку и кратко высказать личные пожелания, которые начинаются со слов: «Я верю...»

Литература:

1. Алябьева Е.А. Коррекционно-развивающие занятия для детей старшего дошкольного возраста. - М.: ТЦ Сфера, 2003.
2. Карпенко З.С. Психотехника в воспитании ребёнка. К., 1996.
3. Клюева Н.В., Касаткина Ю.В. Учим детей общению. Характер, коммуникабельность. Ярославль, 1977.
4. Князева О., Мещерякова Л. Материалы учебно-методического пособия.- Дитячий садок, число 30-32, серпень, 2006, с. 24-25.
5. Психолог в дошкольном учреждении: методические рекомендации к практической деятельности. / Под ред. Т.В. Лаврентьевой. – М.: Издательство «Гном и Д», 2004.
6. Смирнова Е., Холмогорова В. Игры, направленные на формирование доброжелательного отношения к сверстникам. Дошкольное воспитание. 2003. № 8, с.73-76.
7. Технология тренинга./ Под ред. С. Максименко- К.: Главник,2005.
8. Хухлаева О.В., Хухлаев О.Е., Первушина И.М.Тропинка к своему Я. – М., 2004.
9. Чистякова М.И. Психогимнастика. М.,1997.
10. Якобсон С., Чернавина С., Копачева Ж., Пахомова Е. Формирование взаимоотношений между детьми 3-4 лет. Дошкольное воспитание №1, 2002.
11. Яковлева Н. Психологическая помощь дошкольнику. СПб: «Валерии СПД», 2002.

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ практичного психолога ДНЗ

*БОНДАР Алла Миколаївна, практичний психолог ДНЗ № 77
Довгинцівського району м. Кривий Ріг, спеціаліст,
переможець обласного конкурсу в номінації
«Кращий досвід роботи»*

Сучасний етап розвитку нашого суспільства ставить перед освітянами дошкільниками вимогу спрямувати свої зусилля на оновлення змісту форм і методів виховання та навчання дітей дошкільного віку; на утвердження принципів гуманізації та демократизації педагогічного процесу. Подальший розвиток особистості дитини залежить

від стану роботи в дитячому садочку, психологічного клімату сім'ї, рівня психолого-педагогічних знань дорослих.

20 років роботи з дітьми дають мені право стверджувати, що тільки сумісними зусиллями сім'ї і спеціалістів ДНЗ можливо досягнути позитивних результатів у повноцінному розвитку дитини. Сім'я має різноманітні засоби психологічного та педагогічного впливу на особистість дитини:

- структура;
- психологічний клімат;
- культура психологічної та педагогічної грамотності батьків;
- ступінь матеріального та економічного добробуту;
- загальна культура.

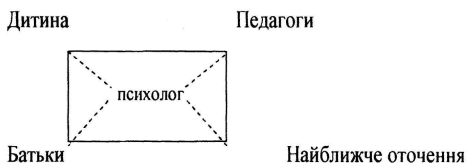
Досить часто батьки розуміють ту мету, до якої треба прагнути, виховуючи свою дитину, які особистісні якості слід у неї формувати, але іноді вони зовсім не знають, як це робити. Помилки батьків спричинені їхньою невідповідністю до виховної роботи, незрозумінням складного процесу психічного розвитку дитини. Потрібно, щоб батьки знали, як будувати свої стосунки з дитиною, спираючись на вікові фізичні та психічні можливості дошкільняти.

Необхідність проведення консультативної та просвітницької роботи з батьками базується на тому, що:

- батькам потрібна підтримка
- дитина має право на те, щоб мати педагогічно освічених батьків
- суспільство прагне захистити себе від соціальних проблем, які виникають внаслідок поганого виховання
- дитина має право на таких батьків, які можуть забезпечити їй всебічний розвиток і добробут.

Виходячи з цього, основними завданнями консультативної роботи психолога ДНЗ є:

- ⇒ підвищення рівня психолого-педагогічних знань вихователів, керівників, батьків, спрямованих на перспективний розвиток особистості, становлення індивідуальності кожної дитини;
- ⇒ виявлення помилок та недоліків у вихованні;
- ⇒ надання необхідної своєчасної допомоги батькам, дітям, вихователям

⇒

Важливим початковим етапом співробітництва ДНЗ та сім'ї повна інформація про соціально-економічну, психолого-педагогічну ситуацію життя дитини. Саме тому я почала у 2004 році свою роботу на посаді практичного психолога із знайомства з сім'єю. Завдяки батьківським зборам, т яких батькам були запропоновані спеціальні анкети, а також засобами особистого контакту з батьками, було проведено дослідження, яке дозволило проаналізувати вік батьків вихованців ДНЗ №77 та розподіл сімей за демографічними видами. На основі даних дослідження була підібрана тематика засідань клубу спілкування «Сім'я моєї мрії», та консультативного пункту «Всі діти – наші».

Для надання професійної допомоги батькам, вихователям користуюся можливостями відомих, сучасних та ефективних методів психокорекції, що належать до різних психотерапевтичних напрямків:

1. Позитивна психотерапія. Цей метод враховує особистісні резерви дитини та дорослого, рекомендує реформувати взаємостосунки, спираючись на позитивні сторони особистості.
2. Психоаналітичний напрямок. Дорослий клієнт виявляється здатним подивитися на свої життєві труднощі збоку, прийняти на основі запропонованих рекомендацій правильне рішення.
3. Групова психотерапія - метод, що дає змогу вивчити, застосувати і вдосконалювати навички спілкування в групі, де формуються нові стереотипи поведінки.
4. Психодрама. Метод полягає в розв'язанні конфлікту через програвання емоційно значимих ситуацій, відреагування та усвідомлення непродуктивних переживань.
5. Нейролінгвістичне програмування. Робота здійснюється через формування позитивного образу себе, закріплення почуття власної значущості.

Робота з батьками складна і відповідальна. «Батьки» - це «професія» педагогічна, але часто батькам не вистачає елементарних психолого-педагогічних знань. Встановлюючи відповідні відносини з батьками, намагаючись налагодити конструктивні взаємодії з сім'ями, щоб допомогти засвоїти батьківську «професію». Тому зрозуміло, що консультативна робота в ДНЗ акцентується на роботі з батьками.

Для цього необхідно:

- проводити просвітницьку роботу по психолого-педагогічним проблемам виховання;
- навчити прийомам і методам взаємодії з дитиною;
- проводити консультації по проблемам, які виникають у батьків у процесі сімейних відносин і проблемам дитини;
- підтримувати батьків у кризових ситуаціях.

Як часто звертаються батьки до психолога щоб отримати консультацію? Які проблеми ними піднімаються? Що їх хвилює? Намагаючись дати відповіді на ці запитання і використовуючи власний досвід (вивчила запитання батьків з індивідуальних консультацій, питання «Батьківської скрині»), я зробила висновки, що можна виділити кілька основних груп проблем, з якими дорослі звертаються до психолога:

- ◆ складні форми поведінки дітей (15 %)
- ◆ виявлення готовності дитини 6 років до школи (40%)
- ◆ нарікання на невміння дитини зайняти себе, на її неспроможність виконати найпростіше прохання (20%)
- ◆ адаптація дітей у дошкільному закладі (25%).

Згідно тематики запитів надавалися рекомендації, поради в формі буклетів, листівок, зроблені добірки «психологічних консультацій». Система цієї роботи допомагає батькам зрозуміти свої досягнення і поразки у вихованні дітей.

Наука і практика психології та педагогіки дошкільного виховання постійно розвивається і тому педагог не повинен стояти на місці у своєму професіоналізмі. Тому основною метою своєї діяльності бачу не тільки психологічний супровід дитини, а й підвищення кваліфікації вихователя.

Педагоги дошкільної установи сьогодні мають бути творчими особистостями, новаторами ідей, постійно підвищувати свій професійний рівень. Практика підтверджує, що працівники ДНЗ також потребують своєчасної допомоги у вирішенні професійних питань. Це пов'язано з великою кількістю не передбачуваних та не контрольованих комунікативних ситуацій, з неможливістю отримати однозначні підтвердження ефективності своєї діяльності тощо.

Найефективнішими формами консультативної роботи з педагогічним колективом є індивідуальні бесіди-консультації (у разі запиту з боку самого педагога), психолого-педагогічні виставки, семінари-брифінги, психолого-педагогічні консиліуми, а також проведення соціально-педагогічних тренінгів.

Психологічний тренінг, направлений на розвиток особистісних і професійно важливих якостей педагогів та формування у них ефективного взаємодії з дітьми, їх батьками; адміністрацією та колегами по роботі. Технологію проведення тренінгів можна варіювати залежно від мети та завдань, а також від особливостей учасників групи (вікових, професійних, особистісних).

Аналіз результатів та перспективи консультативної роботи в ДНЗ. Щоб зняти інтелектуальні, психічні навантаження, пов'язані з темпом сучасного життя, потрібно пам'ятати, що між партнерами (дітьми, педагогами, батьками) завжди має бути довіра, бажання і прагнення зрозуміти один одного, допомогти. Добре зарекомендували себе

бесіди-консультації з приводу конкретної проблеми, «круглі столи» за участі запрошених спеціалістів різних напрямків, батьківські тренінги, інструктажі батьків, під час яких вони вчатьсь прислуховуватись до дітей, їх почуттів, їх запитів, керувати дітьми.

Консультація психолога спрямована, насамперед, допомогти дитині, годі як основним клієнтом все таки є дорослий, що звернувся до нього на допомогу. І тут основною метою психолога є визначення відкритих або прихованих причин звернення.

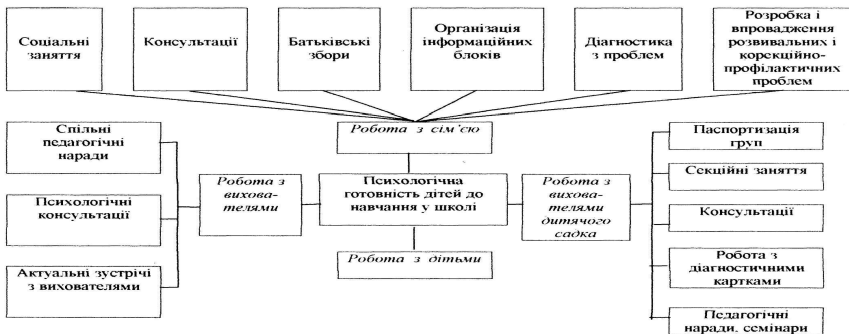
Зміст консультативної роботи в ДНЗ постійно аналізується. Для цього з метою визначення обізнаності в питаннях психологічної освіти батьків було розроблено і запропоновано тест-питальник. Респондентами тесту були батьки вихованців середньої-старшої групи. В дослідженні приймали участь 24 чол., з них 18 жінок та 6 чоловіків. Варто взяти до уваги, що за демографічними видами розподіл сімей був таким: 76% повні сім'ї, 24% - неповні; за освітою: вища - 34%, середня спеціальна - 50%, середня - 16%.

Аналіз відповідей свідчить про зацікавленість батьків щодо розв'язування питань з проблем виховання дітей та спілкування з ними.

Дуже приємно бачити небайдужість батьків в успішному розвитку дитини, бажання отримати консультацію спеціалістів.

Порівняльний аналіз відповідей батьків за 2005 та 2006 рік дають підставу зробити висновок, що майже на всі питання тесту зрости позитивні відповіді. Такий підсумок росту батьківського досвіду говорить про те, що консультативна робота є однією з основних форм роботи практичного психолога ДНЗ і потребує постійного пошуку ефективних методів взаємодії усіх членів супроводу дошкільнят.

Організація роботи психолога з сім'єю

Література

1. Эриксон Э. Детство и общество. - М. 1982.
2. Бажович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968.
3. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва. Навч. посібник. - К: Вища школа, 1993.
4. Развитие эмоциональных отношений матери и ребенка. Метод. пособие. - СПб: Речь, 2004.
5. Работа психолога с педколлективом. Упорядкував Т.Гончаренко - К.: Видавничий дім «Шкільний світ», 2005.
6. Мэй Р. Искусство психологического консультирования, - М.: Педагогика, 1994.
7. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / Под науч. ред. проф. Л.М. Шепициной. - СПб.: Речь, 2005.
8. Технології психологічного консультування - К.: Ред. Загально.пед. газ., 2005.
9. Чистякова М.И. Психогимнастика. - М.: Просвещение, 1990.
10. Дивовижний світ гри. - К.:БВДС, №4, 2004.
11. Журнал «Дитячий садочок», -К.: Шкільний світ, №6, 2006.
12. Гра с пальчиками (Переклад на укр. Т.Коломієць). - К.: Країна мрій, 2005.
13. Карнеги Дейл. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. -К.: Наукова думка, 1989.

ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ З БАТЬКАМИ: СІМЕЙНИЙ КЛУБ «АКАДЕМІЯ ДИТИНСТВА»

ГАВРИЛЕНКО Марина Миколаївна, практичний психолог ДНЗ № 3, м. Дніпропетровськ, спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу в номінації «Краща методична розробка»

Ще в недалекому минулому дитячий навчальний заклад здебільшого сприймався пересічним громадянином як закрита система з чітко регламентованим, негнучким розпорядком та усталеними правилами. Організація життєдіяльності дітей, зміст навчально-виховної роботи з ними, застосовувані методики, взаємини між педагогом і вихованцями та між самими дітьми не потрапляли в поле зору батьків дитини, залишаючись за дверима закладу. Певна інформація надходила до батьків через сухі матеріали стендів, формалізовані доповіді вихователів на батьківських зборах, з розповідей самих синів і доньок у їхній дитячій інтерпретації. Таким чином, створювалася таємниця про те, що насправді мало б бути добре відомим, зрозумілим для найближчих дитині людей, членів родини. Це зумовлювало розбіжність в системі виховання родинного та суспільного, або й зовсім відсторонюва-

ло батьків від дітей. Також ця ситуація породжувала негативні чутки, необ'єктивні оцінки та судження, що завдавало шкоди репутації самого дитячого садка, знижувало престиж дошкільної освіти й професії вихователя загалом.

Завдяки загальним позитивним тенденціям розвитку суспільства сьогодні дошкільні навчальні заклади зорієнтовані на інші пріоритети: інтеграція суспільного і родинного виховання при збереженні пріоритетності родинного. Сучасний дошкільний заклад має дедалі більше повертатися обличчям до кожної родини, дбаючи про забезпечення права дітей на здобуття дошкільної освіти, створення кожному малюкові рівних з його однолітками стартових умов для подальшого навчання у школі, успішного особистісного зростання.

Сучасний дошкільний заклад йде в ногу з розвитком суспільства: змінює ставлення до виховних, навчальних тенденцій, прагне змінити методи і прийоми, намагається якомога краще приблизити суспільне виховання до родинного. Така робота навчального закладу повинна бути цікавою не лише дітям, а й батькам.

Сучасна сім'я переживає кризу. Цей факт фіксують і обговорюють філософи, політики, психологи. Батьки і діти живуть інтенсивно, де все менше часу залишається для змістовного внутрішньосімейного спілкування, для спільних занять, підтримки та розвитку сімейних традицій. Внутрішнє напруження відносин послаблює сім'ю, емоційне відчуження стає характерною рисою дитячо-батьківських відносин.

Взаємодія дитини з дорослим є першим етапом її взаємодії з оточуючим світом. Саме цей досвід закріплює і формує певні моделі поведінки з іншими людьми. Мене зацікавила ця проблема. На мою думку, роботу психолога з сім'єю можна умовно розділити на чотири етапи. Перший – зустріч з самим собою. Другий – вивчення взаємин між подружжям. Третій – робота над відносинами батьків та дітей. Четвертий – вивчення історії сім'ї (традицій, правил, ритуалів). Причому саме в такій послідовності, оскільки характер відносин батьків і дітей витікає зі світогляду батьків і характеру їх відносин один з одним та закріплюються в правилах, ритуалах, традиціях сім'ї.

Традиційно психологічна допомога сім'ї надається в рамках індивідуальної психологічної консультації. Нові умови вимагають нових підходів і методів роботи психолога з сім'єю, в тому числі групових методів роботи з батьками, що останнім часом завойовує все більшу популярність. Ці методи можна розглядати як модель групової консультаційної роботи з батьками, часто більш ефективною, ніж індивідуальне консультування. Пояснюється ця ефективність тим, що під час групового консультування, перед очима клієнта проходить багато особистих історій і варіантів взаємовідносин дітей і батьків. Ця різноманітність дозволяє людині на прикладі інших розглянути і про-

аналізувати власні відношення з дітьми, дізнатися щось корисне, збагатити своє розуміння цих взаємовідносин. В груповій роботі створюється атмосфера безпеки і психологічної підтримки. Важливим фактором є і практичне відпрацювання комунікативних навичок - вміння спілкуватись з людьми, відверто визнати і озвучувати свої складнощі, обмінюватись власним досвідом з іншими.

Тому для більш продуктивного спілкування між психологом, батьками та педагогами в нашому Центрі розвитку дитини № 3 в 2003 році було створено сімейний клуб «Академія дитинства», для батьків всіх груп. На початку роботи було розроблено Положення про роботу клубу та поставлена мета.

Метою створення клубу «Академія дитинства»: є розвиток в ДНЗ перспективних форм співпраці з батьками, що передбачають підключення їх до активної участі в педагогічному житті Центру, налагодження в повній мірі можливостей сімейного виховання та укріплення відносин в сім'ї, підвищення їх рівня обізнаності та культури виховання дітей.

Положення про роботу сімейного клубу

I. Загальні положення

1. Клуб є додатковим компонентом навчально-виховного процесу, де батьки та педагоги можуть отримати знання і розвинути свої вміння, щоб об'єднати в подальшому свої зусилля і забезпечити дитині захист, емоційний комфорт, цікаве і змістовне життя в дитсадку і дома.
2. Керівник клубу - практичний психолог ДНЗ - здійснює свою діяльність в тісному контакті зі спеціалістами (логопедом, музичним керівником, інструктором з фізкультури, лікарем-педіатром)
3. Робота клубу базується на дотриманні міжнародних і українських актів і законів про забезпечення захисту і розвитку дитини, закону України «Про освіту», «Базового компоненту», кодексу психолога, нормативних документів та даного Положення.
4. Основними принципами роботи клубу є доброзичливість, компетентність, професіоналізм.

II. Основні завдання

1. Взаємодопомога і розвиток взаємодії батьків та дошкільного закладу.
2. Пропаганда «компетентного батьківства».
3. Формування «усвідомленого батьківства».
4. Збереження соціальної, психологічної, суспільної цінності сім'ї

III. Умови роботи клубу

1. Засідання клубу за згодою з батьками працює 1 раз на місяць в п'ятницю о 17.30
2. Робота проводиться відповідно річного плану клубу.
3. Тематика засідань торкається лише дітей, їх проблем, батьків, їх проблем у вихованні своїх дітей.

4. Форми роботи можуть бути різними: вербальні, ігрові, тренінги, лекції, відеокурси, анкетування, свята, розробка методичок для сімей.

Починаючи роботу, мною було проведено анкетування, з якого дізналась побажання батьків, що до роботи клубу, основних напрямків роботи, графіку та позицію самих бажачих. Саме на базі цього анкетування і створювалося «Положення про роботу клубу».

На першому засіданні було видане запрошення всім сім'ям нашого Центру. Мною була обрана, на той час, дуже популярна тема: «Обдарована дитина в сім'ї». На цьому засіданні вперше було використано відеокурс «Діти батькам», в якому діти самі навчали батьків розгадувати загадки та провели урок з кляксографії. Виявилось, що це ефективний і цікавий вид роботи для батьків. Засідання було закінчене рефлексією, з якої стало зрозуміло, що клуб має право на існування, і у батьків є багато питань, які потребують вирішення. На основі запитів батьків було складено календарний план. Але, працюючи за цим планом перший рік, я з'ясувала, що батьківські запити формуються відповідно проблемам, які в них виникають. Опрацювавши їх я дійшла висновку, що тематику потрібно коригувати і логічно вибудовувати, звертати увагу на проблеми не лише виховання та навчання дітей, а й власне проблеми самих батьків та їх взаємовідносин. Але від пропонування тематик ми також не відмовились.

Провівши порівняльний аналіз тем, я помітила, що вони змінились: від проблем навчальних та оздоровчих – до проблем вивчення особливостей взаємовідносин в сім'ї, та створення психологічного комфорту в ній. Це свідчило про те, що ми дали можливість батькам глибше усвідомити свою сімейну відповідальність. На сучасному етапі роботи клубу учасників цікавить проблема психологічного клімату в сім'ї та збереження психологічного здоров'я дитини.

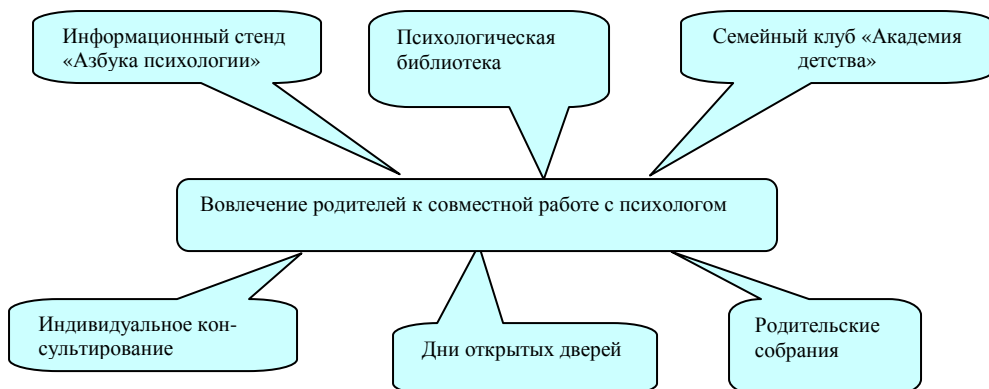
Анкетування батьків за опитувальником батьківських відносин А.Я. Варги, В.В. Століна, на першому та останньому засіданнях року, показало позитивний результат. Кількість батьків, що проходили за шкалою «Інфантилізація» зменшилась майже вдвічі. За шкалою «Відторгнення» кількість зменшилась на 20 %, але стійкість установок авторитарних батьків залишилась майже на тому самому рівні, що дало підґрунтя для подальшої роботи. Результатами своєї роботи я задоволена, бо бачу реальні зміни в вирішенні поставленої проблеми.

Що стосується контингенту учасників, слід зазначити, що кількість змінювалась і відповідно заявленої теми, і відповідно сезону, але є і постійні члени нашого клубу, що мають свій власний бейджик. Дуже приємно, що клуб виправдовує свою назву «сімейний»: сьогодні в засіданнях приймають участь і тата, і бабусі, і дідуся. На майбутнє ми плануємо розробити систему засідань з участю самих дітей. В групі панує атмосфера доброзичливості, довіри, бажання допомоги, вільного спілкування, але до цього ми йшли не одне засідання. Для цього вико-

ристовували ігри та вправи. На засіданнях клубу ми разом з батьками розробляємо поради, розмножуємо та знайомимо всіх батьків нашого Центру. Створюємо виставки наших наробок.

Календарний план роботи сімейного клубу «Академія дитинства» на 2007 рік

№ п/п	Тема	Учасники	Дата
1	«Когда деревья были большими» / погружение в детство	психолог	Сентябрь
2	«Чемодан из детства» / проблема детско-родительских отношений самих родителей	психолог	Октябрь
3	«Понимаем ли мы друг друга» / отношения в семье	психолог	Ноябрь
4	«Когда я взрослым стану» / восприятия детства взрослыми и взрослых детьми	психолог	Декабрь
5	«Школа на любой вкус» / проблемы выбора школы	психолог	Январь
6	«Родители – гиды на пути познания» / взаимоотношения в семье	психолог	Февраль
7	«Здоровый дух прежде всего» / проблемы психологического здоровья	психолог	Март
8	«Из чего складывается трудолюбие?» / проблемы характера	психолог	Апрель
9	«Сила радости» / семейные традиции	психолог	Май

1. Агавемян М. Данилова Е., Чечулина О. Семья в информационном поле ДОУ // Обруч, № 5, 2006.
2. Арнаутова Е.П. Когда ребёнок сводит взрослого с ума. // Управление ДОУ, № 8 , 2005
3. Галанов А.С. Я иду в детский сад. Пособие для родителей и воспитателей.- М.: Школьная Пресса, 2002.
4. Гиппенрейтер Ю.б. “Общаться с ребёнком как? ”- М.: “Черо”, 2001
5. Главник О., Бевз Г. Технології навчання дорослих – К.: Главник, 2006
6. Данилина Т.А., Лагода Т.С., Зуйкова М.Б. , Воробьева Т.К. Интеграция работы ДОУ с семьей //Управление ДОУ, №4, 2002.
7. Кумар В. “Ваш психологический портрет”.- СПб.: Питер Пресс, 1996
8. Коломинский Я.Л, Панько Е.А, Игумнов С.А. Психологическое развитие детей в норме и патологии.-СПб.: Питер, 2004
9. Коментар до базового компонента дошкільної освіти в Україні-К.: Редакція журналу “Дошкільне виховання”,2003
10. Кісарчук З.Г. Психологічна допомога сім’ї. Книга 1,2,3- К.: Главник, 2006
11. Леванова Е.А. игра в тренинге. Возможности игрового взаимодействия.-СПб.: Питер, 2006
12. Лемминг Л. Семинары для родителей // Обруч №5, 2006
13. Рылеева Е.В. готова ли семья к поступлению в первый класс? // Управление ДОУ, №4 2005.
14. Савельева Н. Настольная книга педагога-психолога дошкольного образовательного учреждения- Ростов-н- Дону.: Феникс, 2004.
15. Сельберг Дж. “500 пятиминутных развивающих игр для детей от 3 до 6 лет”. Мн.: ООО “Попурри”, 2004.Т
16. Тищенко Ю.В., Иванова М.В. Влияние семейных отношений на формирование самосознания ребёнка // Психолог в детском саду, №2 , 2005Т
17. Терлецька Л. Психологія дитинства: практикум-К.: Главник, 2006
18. Шишова Т. Медведева И. Книга для трудних родителей// Родителям о детях, №4, 2004
19. Шведевская А.А. Использование методики “родительских сочинений“ в диагностике детско-родительских отношений в дошкольном возрасте // Психолог в детском саду №4, 2004.
20. Шелопуха О.А. Какой у вас ребёнок ? Популярная психология для родителей. СПб.: Издательский дом “Нева”; М.: “Олма-Пресс Гранд”, 2003.

ЧАСТИНА 2

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

РАЗВИТИЕ УМСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

ВИТЬКО Ольга Ивановна, практический психолог СОШ № 10 г. Марганца, специалист высшей категории, педагогическое звание «практический психолог-методист»

Развивая интеллектуальные творческие способности у детей, воспитывая их нестандартно, оригинально мыслящими, с творческим подходом к жизненным проблемам мы получим личность способную адаптироваться в современных условиях, для которых характерна быстрая смена социально – политических событий. С приобретением опыта творческой деятельности связана возможность формирования определенных качеств личности: инициативности, гибкости, уверенности в себе, свободы мышления и суждения. Именно в творческой деятельности между людьми возникают взаимоотношения, терпимости, уважения мнения другого, готовности посмотреть на ситуацию с другой стороны.

Именно поэтому одним из направлений работы нашей школы является формирование креативной личности, способной нестандартно мыслить, организовать, планировать свою деятельность в изменчивых условиях социальной среды. Так как приобрести эти качества можно только в деятельности, ученики школы привлекаются к участию во всеукраинских и международных конкурсах («Колосок», «Кенгуру», имени Петра Яцика, в общественной акции школьников Украины «Гражданин»). Моя деятельность, как психолога школы, является составной частью единой образовательной среды. Поэтому, планируя свою работу, я определила основные ее направления для реализации этой проблемы.

Программа разработана на стыке психологии, логики и математики. В основу ее построения положена отечественная теория, основанная на учении о деятельностной природе психики человека. Творчество понимается как процесс не только создающий видимый внешний результат, но и внутреннее построение ума (Л.С.Выготский). Следовательно, интеллектуальному творчеству можно и нужно целенаправленно учить, как учат детей навыкам переработки информации, оперированию математическими символами.

Ряд ученых считают, что для формирования продуктивного и творческого процесса мышления необходимо взаимодействие шести типов способностей:

- ⇒ логических;
- ⇒ языковых;

- ⇒ *математических;*
- ⇒ *пространственного восприятия;*
- ⇒ *памяти;*
- ⇒ *умения формировать понятия.*

Другие – называют до нескольких сотен навыков, необходимых для творческого мышления. Но все единодушны в том, что каждую из этих способностей можно и нужно тренировать. И чем больше они развиты, тем лучше работает мозг в целом. Причем развивать мышление детей необходимо как можно раньше, потому что позднее формирование мыслительных структур происходит медленно и не так эффективно. Поэтому программа разработана для учащихся начальной школы. Содержание ее направлено на развитие шести типов выше указанных способностей.

Главные цели программы:

- стимулировать развитие мышления детей;
- развитие сообразительности, памяти, внимания;
- овладение основами мыслительной деятельности;
- стимулировать развитие рефлексии;

Курс рассчитан на 34 часа, по 2-3 занятия в неделю, 45 мин. каждое. Основная форма занятия – креативно-интеллектуальный тренинг, в котором игровые формы проведения занятия чередуются с индивидуальной и групповой работой. Наполняемость группы (6-12 человек) зависит от уровня развития индивидуальных интеллектуальных умений детей. Форма организации пространства – круг.

Работа с учащимися. Основной формой работы с учащимися является проведения занятий. В структуре каждого занятия выделяются смысловые блоки:

1. Интеллектуальная разминка. Цель ее – содействовать способности выполнять действия во внутреннем плане, концентрировать внимание и быстро отвечать на вопросы, включиться в нужный темп работы. Она состоит из шуточных логических задач и игровых операций с числами и словами. На нее отводится 5-7 минут.

2. Основное содержание занятия. Оно состоит из логических заданий, нестандартных арифметических задач, головоломок, которые представлены в перечисленной выше литературе. Для развития гибкости мышления и поддержания интереса у детей на одном занятии разбираются задания развивающие различные мыслительные операции. Уровень сложности и количество заданий зависит от уровня развития учащихся. Продолжительность этого этапа занятия – 30-35 минут.

3. Подведение итогов занятия – рефлексия. Он предполагает формулирование результатов, достигнутых на занятии. Ее цель –

осознание и систематизация полученных знаний, формирование умений составлять карту памяти. Этот этап проходит либо в форме открытого обсуждения, либо в форме коллективного составления карты памяти. Используемое время 3-5 минут.

Занятия носят не оценочный, а обучающий и развивающий характер, поэтому, если ответ не приходит детям в голову сразу, им предоставляется возможность подумать дома, а на следующем занятии обсуждение задания возобновляется.

Интеллектуальная разминка проводится методом фронтальных ответов по кругу или игр соревнований с определением победителя («самый внимательный», «самый быстрый»). Поиск ответов осуществляется детьми в уме - без всяких внешних предметных действий, без зрительных опор на исходный материал. Если ребенок затрудняется дать ответ, действие отрабатывается в материальном плане или со зрительной опорой. Например, в играх со словами «Чтение слов (фраз) наоборот, по буквам (по слогам)», «Чтение слов через букву», «Смешанное чтение слов по буквам» и т. п., в играх на внимание, если объем внимания ребенка недостаточен для выполнения конкретного задания, детям предлагается использовать зрительную опору.

В основной части занятий дети обучаются пользоваться зрительными опорами в виде схем, таблиц, рисунков. Задание выполняет каждый индивидуально в тетради, отрабатывая свой стиль мышления, составляя свою опору. Результат проверяется у всех после каждого задания. В случае необходимости оказывается индивидуальная помощь. Пространственные задачи, как правило, вызывают у детей наибольшие трудности, поэтому очень часто требуют отработки действий в материальном плане.

Исходный уровень развития детей в группе различен, следовательно, неизбежны эмоциональные реакции на возникающие трудности в решении того или иного вида задач - ведь успешность каждого при такой форме работы на виду. Поэтому очень важно создать безопасное психологическое пространство на занятиях: для этого необходимо применять следующие принципы отношения к детям в процессе формирования творческого мышления:

- Относиться к детям как будто они обладают качествами, которые необходимо развить.
- Не говорить ребенку: «У тебя не получается», «Плохо».
- Не сравнивать с другими детьми, а только с собой: «Вспомни прошлое занятие: ты прекрасно решал задачи с цифрами! Научись решать и эти! Ты ведь умница!»

- Развивать самооценивание своих умений: «А как ты думаешь?», «А как можно сделать еще?», «А тебе нравится?».
- Чередовать этап легкого почти автоматического выполнения заданий с этапом трудных, напряженных.

Рекомендации:

- Так как у младших школьников продуктивное мышление ослабевает (в этот период детям впервые приходится усваивать большое количество правил и норм), и опять наблюдается некоторый подъем лишь к концу начальной школы целесообразна организация целенаправленных занятий, развивающих творческое мышление.
- Оптимальной формой для реализации ребенком этого возраста своего творческого потенциала является игровое обучение. Развивающие игры моделируют сам творческий процесс, оказывают содействие развитию разных интеллектуальных черт, а именно: внимания, памяти, в особенности зрительной, умения находить закономерности, классифицировать и систематизировать материал, способности к комбинированию, умения находить ошибки и недостатки; пространственное представление; способность предусматривать следствия собственных действий.
- Для развития творческого мышления ученикам нужно давать не отдельные творческие задачи, а их системы, во время выполнения которых у учеников формируются и развиваются логические операции.

- Важним умовою розвитку творчого мислення є дотримання психологічного комфорту.

Програма розвитку емоційної сфери дітей 6-8 років «КАЗКОВА КРАЇНА»

ФІЛІПЕНКО Оксана Анатоліївна, практичний психолог ЗОШ № 15, м. Павлоград, спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу в номінації «Краща методична розробка»

Мета програми: ознайомлення дітей з базовими емоціями; навчання розуміти власні почуття та почуття інших людей, передавати свій емоційний стан; формування соціальної довіри.

Завдання програми:

1. Ознайомлення дітей з основними емоціями.
2. Формування вміння розуміти емоції інших людей.
3. Освідомлення дітьми власних емоцій.
4. Розвиток здатності виражати свої емоції соціально прийнятними способами.
5. Навчання прийомам саморегуляції.

Етапи програми:

I етап – діагностичний (2 заняття)

II етап - реконструктивний (8 занять)

III етап – закріплюючий (3 заняття)

Програма розрахована на 13 занять, які проводяться один раз на тиждень з групою дітей 8-10 чоловік. Тривалість занять 30 хвилин.

Перелік тем занять:

1. Вивчення психоемоційного стану дітей.
2. Знайомство із Казковою країною та її королем.
3. Радість.
4. Сум.
5. Інтерес.
6. Злість.
7. Страх.
8. Сором.
9. Провина.
10. Образа. Задоволення.
11. Розваги у Казковій країні.
12. Злагода у Казковій країні.
13. Вивчення змін у психоемоційному стані дітей.

Приклад заняття

Тема: Вивчення психоемоційного стану дітей.

Методика «Чарівна країна почуттів». Перед дітьми кладуться вісім олівців (червоний, жовтий, синій, зелений, фіолетовий, коричневий, сірий, чорний) та бланк методики.

Інструкція 1: «Десь дуже далеко, а можливо, і близько, є чарівна країна, і в ній живуть Почуття: Радість, Задоволення, Страх, Провина, Образа, Сум, Злість, Інтерес. Живуть вони у маленьких кольорових будиночках. Але кожне почуття живе у будинку визначеного кольору. Хтось живе у червоному будинку, хтось у синьому, хтось у чорному, хтось у зеленому... Кожен день, як тільки прокидається сонечко, мешканці чарівної країни займаються своїми справами.

Одного разу сталося лихо. На країну налетів страшний ураган. Пориви вітру були такими сильними, що зривали дахи з будинків та ламали гілки дерев. Мешканці встигли заховатися, але будинки врятувати не вдалося.

І ось ураган закінчився, вітер стих. Мешканці вийшли із схованок та побачили свої будинки зруйнованими. Звичайно, вони були дуже схвилювані, але сльозами, як кажуть, горю не допоможеш. Мешканці взяли необхідні інструменти та відремонтували свої будинки. Але ось лихо – усю фарбу уніс вітер.

У тебе є кольорові олівці. Будь ласка, допоможи мешканцям і розфарбуй будинки».

Таким чином, дітям пропонується попрацювати з першим стовпчиком, де зображені будинки.

Інструкція 2: «Дякую тобі від імені всіх мешканців. Ти відновив країну. Справжній чарівник! Але справа в тому, що під час урагану мешканці були так налякані, що зовсім забули, у будинку якого кольору жив кожен із них. Будь ласка, допоможи кожному мешканцю знайти свій будинок. Розфарбуй або підкресли назву почуття кольором, відповідним кольору його будинку».

Ведучий пропонує дітям попрацювати з другим стовпчиком, у якому перераховані назви почуттів.

В результаті ми узнаємо, з яким кольором асоціюється у дитини певне почуття.

Інструкція 3: «Дякую! Ти не тільки відновив країну, але і допоміг мешканцям знайти свої будинки. Зараз їм добре, адже дуже важливо знати, де знаходиться твій дім. Але як ми будемо мандрувати по цій країні без карти? Адже кожна країна має свою територію та кордон. Територія країни наноситься на карту. Подивись – ось карта країни почуттів (ведучий показує на силует людини). Але вона порожня. Після відновлення країни карта іще не виправлена.

Тільки ти, як людина, яка відновила країну, можеш розфарбувати карту. Для цього візьми, будь ласка, свої чарівні олівці. Вони вже допомогли тобі відновити країну, тепер допоможуть розфарбувати карту».

Якщо, роздивившись карту країни, дитина скаже, що це – людина, можна пояснити їй, що на карті контури різних країн можуть бути схожими на що завгодно. Наприклад, контур Італії схожий на чобіт.

Коли карта буде розфарбована, ведучий дякує дітям і говорить, що наступного разу вони почнуть ближче знайомитися із цією країною.

Обробка результатів. Важливо звернути увагу на наступні моменти:

1. На те, чи всі кольори були використані, коли розфарбовували будинки.
2. На адекватність підбору кольору під час «заселення» почуттів у будинки. Наприклад, неадекватним можна відзначати відповідність «радості» та «задоволення» чорному, коричневому або сірому кольорам. Але не дивлячись на те, що цей вибір може визначатися неадекватним, все ж таки він є діагностичним.
3. На розподіл кольорів, які позначають почуття, в середині силуету людини. При цьому слід символічно розподілити силует на 5 зон:
  - голова та шия (символізують ментальну діяльність);
  - тулуб до лінії талії, виключаючи руки (символізують емоційну діяльність);
  - руки по плечі (символізують комунікативні функції);
  - тазостегнова область (символізує область сексуальних, а також творчих хвилювань);
  - ноги (символізують почуття «опори», впевненість, а також можливість «заземлювання» негативних переживань).

Досліджуючи «карту», ми дізнаємося, які почуття «живуть» у різних частинах тіла. Наприклад, почуття, які «живуть в голові», прикрашають думки. Якщо в голові живе страх, мабуть, здійснити розумову діяльність буде нелегко. В руках «живуть» почуття, які відчувають у контактах з оточуючими. В ногах знаходяться почуття, які надають людині психологічну впевненість, або (якщо в ногах оселилися «негативні» почуття) людина має бажання «заземлити», позбавитися них.

Література:

1. Ключева Н.В. Учим детей общению. Характер, коммуникабельность. - Ярославль: Академия развития, 1997.
2. Кряжева Н.Л. Развитие эмоционального мира детей. - Ярославль: Академия развития, 1996.
3. Чистякова М.И. Психогимнастика \ Под ред. М.И. Буянова - М.: Просвещение, 1990.

4. Хухлаева О.В. Практические материалы для работы с детьми 3-9 лет: психологические игры, упражнения, сказки. - М.: Генезис, 2003.
5. Цидзіна Т.М. Буквар емоцій. Навчальний посібник. - Дніпропетровськ: «Дніпрокнига», 2004.
6. Тренінг по сказкотерапії \ под ред.. Т.Д. Зінкевич-Евстегнеевой. - СПб.: Речь, 2002.

Клас _____

Прізвище, ім'я учня _____

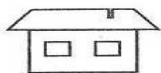
Дата _____

ЧАРІВНА КРАЇНА ПОЧУТТІВ

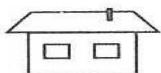
Будинки

Мешканці

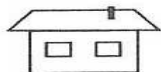
Карта країни

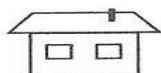
РАДІСТЬ

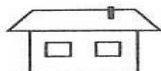
СУМ

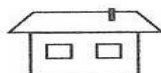
ІНТЕРЕС

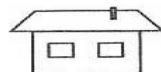
ЗЛІСТЬ

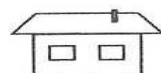
СТРАХ

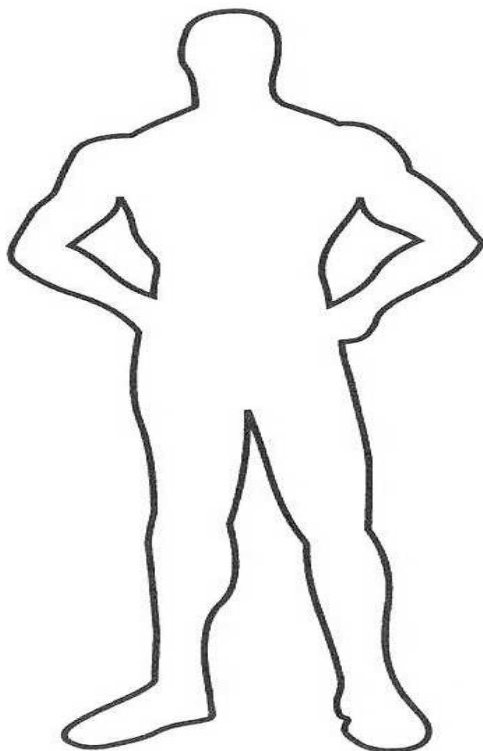
СОРОМ

ПРОВІНА

ОБРАЗА

ПІДВИЩЕННЯ АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ БАТЬКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЖИТТІ ШКОЛИ

СІВАКОВА Лілія Юріївна, практичний психолог СЗШ № 3, м. Жовті Води, спеціаліст вищої категорії, педагогічне звання «практичний психолог-методист»

Стратегічним завданням будь – якого навчально–виховного закладу є допомога дітям стати суб'єктом свого життя. Під суб'єктністю ми розуміємо здатність особистості до свідомого визначення цілей своєї діяльності, вміння знаходити заходи досягнення цілей, які відповідають нормам суспільства, раціонально організувати та планувати діяльність, знаходити при цьому оптимальне співвідношення свободи та відповідальності. У нашій школі ідея становлення суб'єктних якостей особистості проходить червоною ниттю через всі структурні компоненти моделі школи.

Початок навчання в школі – один з найвідповідальніших моментів у житті дитини, це обумовлено зміною соціального статусу, підвищенням психологічного і фізіологічного навантаження. Змінюється все життя малюка. Вже з перших днів перебування у школі стає іншим звичний для нього характер взаємостосунків з дорослими. Це зрозуміло, адже з'являється новий вид діяльності, висуваються нові вимоги, відбувається переоцінка цінностей.

В цей період одним з цікавих моментів ми спостерігаємо бажання дитини завоювати статус „справжнього школяра”. Тобто дитина отримує уявлення про еталон „гарного учня” і починає намагатися досягти його, іноді не маючи необхідних умінь та навичок, як загалом навчальних так і комунікативних. Таке навантаження під силу витримати лише добре підготовленій дитині, тобто дитині, яка має високі адаптивні можливості. Не можна стверджувати, що адаптація, як пристосування до системи вимог, норм, вирішить усі проблеми дитини. Це тільки стартова позиція. Адаптована дитина має бути готова до подальшого зростання в усіх аспектах: психологічному, соціальному, педагогічному, особистісному. Тому велика відповідальність полягає на дорослих. Керівництво процесом адаптації, супровід дитини на цьому етапі потребує ґрунтовних знань про закономірності становлення особистості дитини на перших етапах навчання у школі.

Ми почали з досліджень. Щорічний аналіз готовності дітей до шкільного навчання говорить про невтішну тенденцію. Що року знижується рівень готовності дітей. А у 1998 році до школи прийшло майже

24% дітей з низьким рівнем . це привернуло увагу адміністрації школи та вчителів і ми почали вивчати питання співпраці з ДНЗ, з батьківською громадськістю. Ми розробили нову систему супроводу дитини на етапі її адаптації до школи. І внесли певні корективи в роботу по підготовці дитини до школи ще на етапі її перебування у дитячому садку. Для розробки ефективних заходів ми умовно розділили процес адаптації дітей до шкільного життя на три етапи:

I етап – вступ дитини до школи. Січень – травень місяць. Перший етап вирішує такі завдання:

- Визначення рівня готовності дитини до школи, індивідуальних особливостей мотивації діяльності та поведінки.
- Активізація індивідуальних можливостей дітей, розвиток пізнавальних процесів.
- Підвищення поінформованості батьків щодо проблеми адаптації дитини до школи та шляхів її підвищення.

Батьки подають документи до школи, діти у присутності батьків проходять тестування готовності до школи (за методикою Ю.З. Гільбуха). Методика досить інформативна, не потребує багато часу, дає можливість представити батькам певну інформацію про досягнення, проблеми розвитку дитини та отримати консультацію психолога. На цьому етапі працює підготовча група «Дошкільнятко». На заняттях цієї групи діти знайомляться зі своїми майбутніми вчителями, отримують знання про правила поведінки у школі, набувають навичок спілкування з новими людьми.

Для батьків проводяться просвітницькі заняття за програмою батьківського всеобучу «Введення батьків в шкільне життя». Для батьків, діти яких показали низький рівень готовності до школи, проводяться індивідуальні консультації.

З першого вересня починається другий етап адаптації до школи. В продовж якого відбувається спостереження за дитиною, батькам надається психолого-педагогічна підтримка, для дітей вчителі і вихователі проводять розвиваючі заняття за програмою «Розумові пальчики». Це авторська програма нашої школи. В її розробці брали участь педагоги початкових класів, вихователі груп продовженого дня, психолог. Наприкінці першого семестру навчального року ми проводимо діагностику адаптації дитини до школи за методикою М.Р. Бітянної. За результатами даної діагностики можна виділити групу дітей, для яких адаптаційний період буде продовжено.

Так настає третій етап адаптації. Означена група дітей та їхні батьки отримують підвищену увагу з боку педагогів та психолога. Складаємо індивідуальну програму супроводу, яка передбачає проведення випереджаючих консультацій з навчальних тем для дитини і батьків, соціального патронажу, психологічних консультацій, додаткових розвиваючих занять.

Протягом всього навчання дітей у школі особливу увагу ми приділяємо роботі з батьками, формуванню у батьків активної соціальної позиції. Залучаємо їх до проведення туристично–краєзнавчих походів, екскурсій, родинних свят, управління школою тощо. Формування таких активних установок щодо шкільного життя треба розпочинати з перших днів перебування дитини у стінах школи. Для нас це перший період адаптації. В цей час ми організуємо і проводимо заняття «Батьківської школи». Під час відвідування дітьми занять підготовчої групи «Дошкільнятко» батьки отримують елементарні навички батьківського спілкування. Такі заняття відвідують приблизно 50% батьків. Саме вони потім складають активну групу, яка дозволяє підтримувати на високому рівні виховний потенціал шкільного життя, вони стають активними учасниками всіх заходів, допомагають школі у ресурсному забезпеченні навчально-виховного процесу. Просвіта спрямована на інформування батьків щодо проведення змістовного дозвілля з сім'єю.

Найбільш вагомим досвідом соціальної активності батьки набувають при підготовці головного свята школи «За честь школи» – ушанування розуму, активної громадської позиції, прихильників здорового способу життя. Саме батьківська громадськість виконує ведучу роль в організації, технічному та ресурсному забезпеченні свята.

Заняття «Батьківської школи» ми склали, використовуючи матеріал таких тренінгів:

- Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями. /Методичні матеріали для тренера./ під ред. І.Д. Звереві.
- Інтерактивні форми роботи з батьками шестирічних першокласників. // Практична психологія та соціальна робота № 10, 2005, с. 36
- Роль тренінга батьківської ефективності в формуванні демократическої ментальності. Л.П. Пономаренко. // Практична психологія та соціальна робота № 11, 2005, с. 66
- Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади. /Методичні матеріали до тренінгу./ під ред Г. М. Лактіонової.
- Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини. Методичні матеріали до тренінгу. //Практична психологія та соціальна робота №5, 2002, с. 36

На перших етапах нашого знайомства для батьків найбільш інформативними були такі вправи: «Дерево усвідомленого батьківства», «Я бачу свою дитину...», «Колесо здоров'я», «Образ благополучної дитини», «Умови повноцінного розвитку дитини», «Дресура».

Вправа «Дерево усвідомленого батьківства» дає змогу батькам замислитись над тим, якими б вони хотіли виховати своїх дітей, які почуття вони хотіли би відчувати до своїх дітей, які знання та вмінні (педагогічні, психологічні, спеціальні з окремих галузей) їм потрібні, щоб зуміти виховати саме таких дітей, щоб потім відчувати гордість,

радість за успіхи своєї дитини. Під час обговорення вправи деякі батьки висловлювали думку, що вперше замислились над тим, що вони виховують дитину «не для себе, а для суспільства», і від їхньої батьківської майстерності залежить чи будуть діти успішними у житті.

Вправа «Я бачу свою дитину...» свого часу надала мені досвід у веденні тренінгу. Так одного року батьки, виконуючи цю вправу, сказали, що вони хочуть бачити свою дитину доброю, здоровою, веселою. Але жоден батько, мати не обмовилися про те, що дитина має бути грамотною, освіченою, успішною, має вміти встановлювати такі стосунки з людьми, щоб її поважали. А за змістом вправи передбачається, що батьки скажуть про це, і тоді можна було б обговорити шляхи досягнення цієї мети. Треба було наштотхнути батьків на ці думки. Мені хотілось, щоб вони самі прийшли до цієї думки. Тоді я запропонувала батькам класифікувати свої вислови і вирішити яким чином вони можуть досягти своєї мети: надати дитині здоров'я, зробити дитину веселою, доброю. Представляючи роботу в групах, учасники сказали, що для підтримки здоров'я дитину треба записати на спортивний гурток, щоб дитина була життєрадісною, треба створювати умови для безконфліктного спілкування, водити дитину на вистави, парк тощо. Яким же було здивування батьків, коли я запитала: «А де та дитина, яку ви приведете до школи?». Тільки тоді вправа почала розвиватись за своїми правилами.

Вправа «Колесо здоров'я» допомогла батькам зрозуміти, як багато треба зробити, щоб дитина була насправді здоровою. Ми з батьками на занятті розглядаємо стан їхнього здоров'я. А вдома пропонується самостійно зробити висновки щодо здоров'я своєї дитини.

Вправи «Образ благополучної дитини» і «Умови повноцінного розвитку дитини» підняли дуже складне філософське питання - свобода вибору і розвиток особистості дитини. Після дуже складних дискусій ми з батьками приходимо до висновку, що вмінню користуватись свободою дитину треба спочатку навчити. Не можна накладати на дитину велику відповідальність за вибір, поки вона не навчиться любити близьких людей, переживати за них; поки маля не навчилося орієнтуватись в дуже складному світі, не отримало достатньо знань про наслідки свої вчинків.

Вправа «Дресура» була тим вогником, якій освітив погляди батьків на питання покарання і заохочення. Ми взяли цю вправу з книги «Не рычите на собаку» Карен Прайор. Виконуючи цю вправу, батьки на собі відчули, що коли дитина боїться помилок, або коли дитина не знає «ні гори, ні низу» її важко чомусь навчити. І все ж таки позитивне підкріплення допомагає встановити з дитиною контакт і виховувати її практично без покарання.

Під час кожного заняття батькам даються пам'ятки – буклети з інформацією, яку вони отримують на тренінгу. Також ми пропонуємо батькам висловити свою думку щодо наших зустрічей.

Значну роль в успішній роботі з батьками грає вміння ведучого під час спірних питань використовувати притчі, метафори. Вони надають батькам образного погляду на проблему, емоційного забарвлення складного питання. Тренінгову кімнату завжди оформлюємо висловами відомих особистостей, серйозними і жартівливими порадами, плакатами з їхніми висловлюваннями. Кожне заняття починається з привітання, яке не тільки було б інформативним для ведучого, а й зближувало б учасників, створювало дружню атмосферу, допомагало бути щирим, активним, дружелюбним. Адже наше завдання не тільки активувати громадську думку батьків, треба створити умови, щоб вони стали друзями на 12 років спільного навчання своїх дітей, щоб школа була для батьків авторитетною, бажаною, улюбленою.

ЖИТТЄВІ ПРОЕКТИ УЧНІВ.

ІВОЛГІНА Алла Валентинівна, практичний психолог ЗОШ № 27 м. Кривого Рогу, спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу в номінації «Краща методична розробка»

Моє заповітне бажання - передати тобі ту життєву мудрість, яку називають умінням жити.

В. О. Сухомлинський (лист до дочки)

Початок ХХІ століття означений складним пошуком нової філософії виховання дітей та юнацтва. Її стрижень - розвивальна життєтворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до саморозвитку, здатна самостійно, незалежно будувати свою долю, стосунки зі світом, реалізувати життєве призначення через власний вибір.

У Концепції загальної середньої освіти наголошується, що школа - це простір життя дитини; тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проєктувальника власного життя.

Входження молодих поколінь у глобалізований, динамічний світ, у відкрите суспільство підносить роль життєвої і соціальної компетентностей вихованців.

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, учень сучасного навчального закладу повинен володіти певними якостями, уміннями:

М. Жовті Води

Дніпропетровської області

вул. Богуна, б. 50

- швидко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях;
- критично мислити;
- використовувати набуті знання і вміння в навколишній дійсності;
- бути здатним генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити;
- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в команді;
- вміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;
- цілеспрямовано використовувати свій потенціал для самореалізації в професійному і особистому плані, так і в інтересах суспільства, держави;
- уміти добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення;
- бережливо ставитися до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності;
- бути здатним до вибору альтернатив, що пропонує сучасне життя;
- вміти планувати стратегію власного життя, орієнтуватися у системі найрізноманітніших суперечливих й неоднозначних цінностей, визначати своє кредо і свій стиль.

Таким чином, статус людини в суспільстві залежить від неї самої. Швидкоплинність соціального прогресу, його динамічність викликає необхідність постійної роботи над собою, розвитком життєвої компетентності, посилення відповідальності кожної особистості за власне майбутнє, за можливість досягнення особистого щастя завдяки своїм потенційним можливостям, що виявляються в любові, сімейних стосунках, у продовженні роду.

Ці проблеми сьогодні стоять перед освітніми закладами. Робота навчальних закладів щодо формування та розвитку життєвої компетентності особистості поки що недостатньо ефективне. Тому у значної частини нашої молоді, яка закінчує школу, спостерігається:

- не сформованість належного рівня національної свідомості, активної громадської позиції, політичного мислення і політичної культури;
- не сформованість відповідального рівня життєвої компетентності, соціального розвитку;
- низький рівень ініціативи, здатності до самостійного вирішення проблем;
- несформованість умінь вільно використовувати здобуті знання для розв'язання практичних завдань, аналізу нестандартних ситуацій;
- недостатній рівень усвідомлення своєї ролі, яку вони покликані зіграти в суспільному житті;
- відсутність далеких часових перспектив;

- наявність хибних сподівань, що успіх прийде сам, без копітких зусиль та праці.

Більшість учнів не мають достатніх знань з таких гострих проблем, як шляхи зміцнення здоров'я, запобігання наркоманії, алкоголізму, СНІДу.

Для значної частини учнівської молоді властивий стан соціальної інфантильності. Актуальними є проблеми організації соціально значущої діяльності, культури спілкування, соціальної адаптації, морального зубожіння. Все більшій кількості учнівської молоді стає властива девіантна поведінка.

Дослідження життєвої компетентності старшокласників показують, що більшість юнаків та дівчат 14-17 років не вміють визначити життєві цілі, пов'язані з майбутньою професією, соціальним просуванням, сім'єю, соціальним становищем в суспільстві.

Поза увагою залишаються потреби, система цінностей, рівень життєвої активності особистості в різних видах діяльності.

Педагоги слабо володіють методом роботи формування життєвої компетентності особистості, недостатньо використовують у своїй роботі сучасні підходи. Їх діяльність часто зорієнтована на самовизначення щодо власного способу життя.

У суспільному вимірі це призводить до втрати культурної цінності спільноти, а часто-густо й антисоціальних суспільних установок молоді, зокрема її життєвих орієнтацій.

Завдання, які постають перед освітнім закладом у сфері її відповідальності перед кожним вихованцем, концентруються навколо проблеми життєвої компетентності молоді людини. А це вимагає, щоб освоєння досвіду суспільного життя відбувалось в єдності навчання та практики соціального життя з поступальним збільшенням ваги практичної участі молоді людини у житті суспільства. Завдяки цьому забезпечується адекватна вибірковість, глибина і свідомий характер становлення системи особистісних життєвих смислів особистості.

Поетапне введення учнівської молоді у різноманітні сфери життєдіяльності та спілкування, оволодіння ними життєтворчими технологіями, знаннями, вміннями та навичками хоча б у найголовніших сферах людського життя є незаперечною вимогою сучасності.

Майбутнє України - за поколінням, що сьогодні опановує уроки життя в школі, якість якого залежить від рівня розвитку життєвої компетентності.

Сьогодні школа зосереджує свої зусилля для перебудови навчально-виховного процесу на основі ідей педагогіки і психології життєтворчості, прагне змінити установки виховання з тим, щоб направити їх на всебічний, гармонійний розвиток особистості, зробити учня суб'єктом діяльності, здійснити зорієнтовано - особистий підхід.

В роботі над проблемою «Визначення психолого-педагогічних умов розвитку» перевага віддається проєктивній педагогіці, яка спрямована на плекання дитини як суб'єкта життя. Метод проєктів допомагає учням визначити життєву стратегію, відшукати смисл життя, а головне - розвинути навички та навчити прийомам побудови життєвих проєктів, озброїти технологіями духовного моделювання, програмування і конструювання власного життя.

Проєктуючи своє майбутнє, особистість починає творити саму себе, духовно зростати, сходити, на вершину, де встановлені стандарти істини, добра, любові, милосердя.

Оволодіваючи вмінням і майстерністю побудови життєвих проєктів, діти вчаться робити кроки до життєвого успіху, формувати свій характер, стиль життя, життєві принципи, визначаються з духовними цінностями і ідеалами, продумують кожен крок свого життєвого шляху і способи самореалізації.

Життєве проєктування - сукупність прийомів операцій для побудови і здійснення життєвого шляху, спосіб організації процесу пізнання. Конструювання життєвого шляху передбачає використання широкого спектру проблемних, дослідницьких, пошукових методів, орієнтованих чітко на реальний практичний результат.

Поетапна робота дає можливість більш детально продумувати свій життєвий шлях, визначити провідну лінію життя, вчитись долати складні кризові ситуації, стійко сприймати життєві бурі тобто набувати життєвої компетентності.

Модель життєвого проєкту відображає цінність, соціальні, культурні та духовні орієнтації особистості, зазначає ближні та дальні(перспективні) цілі, актуальні і значущі події.

В процесі життєвого програмування учні вчаться на основі рефлексивної позиції долати життєві комплекси: життєві, навчально-виробничі, сімейно-родинні, моральні, особисті, між особисті, щоденні.

Для цього використовується практикум, тренінгові технології, ігри - вправи, організаційно - діяльність ігри, колективні творчі справи.

Захист життєвих проєктів проводиться публічно за бажанням учнів. Види захисту самі різноманітні: комп'ютерна програма «Погляд у майбутнє», відеофільм «Життєвий шлях», будинок моєї мрії, де кожен поверх, відображає якийсь етап життя, у коло сподівань, підкорення життєвих вершин, сходинки до свого «Я», храм особистості, де кожна цеглина - духовні цінності; ялинка, де іграшки різної форми символізують життєві орієнтири, п'єси, твори-роздуми, контракти з самим собою, картини майбуття, малюнки, схеми, діаграми. Чого не вигадає дитина.

Доречно в роботі над складанням життєвого проєктів користуються програмою інтерактивного курсу «Культурно життєвого самовизначення» розробленою робочою групою тренерів Християнського дитячого фонду, в якій дуже багато гарних вправ та ігор.

Позитивний вплив на учнів, та велику ефективність дав спецкурс «Ми - громадяни України» розроблений асоціацією вчителів історії «Нова Доба».

В системі роботи школи по озброєнню учнів технологіями життєвого проєктування, духовного моделювання, творчою групою вчителів розроблено спецкурс, який включає тренінгові вправи «Пізнай себе», «Життєвий проєкт» для учнів 1-4 та 5-8 класів, які передбачають поетапну підготовку дітей до основної мети тренінгу-захисту життєвого проєкту, освоєння істини «важливо не ким бути, а як жити».

Учні випускних класів захистили творчі роботи «Зрілість», які є поєднанням частково - пошукових і творчих завдань, оформленим результатом діяльності учня, в якому розкривається його особистість спрямованість. Творчі роботи поділяються на теоретичні, дослідницькі, мистецько-прикладні. Виконання їх потребує від випускників гіпотетичності мислення, незалежності суджень, здатності до самостійного осягнення проблеми, творчого становлення до діяльності.

Озброїти учнів технологіями побудови власного життя - значить навчити їх мистецтву життя, культурі життєвого самовизначення, самореалізації у різних сферах діяльності.

В процесі роботи над проблемою «Педагогіка життєтворчості як стратегічна основа розвитку сучасної освіти» виникла необхідність розробки спецкурсів «Сходінками до свого Я» для учнів 1-3 класів, та «Пізнай себе» для учнів 5-8 класів. Досвід впровадження спецкурсів показав, що учні віддають перевагу не репродуктивним методам передачі знань, а саме -інтерактивним, де вони є суб'єктом діяльності. Тому було допрацьовано програми і посібники спецкурсів і введено в них систему тренінгів «Життєвий проєкт» для двох вікових категорій (1-4 та 5-8 класів), положення про захист творчих робіт «Зрілість» (для учнів випускних 9, 11 класів) та «Пізнай себе» (для учнів 5-8 класів).

Пояснювальна записка. Тренінги направлені на самопізнання, самовдосконалення ,творення учнями свого Я, оволодіння вміннями та майстерністю побудови життєвих проєктів, озброєння технологіями духовного моделювання та конструювання власного життя.

Тренінг «Життєвий проєкт» враховує особливості проведення занять з різними віковими категоріями. Всі заняття мають певну логіку і умовно поділені на дві частини: одна частина вправ розкриває су-

об'єктивно-віднесені компоненти життєвого проекту, друга частина - об'єктивно віднесені. Кожна вправа поетапно готує до основної мети тренінгу - захисту життєвого проекту. До тренінгу 5-8 класів додаються схеми-опори, які полегшують шлях складання життєвого проекту.

Рекомендації вєдучому (тренєру). Вєдучому варто самому спочатку виконати всі вправи тренінгу і мати досвід захисту життєвого проекту.

Основне завдання трєнера, (особливо на перших заняттях), створити самі комфортні умови для активної, самостійної, індивідуальної роботи кожного над собою.

Детально пояснювати правила проведення занять, давати вичерпні відповіді на всі запитання.

Після виконання вправ проводиться рефлексія - осмислення тих проблем, з якими зіткнулись учасники в момент самоаналізу. Для цього більшість вправ закінчується проблемними запитаннями або незакінченими реченнями.

Бажано обговорити і прийняти основні правила, дотримання яких дасть максимально можливий результат, а також правила котрих повинен дотримуватись кожен учасник.

1. Спілкування на повній довірі, за принципом «тут і зараз», щирість і відкритість у спілкуванні.
2. Конфіденціальність всього, що відбувається в групі. Учасник повинен бути впевненим, що ніхто не розповість іншим про його переживання.
3. Недопустимість безпосередніх оцінок людини. При обговоренні того, що відбувається в групі, оцінюють не учасника, а його дії і поведінку. Замість «Ти мені не подобаєшся», говорять «Мені не подобається твоя манера спілкування».
4. Активна участь в усьому, що відбувається на заняттях, відчуття себе, партнера, групи в цілому. Не замикатися в собі, бути відкритим.
5. Поважати тих, хто говорить, уважно слухати, даючи можливість сказати все, що хоче людина, радіти за неї, показати зацікавленість її думками, внутрішнім світом. Не перебивати, дочекатись поки «оратор» закінчить і лише потім ставити запитання.
6. Постійна рефлексія - осмислення того, що викликало труднощі, обговорення вражень, відчуттів, обмін думками, які виникли підчас роботи, з вправами.

УМОВИ ТА ПОКАЗНИКИ УСПІШНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Спеціалісти освітнього закладу діють в запропонованих умовах шкільного життя та поза стінами школи. Освітня система кожного закладу має свої ціннісно-змістовні орієнтації. Припускають, що соціальний педагог забезпечує розвиток соціальних орієнтирів в педагогічному процесі. Але основною умовою успіху у власному самовизначенні та професійній діяльності соціального педагога-початківця є відповідність їх змісту вже створеній орієнтації навчального закладу.

Головна увага соціального педагога приділяється проблемі соціального життя дитини. Мета соціально-педагогічної роботи - вирішення проблем, тобто подолання труднощів і забезпечення умов для соціального становлення дитини, а також умов для створення сприятливого, педагогічно цілеспрямованого соціального середовища. На професійному шляху соціального педагога зустрічається багато перешкод і проблем, для полегшення і подолання їх автор пропонує декілька шляхів їх вирішення.

Проблеми свободи вибору та соціальної творчості – труднощі на шляху реалізації дитиною її інтересів та потреб, труднощі соціального вибору, соціальні відносини. Автор пропонує ряд анкет та тренінгів для виявлення соціальної дезадаптації та її подолання.

Для вирішення проблем спілкування, яка сьогодні є однією з найгостріших у підлітковому віці, проводяться тренінги по спілкуванню. З метою допомогти школярам краще пізнати себе, набути навичок конструктивного та цікавого спілкування розроблено цілий ряд тренінгових занять. На початку кожного навчального року класними керівниками заповнюються соціальні паспорти класів, куди вносять відомості про всіх дітей з різних категорій сімей, дітей, які мають шкідливі звички, обдарованих дітей, тощо. Потім вся ця інформація узагальнюється соціальним педагогом школи і в подальшому полегшує роботу і ШРПП, і наркопосту, і педагогічного колективу взагалі.

Проблема соціальної адаптації та дезадаптації – труднощі засвоєння та пристосування до існуючих норм соціального життя.

В умовах модернізації освітньої галузі знову загострилося адаптації дітей до шкільного навчання.

1. Визначення готовності майбутніх першокласників до шкільного навчання.
2. Дослідження шкільної зрілості дітей, що вступають до школи (тести для визначення рівня сприймання, мислення, пам'яті, уваги, уяви). обов'язково використовується тест «Соціальний розвиток шестирічки».
3. Консультування батьків дітей, у яких виявлено недостатній рівень

готовності до шкільного навчання.

4. Педагогічний консиліум за участю вихователів дошкільних закладів.
5. Анкетування батьків.
6. Профілактика дезадаптації першокласників:
  - відвідування занять соціальним педагогом;
  - індивідуальна робота з дітьми;
  - діагностика (кольорові тести Люшера, Фрілінга тощо);
  - анкетування батьків «Ми і школа».

На кожную дитину, яка вступає до школи заводиться індивідуальна соціально-педагогічна картка учня, куди заносяться всі можливі відомості про нього, що полегшує в подальшому роботу з соціалізації дитини як класному керівнику, так і вчителям-предметникам. При необхідності проводиться індивідуальна робота з дітьми і соціальним педагогом, і класоводами, і вихователями групи продовженого дня.

Соціальна педагогіка включає в себе також і роботу з адаптації п'ятикласників при переході до середньої школи. Комплекс робіт включає в себе:

- контроль за адаптацією учнів при переході до середньої ланки школи:
- дослідження мікроклімату у класному колективі, структури взаємовідносин;
- бесіди з учителями та батьками з метою виявлення дітей, які мають ознаки шкільної дезадаптації;
- відвідування уроків з метою дослідження взаємодії вчителя з учнями;
- педконсиліум з даного питання;
- індивідуальна робота з дітьми, що мають ознаки шкільної дезадаптації;
- розробка плану спільних дій щодо роботи з дітьми що мають високий рівень дезадаптації.

Проблеми соціальної інтеграції чи дезінтеграції – це неспівпадання потреб, інтересів чи можливостей різних людей. Для розв'язання цієї проблеми ми працюємо з батьками, дітьми та педагогами.

Соціальний педагог визначає основні напрямки соціально-педагогічної роботи з дітьми, які знаходяться в складній життєвій ситуації. Це такі категорії дітей:

- діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування;
- діти - інваліди;
- діти, які мають вади психічного та/або фізичного розвитку;
- діти ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС;
- діти - жертви насилля;
- діти з проявами девіантної поведінки;
- діти з малозабезпечених сімей;

- діти - правопорушники;
- діти з неповних сімей;
- діти з багатодітних сімей.

При розгляді цього списку складається враження, що всіх дітей охопити роботою просто неможливо і соціальний педагог зможе працювати тільки з декількома категоріями дітей. Проте в своїй діяльності соціальний педагог виділяє в кожній групі основні причини та проблеми, над подоланням яких і працює. Наведемо приклад роботи з деякими категоріями сімей та дітей.

1. Діти - правопорушники та діти з проявами девіантної поведінки

З кожною дитиною з даної категорії проводиться індивідуальна робота. Понеділок кожного тижня виділений тільки на роботу з ними, що дає змогу соціальному педагогу попередньо спланувати тематику бесід чи роботи. Діти залучаються до гурткової роботи, що постійно контролюється заступником директора школи з виховної роботи, розроблені спеціальні тренінгові заняття. На цих заняттях діти перш за все навчаються правильно спілкуватися, через заняття проходить і корекція поведінки. Активно залучаються до роботи різні районні служби. На кожну дитину заведено особову справу, де є в наявності наступні документи:

1. Обліково-профілактична картка, куди заносяться відомості про дитину та робота, яка з ним проводиться соціальним педагогом, районними службами та дільничним інспектором міліції.
2. Характеристика на учня (готує класний керівник), яка поновлюється один раз на півріччя.
3. Медична довідка про стан здоров'я (двічі на рік).
4. Щоденник педагогічних спостережень (ведеться класним керівником). До щоденника вносяться відомості про дисципліну та громадську діяльність підлітка.
5. Копія свідоцтва про народження.
6. Акти обстеження (первинний, складається при постановці дитини на облік; контрольні, складаються один раз на півроку або ж при необхідності).
7. Листи - попередження батькам.
8. Інформації про роботу з учнем педагогічного колективу, шкільної ради профілактики правопорушень.
9. Довідка про склад сім'ї.
10. Доповідні записки.
11. Пояснюючі записки.
12. Інформації про соціальний захист дитини.
13. Індивідуальний план роботи класного керівника з учнем.

Крім того, до справи можна додавати результати діагностування, анкетування, тощо.

2. Діти з багатодітних, малозабезпечених та неповних сімей

Керуючись у своїй роботі Державними програмами та заходами в школі проводиться ряд заходів по соціальному захисту дітей з багатодітних, малозабезпечених та неповних сімей. Перш за все, по мірі можливості, діти з даних сімей безкоштовно або частково безкоштовно харчуються в шкільній їдальні; відкрито консультаційний пункт для спілкування та надання допомоги; проводяться акції по наданню гуманітарної допомоги; родинні свята «Роде наш красний, роде наш прекрасний», «З бабусиної скрині», родинні мости тощо. Налагоджена робота класних керівників з сім'ями, двічі на рік (а при необхідності - частіше) класні керівники відвідуються згадувані сім'ї, про що складаються відповідні акти.

3. Неблагополучні сім'ї та сім'ї соціального ризику

Другий рік в школі діє шкільна рада профілактики правопорушень (далі - ШРПП), яка виявляє та бере на облік сім'ї, які відносяться до категорії неблагополучних (хронічні алкоголіки, розпущенні особи, конфліктні сім'ї і т.д.). Але є ще такі сім'ї, де батьки не займаються вихованням дітей або займаються не на належному рівні. Такі сім'ї, за рішенням ШРПП, відносяться до категорії сімей соціального ризику. З цими сім'ями, на рівні з неблагополучними проводиться профілактична робота.

Ось рекомендована тематика бесід з батьками сімей соціального ризику:

1. Вплив моральної атмосфери і психологічного клімату сім'ї на формування дитини.
2. Відповідальність батьків за охорону здоров'я дітей.
3. Шкідливість алкоголю та куріння.
4. Культура міжособистісних відносин - важливий фактор гарного сімейного виховання.
5. Роль прикладу старших у вихованні дітей.
6. Законодавство України про відповідальність батьків за виховання дітей.
7. Батькам про відповідальність за виховання неповнолітніх.
8. Здоровий клімат сім'ї – умова духовного здоров'я дітей.
9. Про адміністративну відповідальність батьків за порушення прав дитинства.

Працюючи в даному напрямку школа не замикається тільки на собі. На території Веселівської сільської ради є два дитячі садки та інтернатна група «Затишок», з якими ми також плідно співпрацюємо. Сьогодні центром виховання дитини є школа. Для того, щоб підтримати цю істину ми залуцаємо різних спеціалістів (юристів, лікарів, представників правоохоронних органів) для проведення профілактичної роботи з дітьми та батьківською громадськістю з метою поповнення та розширення їх інформаційного простору.

Розуміючи, що треба йти не від дитини – до сім'ї, а від сім'ї – до дитини, адміністрація та педагогічний колектив школи успішно співпрацює з комісією сприяння сім'ї та школі при Веселівській сільській раді, створивши своєрідний центр соціальної педагогіки. В результаті сумісних зусиль, наприклад, загальносільські, сімейні, дитячі свята проходять на все село, готуються сільською громадськістю за участю соціально-педагогічної служби школи. Багато старшокласників з задоволенням допомагають соціальному педагогу в проведенні акцій, тренінгів. Таким чином, робота соціального педагога в школі доводить свою необхідність і ефективність

ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ «ПРИВІТ! Я – КОНФЛІКТ!»

КОЛЕСНИК Тетяна Володимирівна, практичний психолог Сурьско-Михайлівської середньої школи Солонянського району, спеціаліст, переможець обласного конкурсу в номінації «Краща методична розробка»

Мета: Розширити знання учнів про конфлікт. Ознайомити учнів із психологічною природою конфлікту, його структурою, динамікою. Показати ефективні шляхи розв'язання конфліктних ситуацій.

Форма: Прес-конференція з використанням вправ, завдань, які мають корекційну направленість.

Оформлення: Виставка малюнків на тему «Конфлікт».

Жити-означає мати проблеми

Розв'язувати їх – означає рости інтелектуально.

Дж. П. Гілфорд, психолог

Освіту здобувають, читаючи книги. Набагато важливішу освіту – науку життя – здобувають, читаючи людину. Ви ще на початку дороги життя. Хай сьогодні наша розмова допоможе вам глибше пізнати самих себе і людей, які вас оточують.

За східною легендою, одного разу боги вирішили створити Всесвіт. Створили зірки, сонце, моря, гори, квіти, людину і Істину. Однак постало питання: куди заховати її, щоб люди не змогли її відшукати. Різні пропозиції були у богів, але наймудріший Бог сказав: «Ми заховаємо Істину в серці людини, тоді вона шукатиме її у всьому Всесвіті, не знаючи, що носить її в собі.» Отож, шукати Істину треба в собі. Сьогодні ми теж спробуємо розібратися в собі і знайти вірний вихід із ситуації.

Відомий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері назвав спілкування людей найбільшою розкішшю у світі. Спілкування

людей – досить складний и делікатний процес. Кожний із нас вчиться цьому все життя, іноді набуваючи досвіду за рахунок помилок і розчарувань. І, на жаль, дуже часто ми потрапляємо в ситуації, які визначаємо як конфліктні. Яку роль відіграють конфлікти в нашому житті? Як їм запобігти, як їх розв'язувати?

Про це ми і поговоримо сьогодні. І допоможе нам в цьому Інформаційний центр Сурсько-Михайлівської середньої школи (група учнів, психолог, лікар, бібліотекар).

1. Шановні пані та панове! Дозвольте від імені своїх колег оголосити про початок прес-конференції «Привіт! Я – конфлікт!». Шкільне життя сповнене конфліктів, тому кожному учаснику НВП треба знати природу конфлікту, його структуру й динаміку, ефективні шляхи розв'язання.
2. Конфліктологія – нелегка наука. Проблема в небажанні пізнати істину. Спробуймо знайти відповіді на запитання.
3. Що таке конфлікт з наукової точки зору? Слово «конфлікт» латинського походження. В перекладі означає «зіткнення». Мається на увазі зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій, думок. Це процес загострення боротьби двох чи більше сторін-учасників конфлікту (Завдання групам: зобразити конфлікт як символ агресії).
4. Існує поняття «конфліктна особистість». Як би ви визначили риси характеру такої особистості? Яку особистість можна назвати конфліктною? Як дати визначення поняттю «безконфліктна особистість»..?

КОНФЛІКТНА ОСОБИСТІСТЬ: Бажання домінувати за будь-яких обставин. Псевдопринциповість. Зайва прямолінійність у судженнях і висловлюваннях. Негативне оцінювання вчинків та дій інших.

БЕЗКОНФЛІКТНА ОСОБИСТІСТЬ: Шанобливе ставлення до думки інших. Спокійний настрій. Уміння вислухати іншого. Стриманість у висловлюваннях і судженнях. Розважливість вчинках.

5. Лікар. Бути конфліктною особистістю не тільки некрасиво, а й небезпечно для здоров'я. Дратівлива людина частіше хворіє на ГРЗ, виникають хвороби печінки. Людина, яка не може пробачити образи близьких людей, а пам'ятає їх і переживає через це, може занедужати на рак. Ті, хто полюбляють критикувати інших людей, часто хворіють на радикуліт. До захворювань нирок схильні люди, які полюбляють нав'язувати усім свою волю. Про все це докладно пише у своїх працях Луїза Хей – американський лікар. Вона розповідає про те, як занедужала на рак легень і вилікувалася, проба-

чивши всі образи. На своєму прикладі вона довела, що від хвороби можна вилікуватися, ставши добрішим, толерантнішим, стриманішим і шанобливішим до інших.

6. Психолог. Як позбутися стану, що виник під впливом негативних емоцій? Насамперед навчиться контролювати свій настрій, якщо він зіпсувався, з'ясуйте причини цього. Можливо, ви не завжди умієте відрізнити головне від другорядного або ставите занадто великі вимоги до інших людей чи до себе. А може, ви просто перетомилися і вам необхідно добре відпочити, виспатися. Не зважаючи на причину поганого настрою, його треба поліпшити. В цьому допоможе фізична праця, рухи, прогулянка або цілющий вплив природи.
7. Бібліотекар. Існує ще одне, мало досліджене джерело життєрадісності і бадьорого настрою, спосіб запобігання захворюванням і продовження життя. Це твори літератури і мистецтва. Відомий англійський дослідник Чарльз Дарвін у своїй книзі «Автобіографія» писав: «...Якби мені довелося знову прожити своє життя, я встановив би для себе правило читати певну кількість віршів і слухати певну кількість музичних композицій хоча б раз на тиждень: можливо, шляхом цих постійних вправ мені вдалося б зберегти активність тих частин мозку, які зараз атрофувалися. Ця втрата рівнозначна втраті щастя і позначається на розумових здібностях, моральних якостях, тому що слабшає емоційна сторона нашої природи». Цей здогад видатного вченого давнини підтверджується даними сучасної науки. Дослідження вчених-медиків свідчать, що переключення уваги від звичних занять необхідне для психічного відпочинку й відновлення стомленої нервової системи. Зміни, що відбуваються внаслідок споглядання творів образотворчого мистецтва, прослуховування музики, відвідування театру, кіно, позитивно впливають на багатьох людей. Отже, якщо у вас поганий настрій, поставте улюблену музику, прочитайте вірші улюбленого поета, тобто будь-яким способом увійдіть у світ мистецтва, де інший темп і ритм. Можливо, ця мелодія додасть вам гарного настрою.
8. Психолог. Які види конфліктів розрізняють в конфліктології. За кількістю учасників конфлікти бувають: міжособисті, міжгрупові, міжколективні, міжнаціональні, міждержавні. За проблемною ознакою конфлікти поділяються на сімейні, педагогічні, політичні, економічні. Ступень загострення конфліктів теж різна: від незадоволення до протидії, від ворожнечі до війни.
9. Учень. Чому на вашу думку виникають конфлікти? Як узагальнити причини їх виникнення? В основі кожного конфлікту лежить ситуація, яка включає протилежні позиції сторін з якого-небудь приво-

ду. Щоб конфлікт почав розвиватися, необхідний інцидент, коли одна із сторін починає діяти, зачіпаючи інтереси іншої.

Причини конфліктів полягають в неможливості отримати те, що хочеться чи необхідно, різні точки зору на одне запитання. Усі ми знаємо, що коли втрачаємо контроль над своїми почуттями, емоціями, коли з'являються неприємні спогади, то навіть незначну проблему можна перетворити у великий конфлікт.

- 10.** Учитель. «Сприяння своєму зростанню». Написати слова, які асоціюються з словом «конфлікт», чим більше слів, тим повніше розкрите значення слова. (Боротьба, зло, агресія, війна, жах, вибух, ворожнеча, ненависть. Обзивання, бійка, удар, сльози, сум, роздратування, недовіра, біль)

Який розряд мають ці слова? Але бувають випадки, коли конфлікт відіграє позитивну роль: під час боротьби з несправедливістю, нечесністю, для зняття напруги у взаємостосунках, на спортивних змаганнях.

- 11.** Психолог. Ви переконалися, що конфлікти бувають різних масштабів: від невеликих суперечностей до війни. Вони проходять у різних формах: непорозуміння, незгода, боротьба, війна. У всіх людей і груп є проблеми, які вимагають зробити певний вибір. Доведемо це:

Я	Моя сім'я	Україна
- запізнився на урок; гаразди (криза)	- зауваження;	- економічні не-
- одержав «2»; партіями	- погані емоції;	- непорозуміння між
- обзивання, бійка; лікти.	- не прибрав;	- політичні конф-
- не вивчив урок.	- побив посуд.	

Отже, головне не в тому, щоб уникати конфліктів, а в тому, щоб навчитися їх вирішувати.

- 12.** Бібліотекар. Як правило, конфлікт виникає на основі неповаги, коли одна людина дозволяє собі ображати іншу. Невміння спілкуватися підсилює конфлікт і приводить до опору. Обговоримо звичайну ситуацію. Зникла ручка, яка лежала на парті: Ти взяв мою ручку? Ти хочеш сказати, що я злодій? Якщо ти не злодій, то як вона опинилася у тебе? Не твоє діло! \удар плечем...\ Як можна було зупинити конфлікт?

Ви переконалися, що часом конфлікт виникає з дрібниці. Як в ліфті. Уявіть, він загорівся. Але є кнопка, яку можна натиснути – і він зупиняється. Так і в конфлікті. Треба вміти зупинитися, подумати, відійти, покликати дорослого; використати гумор, спокійно дихати, сказати щось хороше, вибачитися, погодитися.

13. Учитель. Спробуйте більше розповісти про конфлікти між учнями та вчителями. Виявляється, що виникненню конфліктів сприяє: можливість вчителя прогнозувати на уроці поведінку учня; недостатність інформації про причини того, що трапилося; свідками ситуації є учні, що також прискорює конфліктний розвиток подій; якості характеру і нестандартна поведінка учнів є причиною постійних конфліктів з ними.
14. Психолог. У суперечці неможливо перемогти. Якщо ти програв – то програв, якщо переміг – теж програв (Д.Карнегі). Чому? Здобувши перемогу, ви почуваетесь чудово. А ваш співрозмовник? Ви змусили його відчути вашу перевагу. Зачепили його самолюбство. Він засмучений. Чи приємно вам про це згадувати? Якщо ти не егоїст, хочеш чогось досягти у житті, ніколи не витрачай часу на суперечки, що псують настрої. «Єдиний спосіб виграти в суперечці – це розв'язати її конструктивно для обох сторін».
15. Бібліотекар. Як графічно можна уявити конфлікт? Наочно конфлікт можна уявити у вигляді айсберга, в якому видно тільки надводну частину, а все що підводною, сховано.(неповага, деструктивний опір).

Ця проста схема свідчить про те, що відсутність співпраці, конструктивного спілкування, поваги до особистості не приведе до розв'язання конфлікту.

16. Лікар. Під час конфлікту людина перебуває у стані емоційного збудження. Переважають агресивні емоції : гнів, злість, роздратування, розчарування. Науковці визначили, що кожна конфліктна ситуація не проходить для організму безслідно. Нервова система регулює емоційний стан людини.

Емоції впливають на стан і функціонування внутрішніх органів. Образа, суперечка, горе, злість або прагнення помститися – усе це знижує захисні сили організму та скорочує життя. Негативні емоції спричиняють глибокі зміни в серцево-судинній системі. Вони часто супроводжуються завмиранням серця, болем і неприємними відчуттями у серці, підвищенням артеріального тиску.

Науковці всіх країн докладають багато зусиль у боротьбі з усім, що руйнує людський організм, - старістю, передчасною смертю. Узагальнивши досягнення науки в цьому питанні, можна зробити висновок, що віддалення старості і продовження активного життя залежить від багатьох чинників, де найголовніші – генетична запрограмованість і раціональне харчування, а також уміння контролювати свої емоції та керувати ними.

17. Психолог. Хочу привести приклад, як не вживаючи слів, можна позитивно або негативно налаштувати співрозмовника. Люди дивляться один на одного в середньому 35-50% усього часу, протягом якого проходить розмова. Люди зустрічаються, обмінюються по-

глядами, дивляться один на одного в основному для того, щоб визначити реакцію на свої слова. Що ж люди бачать в очах одного? Навіть погляд іноді може визначити конфліктне продовження стосунків.

- 18.** Кожен з нас в житті обирає певну роль, позицію. Життя кожної людини неможливе без інших. Без допомоги людей важко чогось досягти. Тому треба вміти знаходити з ними спільну мову, навіть в конфліктних ситуаціях.

Вправа «Фотографія». Подивіться на портрети двох незнайомих людей. Один з них – злодій, який приніс людям багато неприємностей, а інший - молодий вчений. Давайте охарактеризуємо їх зовнішність.

ЗЛОДІЙ

- підступний погляд;
- пронизливий, хитрий обличчя;
- зовнішній вигляд;
- насуплені брови;
- злий вираз обличчя;

НАУКОВЕЦЬ

- серйозний погляд;
- зосереджений вигляд
- розумні очі;
- високий лоб;
- охайний.

Насправді цих людей ви не знаєте, але мені вдалося налаштувати вас так, як я хотіла. Ми почепили ярлики, не уявляючи, хто насправді ці люди. Наші негативні установки можуть перешкоджати встановленню добрих стосунків.

Вправа «Кошик». В кожного є папір. Вам необхідно написати ті слова, якими вас називали колись чи називають тепер, і які вам не подобаються, викликають гнів, образу. Зберемо ці аркуші в кошик. Якщо ви позбулися цих ярликів, то повинні подумати про те, що ніколи не будете чіпляти ярлики іншим людям.

- 19.** Психолог. Чи можна керувати конфліктом? Так. Ми часто помічаємо, що є речі, які викликають у нас почуття гніву так швидко, що ми не усвідомлюємо цього. Корисно знати свої слабкі місця. Якщо ви помилково ображаєте людей, то можете опинитися у небажаних конфліктах. Бажане спілкування означає прагнути до порозуміння, уникати ворожнечі, з самого початку дотримуватись дружнього тону. Бути тричі обережним з образливими, з тими, хто не розуміє гумору, хто поважає тільки свою думку.

- 20.** Учитель. Яка поведінка в ситуації конфлікту найефективніша? Існують такі варіанти виходу із конфліктної ситуації: - наступ; - відступ; - поступка; - втеча, які насправді нічого не вирішують. Проблема невдовзі повернеться. СПІВРОБІТНИЦТВО- вважається найпродуктивнішим, так як дотримується лозунг : “Щоб я виграв, ти теж маєш виграти”. Але треба вміло пояснити свої бажання, вміти вислухати іншого і врахувати його інтереси.

21. Бібліотекар. Наприкінці перевіримо практику співробітництва. *Вправа «Влада»*. Використовується газета. Це символ влади. Кожен учасник береться рукою за газету. По команді кожен з учасників має «захопити» якомога більше влади. В цій ситуації кожен думає тільки про себе, а тепер слід подумати і про іншого. Газета стелиться на підлогу і всі встають на неї ногами.
22. Учитель. Ви виконали це завдання не завдяки силі, а об'єднавши зусилля. Одну гілочку дерева легко переламати, а якщо їх зібрати, то переломити вже буде не так легко. Так і в житті.

Умій володіти собою:

1. Щоб забути свої негаразди, намагайтеся зробити приємне іншим. Роблячи добро іншим, робиш добро собі.
2. Не намагайся змінювати чи перевиховувати інших. Набагато корисніше й безпечніше займатися самовихованням.
3. Намагайтеся знайти в людині позитивні риси, вчиться бачити її переваги і в стосунках з нею спиратися саме на ці якості.
4. Майте мужність від щирого серця визнати свої помилки. Не задирайте носа
5. Вчиться володіти собою! Гнів, дратівливість, злість спотворюють людину. Егоїзм – причина багатьох конфліктів. Вихуйте в собі терпіння, пам'ятайте, що «рана гоїться поступово». Не зациклюйтесь на дрібницях.
6. Будь-яка справа починається з першого кроку! Пам'ятайте: перешкодити нам даються для нашого розвитку.
7. Людина має необмежені можливості самовдосконалення, причому у всіх галузях своєї життєдіяльності.

ЧАСТИНА 3 **З ДОСВІДУ РОБОТИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ** **ШКІЛ НОВОГО ТИПУ.**

ТИЖДЕНЬ ПСИХОЛОГІЇ В ШКОЛІ.

БІЛА Любов Дмитрівна, практичний психолог НВК № 99, м. Дніпропетровськ, спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу в номінації «Краща методична розробка»

Ніколи не може бути бажання без прагнення його втілити.

Але для цього ви маєте попрацювати.

Річард Бах

Одним із головних завдань, які стоять перед навчальним закладом та психологічною службою є розвиток творчих здібностей, фор-

мування навичок самосвідомості та саморегуляції особистості. Педагогічний колектив впроваджує різноманітні, нетрадиційні форми організації роботи. Уже стало доброю традицією проведення предметних тижнів, мета яких – поглиблювати знання учнів, зацікавлювати у вивченні навчальних предметів, сприяти розвитку здібностей, схильностей, інтересів кожної дитини.

Основні питання над якими працює педагогічний колектив гімназії:

- удосконалення змісту освіти, структур і форм навчання з метою формування всебічно розвиненої особистості – громадянина України, ідеалом якого є: незалежна держава, національна гідність та інтелігентність, висока професійна майстерність, готовність увійти у світове співтовариство як рівні серед рівних;
- пошук здібних і обдарованих дітей дошкільного віку, враховуючи спадковість, створення умов для їхнього інтелектуального та фахового розвитку, формування рис, необхідних для розумової праці в умовах НВК.

Надійними і результативними осередками науково-методичної роботи гімназії є методичні об'єднання вчителів-предметників, через діяльність яких здійснюється розробка практичних форм вирішення проблемних питань, поставлених перед закладом.

Доброю традицією в контексті такої діяльності стало проведення предметних тижнів. Психолого-педагогічна служба НВК № 99 щорічно проводить тиждень психологічних знань.

Основною метою такого тижня є психологізація всіх учасників навчально-виховного процесу.

Зацікавленість психологією помітно зростає не тільки серед дорослих. Спостерігається інтерес і у дітей. Помітно збільшується кількість дітей, що відвідують гуртки та факультативи, цікавляться психологічною літературою, беруть участь в тренінгових заняттях, відвідують курси. Адміністрація навчального закладу щорічно збільшує кількість годин на факультативні заняття з психології.

Проведення тижня – цікавий, творчий процес. Самотужки психологу дуже важко підготувати всі заходи, тому в підготовці допомагають учні, які відвідують гуртки та факультатив. Протягом тижня кожна дитина має змогу проявити свої здібності, знайти, висловити свою точку зору і обґрунтувати її.

Підготовча робота розпочинається заздалегідь. Матеріалів з досвіду роботи опубліковано мало, в методичній літературі дане питання не розглядається, тому необхідно було проявити ініціативу, творчість всім організаторам та учасникам тижня психології. Але як сказав Г.Іванов: «Творчість – це не розкіш, а загальна біологічна потреба, інколи не усвідомлювана нами».

Організаційна рада складається з дітей різного віку, вчителів, педагога-організатора та представників адміністрації гімназії. Необ-

хідно було розробити цікаві заходи, які б могли охопити якомога більше дітей, розподілити дні тижня за напрямками роботи; підготувати наочність; запросити гостей для зустрічі з учнями, зібрати матеріали для персональних виставок, закріпити відповідальних за роботу кожного дня тижня, враховуючи бажання та зацікавленість дітей.

Завдання тижня психологічних знань:

1. Популяризація психологічної науки через пізнання особистістю самої себе, збагачення себе та оточення знаннями про основні індивідуально-типологічні риси.
2. Допомога учням, учителям, батькам у розкритті та реалізації своїх можливостей та здібностей, пошук ефективних шляхів на різних етапах розвитку.
3. Удосконалення соціально важливих навичок конструктивного спілкування та професійного зростання.
4. Використання мирних засобів для розв'язання конфліктів.
5. Зробити поняття «толерантність» близьким та зрозумілим для кожного учасника навчально-виховного процесу.
6. Прищеплення ідей альтруїзму та поваги до інших, що базуються на усвідомленні та прийнятті особистої індивідуальності.
7. Виховання в душі відкритості й розуміння інших.
8. Формування навичок здорового способу життя.

Протягом тижня всі заходи висвітлювалися в стіннінках та фоторепортажах. Багато учнів знайшли себе на фотографіях. По закінченню тижня психології підводяться підсумки, аналізується вся проведена робота, вивчаються відгуки дітей, робляться висновки. Звичайно, в кожного психолога свої форми роботи, які відзначаються системою, стабільністю. Але з часом з'являється бажання урізноманітнювати види та форми діяльності. В цьому допомагає методична література, фахові журнали та газети, семінари, обмін досвідом з колегами. Але перш за все, я в цьому впевнена, велике значення має особисте бажання психолога, його творчість, зацікавленість в своїй професії. Радієш, коли учні, з якими працюєш, виявляють бажання більше пізнати себе та інших, читають психологічну літературу, пробують себе в психологічній діяльності, в анкетах з вибору майбутньої професії пишуть – психолог.

План проведення тижня психології

Дні тижня	Тематика тижня	Заходи
Понеділок	День спілкування	1. Збір лідерів гімназії та волонтерів. 2. Акція «Найкращі вітання друзям» 3. Подорож до країни Спілкування 4. Заняття «Саморегулювання в конфлікті» (8 клас)
Вівторок	День толерантності	1. Бліцопитування «Вустама дитини»

		2. Тренінгові заняття «В злагоді з собою та іншими» (10 класи)
Середа	День дружби і добра	1. Сторінка порад для батьків «любов до дитини» 2. Акція «Поділись іграшкою». Відвідування Дитячого будинку «Світанок» та міського центру соціальної допомоги «Надія» 3. Сторінка для батьків «З любов'ю до дітей»
Четвер	День творчості та фантазії	1. Конкурс ерудитів (6 класи) 2. Заняття «Я в світі креативності» (9 класи) 3. Персональні виставки творчості учнів та вчителів гімназії
П'ятниця	День здоров'я	1. Акція «Молодь проти СНІДу» 2. Тренінгове заняття «Все в твоїх руках» (11 класи) 3. Зустрічі зі спеціалістами Центру планування сім'ї та репродукції дитини, Центру соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (9-11 класи) 4. Перегляд та обговорення художнього фільму «Коли сталося горе» (8 класи) 5. Бліцопитування «Фактори, які заважають моєму здоров'ю» 6. Анкетування учнів «Ти та вулиця» (6 класи)
Понеділок	Підведення підсумків тижня	Фотовиставка за підсумками Тижня психології

Конкурс ерудитов, проведений в рамках тижня психології

Ідея проведення конкурсу виникла в час підготовки команди учасників 6,8 класів до конкурсу «Тури-2007». При підготовці були учтені побажання дітей 6-х класів брати участь. Команди готували назву та привітання.

Завдання конкурсу: розвиток основних психологічних процесів, виховання взаєморозуміння, вміння працювати в групі, організація змістовного дозвілля.

Обладнання: картки з завданнями, шифрограми, «бестолкові картини», конверти з «деформованими» ілюстраціями до казок, таблиця для журі.

Конкурс I. Представление жюри: заместитель директора с учебно-воспитательной работы, учитель, библиотекарь, две ученицы – члены кружка «Культура эмоций».

Представление команд.

6-А класс – «Три капитана»

6-Б класс – «Победители»

6-В класс – «Чемпионы»

6-Г класс – «Три мушкетёра»

6-Д класс – «Дружба»

Конкурс II. «Лавина». При встрече с лавиной всегда нужна быстрая реакция, умение держать себя в руках и принимать правильное решение. Эти качества помогут быстро и правильно ответить на вопросы, которые лавиной обрушиваются на команды.

Вопросы:

Настенный светильник –	Холодильник-путешественник –
Финская баня –	Морской повар -
Приятный запах –	Украинский парламент
-	
Сборник географических карт –	Выжимка из фруктов -
Сплюснутый круг –	Грозовые облака -
Поляна на голове –	Плакучее дерево -
Пчелиный роддом –	Отец в квадрате -
Крыша на палочке –	Цирковая сцена -
Он до Киева доведёт –	Молочная яичница -
Собачья улыбка –	Волна гора -
Что в мешке не утаишь –	Старость дня -
Лошадиная крупа –	Съёмная шевелюра -
Пламенный отпечаток –	Семена кедра -
Плавучий живой фонтан –	Самый длинный нос -
Ягода из бахчи -	Глазной врач -

Конкурс III. «Шифровальщик». Шерлок Холмс - любитель шифрограмм. Он отправил вам задания. С помощью ключа (его нужно запомнить) запишите номера телефонов. Победит самая находчивая команда.

0 – круг	5 - звезда	
1 – карандаш	6 – жук	
2 – очки	7 – неделя	
3 – люстра	8 - паук	
4 - стул	9 – земляника	
1. очки, стул, жук, неделя, очки		24672
2. карандаш, земляника, круг, люстра, стул		19034
3. звезда, круг, люстра, жук, паук, круг		503680
4. карандаш, неделя, круг, звезда, стул, паук		170548

Конкурс IV. «Крылатая фраза». В «бестоловком» вернисаже расположены картины, на которых «забавники-художники» изобразили фразеологизмы русского языка, и сделали это весьма своеобразно. Назовите поговорку, пословицу или устойчивый оборот речи, который передал художник на своей «картине».

Конкурс V. «Отобрази увиденное». Дети несколько минут рассматривают фигуры и предметы, изображённые на листе бумаги. Необходимо восстановить как можно больше предметов, которые запомнили дети.

Конкурс VI. «Сложи иллюстрацию к сказке». Участники получают конверты с фрагментами иллюстраций. Необходимо восстановить иллюстрацию и указать название сказки. Учитывается время выполнения, правильность сложения фрагментов, знание названия сказки.

После каждого конкурса подводится итог. В конце объявляются победители, награждаются команды, фотографируются победители конкурса.

Литература:

1. Андреев В.И. Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров разрешения конфликтов.- Казань,1992
2. Бондаренко С.М. Почему детям трудно учиться? - М., 1996
3. Гнатко М. Феномен креативності як психологічна проблема. Психологічні перспективи.- Випуск I.- 2001
4. Главник О. Зоя В. Психологічна підтримка творчості учителя - 2003
5. Ковалёв С.В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни. Тесты, опросники, ролевые игры. – М.,1991
6. Маляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. - Киев, 1983
7. Прихожан А. М. Психология неудачника: Тренинг уверенности в себе. - М.: Т. Ц. "Сфера", 2000
8. Сыерд Ю.Л. О принципах применения психодиагностики в школьной психологической службе// Психологическая служба в школе. Талин, 2003
9. Сыерд Ю.Л. Об основных принципах организации школьной психологической службы // научно-практические проблемы школьной психологической службы. М., 1987
10. Шаульская Н.А. Эрудит-ассорти. Ярославль. Академия развития. 2006.
11. Фопель К. создание команды. Психологические игры и упражнения. М.: Генезис, 2002

ТРЕНІНГ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

ГАВРИЛОВА Євгенія Романівна, практичний психолог НВК «Дивосвіт», м. Жовті Води, спеціаліст вищої категорії, переможець обласного конкурсу в номінації «Кращий досвід роботи».

Усе розсмикано в людині, усе неспокійно й галасливо;
усе – витрата й розтрата, усе – тривоги й страхи;
і лише тихе сонце підтримує життя,
відновлює сили, пробуджує любов і надію.
Як дати це сонце життю людини?
Як наповнити її душу світлом?
Чи у наших це силах?

У сучасній філософії освіти домінує ідея формування людини-дослідника, здатної до пошуку проблем та їх самостійного вирішення. Виховання такої людини має стати головною метою освіти ХХІ століття. Основними знаннями стають узагальнені засоби вирішення нових завдань у різних видах людської діяльності. Безумовно виникає проблема нового змісту та нових методів навчання у школі.

Виходячи з цього, перед сучасною системою освіти стоять такі завдання:

1. Навчати засобам отримання і засобам роботи з новими знаннями.
2. Розвивати новий тип особистості – суб'єкта власної життєдіяльності.

Вирішенню цих завдань сприяють досягнення психології останніх десятиліть. Сьогодні існує нова наука – психологія розвитку, яка дозволяє вибудовувати педагогічну технологію формування здібностей дитини з моменту запліднення до кінця юнацького віку. А психолог – перший помічник батьків, вихователів та педагогів. Вихователі та вчителі повинні вміти організовувати та керувати навчальною діяльністю, заснованою на вікових закономірностях розвитку особистості. Для розв'язання цієї проблеми можливі різні варіанти та напрями роботи, від перегляду освітньо-кваліфікаційної характеристики і курсів при підготовці фахівців до роботи психологічної служби в системі безперервної освіти. Основною метою діяльності такої служби може стати психологічний супровід розвитку особистості на різних етапах освіти.

Психологічна служба є структурним підрозділом освітнього закладу – НВК «Дивосвіт». Навчально-виховний комплекс «Дивосвіт» із санаторними групами і класами є експериментальним закладом МОН України з проблеми «Створення коеволюційної системи життєдіяльності комплексу-школи сприяння здоров'ю».

Предметом досліджень, що проводяться в ході експерименту є ефективність сполучення та взаємодії урочних та позаурочних форм

занять, спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних і психолого-корекційних впливів на інтелектуальний розвиток особистості, стан її здоров'я, результати навчально-виховного і реабілітаційного процесів.

У структурі НВК з 1998 р. функціонують:

- дошкільний навчальний заклад «Барвінок»;
- середня загальноосвітня школа I-III ступеня;
- оздоровчо-реабілітаційний центр;
- еколого-натуралістичний центр;
- центр розвитку особистості.

Дана структура дозволила створити цілісну й ефективну систему виховних впливів на дитину.

У процесі спостереження за функціонуванням організованої системи стало зрозуміло: при тому, що достатньо уваги приділялося пропагуванню переваг цінностей здорового способу життя, до реальної зміни поведінки вихованців це майже не привело. Тому перед педагогами комплексу постала нагальна проблема пошуку інноваційних форм і методів запобігання і подолання негативних явищ у середовищі неповнолітніх, вивчення і впровадження навчально-виховних технологій, які працюють і дають позитивний результат в інших районах України чи країнах світу.

У 2003 р. в комплексі було створено міський тренінговий центр з поширення різноманітних профілактичних програм. У межах навчання за даними програмами охоплено близько 700 учасників: дітей, батьків, педагогів, представників громадськості. Спочатку, звісно, вчилися педагоги комплексу. Для вивчення можливостей впровадження тренінгових програм вони залучалися до участі в семінарах-тренінгах, конференціях, конкурсах, що проводились на Всеукраїнському, обласному та регіональному рівнях. За результатами навчань психолог НВК «Дивосвіт» є:

- ✓ Регіональний тренер програми МОН України «Сприяння просвітницькій роботі «Рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя». В 2004 році психолог НВК «Дивосвіт» залучалася до проведення курсів підвищення кваліфікації для педагогів області при ДОППО.
- ✓ Тренер програми «Профілактика ВІЛ-інфекції у системі шкільної освіти».
- ✓ Тренер програм Християнського Дитячого Фонду, а також викладач інтегративного курсу «Культура життєвого самовизначення». Протягом 2005 року при співпраці з ХДФ Євгенія Романівна в ролі педагога-тренера провела низку інтерактивних семінарів та тренінгів для педагогів, батьків: «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини»; «Сучасні підходи у сфері охорони громадського здоров'я та його популяризації»; «Форми організації

дозвілля дітей та молоді»; «Громада як осередок соціальної роботи»; «Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади».

- ✓ Національний тренер проекту «Основи здоров'я». В 2005-2006рр. психологом НВК були проведені курси підвищення кваліфікації для педагогів з методології предмету «Основи здоров'я» в м. Кривий Ріг та м. Івано-Франківськ.
- ✓ Лауреат Всеукраїнської акції «Громадське визнання в галузі психології».

Осмилення своєї ролі у діяльності даного закладу освіти привело до створення «Концепції психологічної служби НВК «Дивосвіт», яка чітко визначила рамки професійної діяльності. Психологічна служба НВК – це складова частина системи особистісного розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу.

Об'єктом психологічної служби виступає навчання та психологічний розвиток дошкільника, школяра або групи дошкільників, школярів.

Предмет – соціально-психологічні умови навчання і розвитку дошкільника та учня.

Методом роботи психологічної служби є супровід. Це система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку учня в ситуаціях взаємодії.

Основною формою діяльності в рамках психологічного супроводу – є тренінг. «Тренінг – одна з форм проведення навчальної, корекційної, розвивальної, а іноді й діагностичної роботи практичного психолога навчального закладу» - слова Л. Гриценюка, наукового співробітника Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи.

Мета психологічного супроводу – створення в рамках даного соціально-педагогічного середовища умов для формування особистості учня як суб'єкта власної діяльності. Це особистість, яка здатна здійснювати акти вибору власної поведінки відповідно до індивідуальних потреб, громадського обов'язку і можливостей щодо їх реалізації. Отже, концепція базується на принципах європейської самосвідомості Нового часу – цінностях індивідуальної свободи, соціальної відповідальності та творчості. Засобами досягнення цієї мети є формування інтелектуальних та емоційних структур (змістовна внутрішня мотивація до навчання, рефлексія, емпатія тощо), які дозволяють учневі вирішувати проблему саморозвитку. Для цього психологічною службою НВК «Дивосвіт» був розроблений тренінг для учнів «Формування життєздатної особистості» та проведений в березні 2005 р. за підтримки Жовтводського Центру соціальних служб сім'ї та молоді.

Психологічний супровід здійснюється як при безпосередній взаємодії психолога з вихованцем, учнем, так і опосередковано через

батьків, педагогів. Вихователі, педагоги беруть участь у цьому процесі разом з психологом на принципах співпраці, особистісної та професійної відповідальності і розробляють єдину стратегію психолого-педагогічного супроводу вихованця, учня в системі безперервної освіти на всіх етапах.

Педагогічні працівники є організаторами профілактичної роботи в навчальних закладах, тому важливо, щоб вони оволоділи інтерактивними формами навчально-виховної роботи. Перешкодою є психологічна неготовність викладачів зайняти принципово іншу позицію щодо учнів, адже обов'язковою умовою інтерактивних занять є ставлення до учнів як до рівноправних учасників навчального процесу. Проведення таких занять вимагає більш високої кваліфікації, ніж лекційна робота. Викладач має бути досить компетентним, обізнаним з особливостями групової динаміки, не тільки готовим до висловлення суперечливих думок, а й прихильно ставитись до активності учнів, прагнути постійного «зворотнього зв'язку» і заохочувати учнів до висловлення своєї думки щодо теми обговорення. До арсеналу викладача має входити велика кількість вправ, тем дискусій, які б відповідали темі та рівню аудиторії.

З метою набуття вчителями навичок проведення інтерактивних занять доцільно організовувати навчальні семінари, тренінги під керівництвом досвідчених тренерів чи практичних психологів, для яких такі навички є частиною фахових умінь. В 2006 р. психологом НВК був розроблений тренінг для педагогічних працівників «Формування здорового способу життя на основі розвитку життєвих навичок» та проведений за підтримки відділу освіти, культури та преси Посольства США в Україні.

Формування та розвиток особистості починається від моменту народження дитини в сім'ї, саме вона є першим вихователем маленької людини, середовищем передачі їй духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій, практичних умінь та навичок. У сім'ї не тільки задовольняються матеріальні, інтелектуальні й соціальні потреби дитини, а й закладаються основи вихованості особистості, її якості як майбутнього сім'янина, як члена суспільства. Тому важливого значення набуває усвідомлення батьками цієї ролі, формування готовності до її втілення на практиці. Тому паралельно з дослідженнями, спрямованими на виявлення виховного потенціалу батьків, проводилась робота, що мала на меті, звести в певну систему знання батьків, які давали б змогу більш плідного їх використання у справі виховання дітей. Ще у 2000 р. психологом комплексу та вчителем початкових класів був організований батьківський клуб «Родина», який допомагає батькам на ранньому етапі родинного виховання – робити перші кроки та створювати умови для повноцінного становлення осо-

бистості. Опис діяльності батьківського клубу «Родина» надрукований: Позашкілля, № 1 (001), січень 2007 р.

В рамках діяльності батьківського клубу, психологом комплексу був розроблений тренінг для батьків «Ми єдина родина».

Отже, не має сумніву у необхідності втілення у життя ідеї психологізації освітнього процесу і у тому, що психологічна служба має стати складовою частиною системи особистісного розвитку всіх учасників учбово-виховного процесу у навчальних закладах. І першим кроком роботи психологічної служби у закладі освіти повинно стати концептуальне визначення своєї діяльності. А основним завданням – використовуючи свої професійні види діяльності, створювати умови для оволодіння усіма учасниками навчально-виховного процесу психологічною культурою.

Структура тренінгу для підлітків 8-10 класів «Формування життєздатної особистості»

№ п/п	Зміст діяльності	хвилини
I заняття Особистісний блок		
1	Вступ	7
2	Знайомство. Вправа «Снігова куля»	15
3	Визначення очікувань	10
4	Прийняття правил роботи в групі.	10
5	Вправа «Сусід праворуч, сусід ліворуч»	10
6	Аналіз проблемної ситуації	5
7	Інформаційне повідомлення «Індивід та особистість»	10
8	Вправа «20 – Я»	20
9	Вправа «Малювання себе»	20
10	Підведення підсумків, рефлексія заняття.	13
II заняття Емоційно-комунікативний блок		
1	Продовження знайомства Вправа «Чим ми схожі»	10
2	Повторення правил	5
3	Рефлексія минулого заняття «Що найбільше запам'яталось»	5
4	Інформаційне повідомлення «Емоції і почуття: спільне і відмінне».	10
5	Аналіз ситуації, побудова схеми.	10
6	Інформаційне повідомлення «Я-повідомлення»	5
7	Робота в групах	10
8	Слово тренера, робота в групах	15
9	Вправа «Поведінка персонажа»	10
10	Інформаційне повідомлення «Різновиди поведінки»	10

11	Робота в групах	20
12	Підведення підсумків, рефлексія заняття.	10
III заняття Блок соціальної активності		
1	Вправа на активізацію	10
2	Повторення правил	5
3	Рефлексія минулого заняття	10
4	Вправа «Емоції і ситуації»	10
5	Аналіз ситуації	10
6	Робота з визначення поняття	10
7	Інформаційне повідомлення «Самоконтроль та його роль у житті людини»	10
8	Вправа «Опис самоконтролю»	10
9	Робота в групах «Правила самоконтролю»	30
10	Підведення підсумків, рефлексія заняття.	15
VI заняття Блок соціальної активності		
1	Вправа на активізацію	10
2	Повторення правил	5
3	Рефлексія минулого заняття	10
4	Інформаційне повідомлення «Життєві навички»	10
5	Структуроване навчання «Розвиток вмінь та навичок» / вміння задавати запитання, вміння почати бесіду, вміння приймати критику, вміння сказати «ні», вміння прохати про допомогу.../	55
6	Підведення підсумків, рефлексія заняття.	20
V заняття Інтеграційний блок		
1	Вправа на активізацію «Поїзд»	5
2	Аналіз результатів домашнього завдання	5
3	Вступне слово, визначення поняття.	5
4	Вправа «Коло життєвого досвіду»	20
5	Розповідь для натхнення	5
6	Вправа «Послання в світ»	20
7	Евристична бесіда «Неповторність життя кожної людини»	10
8	Вправа «Вірш про себе»	20
9	Вправа «Аркуш, який гуляє по колу»	10

Структура тренінгу для педагогів «Формування здорового способу життя»

№ п/п	Зміст діяльності	хв.
День I		
1	Відкриття семінару, привітання учасників, презентація	10

	програми: цілі і завдання семінару-тренінгу, представлення тренерів.	
2	Вправа на знайомство «Бліц-інтерв'ю»	30
3	Прийняття правил роботи на семінарі	10
4	Визначення очікувань та опасінь.	10
5	Вправа «Для мене бути здоровим означає...» (Визначення ВООЗ «здоров'я»)	60
ПЕРЕРВА		1 год.
6	Вправа на активізацію «Пересадки»	5
7	Інформаційне повідомлення «Освіта в галузі здоров'я на основі навичок» (Визначення «навички», «життєві навички»)	10
8	Робота в групах «Огляд існуючих програм щодо навчання учнів навичкам ЗСЖ»	20
9	Комп'ютерна презентація: «Навчання ЗСЖ на засадах розвитку життєвих навичок»	20
10	Вправа «Цінності»	35
ПЕРЕРВА		30 хв.
11	Руханка	5
12	Вправа «Зроби свій вибір»	35
13	Інформаційне повідомлення «Склад, класифікація та методологія викладання ЖН»	5
14	Робота в групах: Обговорення вигід навчання ЗСЖ на засадах розвитку ЖН.	20
15	Рефлексія дня. Історія для натхнення.	25

День II		
1	Рефлексія «Три кола»	20
2	Вступ «Сьогодні на тренінгу»	5
3	Вправа на знайомство «Три картки»	30
4	Повторення правил	10
5	Інформаційне повідомлення «Просвітницька робота з формування здорового способу життя»	20
6	Вправа «Лінія життя»	35
ПЕРЕРВА		30 хв.
7	Вправа на активізацію «Передай далі»	5
8	Мозковий штурм: «Підліток – це...»	5
9	Вправа «Проблеми підлітків»	30
10	Комп'ютерна презентація: «Розвиток підлітка». Огляд теорії розвитку особистості.	30
11	Індивідуальна робота «Лист підлітка до дорослої людини»	25

ПЕРЕРВА		
1 год.		
12	Вправа на активізацію «Вогонь, вода, повітря»	5
13	Інформаційне повідомлення «Сучасні моделі і методи навчання», «Піраміда пізнання»	20
14	Мозковий штурм: «Які інтерактивні методи Ви знаєте?»	5
15	Мозковий штурм: «Тренінг – це ...» (Визначення)	5
16	Руханка «Атоми і молекули»	5
17	Вправа «Організація і проведення тренінгу», методом мозаїки	25
18	Історія для натхнення.	10
19	Рефлексія дня.	10

День III		
1	Рефлексія	10
2	Вступ «Сьогодні на тренінгу»	5
3	Вправа на знайомство «Ім'я, транспорт, країна»	15
4	Повторення правил	10
5	Вправа «Шухляда інструментів»	30
6	Вправа «Яким має бути тренер?»	20
ПЕРЕРВА		
30 хв.		
7	Вправа на активізацію	5
8	Робота в малих групах: розробка і представлення системи тренінгових занять для підлітків.	115
ПЕРЕРВА		
1 год.		
9	Вправа на активізацію	5
10	Вправа «Метаплан»	50
11	Завершення очікувань.	10
12	Підведення підсумків. Завершення семінару.	25

Структура тренінгу для батьків «Ми – єдина родина»

№ п/п	Зміст діяльності	Час в хв.
День I		
1.	Вступ.	7 хв.
2.	Знайомство. Вправа «Сімейне коло»	15 хв.
3.	Визначення очікувань.	10 хв.
4.	Прийняття правил роботи групи.	5 хв.
5.	Вправа «Ми батьки»	20 хв.
6.	Історія для натхнення.	3 хв.

День II		
1.	Продовження знайомства.	10 хв.
2.	Повторення правил. Вправа «Сімейні правила»	15 хв.
3.	Міні – лекція «Особливості психофізіологічного розвитку дитини на різних вікових етапах»	20 хв.
4.	Вправа «Від 0 до 18»	15 хв.
5.	Вправа «Мозаїка»	50 хв.
6.	Вправа «Відверто кажучи»	5 хв.
7.	Підведення підсумків роботи	5 хв.
День III		
1.	Вправа «Дитинство для мене – це ...»	10 хв.
2.	Повторення правил	5 хв.
3.	Вправа «Здоров'я дитини»	25 хв.
4.	Вправа «Образ благополучної дитини»	20 хв.
5.	Вправа «Умови повноцінного розвитку дитини»	30 хв.
6.	Вправа «Роль матері та батька в родині»	25 хв.
7.	Підведення підсумків. Історія для натхнення.	5 хв.
День IV		
1.	Вправа на активізацію	5 хв.
2.	Повторення правил	5 хв.
3.	Вправа «Кроти»	20 хв.
4.	Мозковий штурм «Чому виникають конфлікти між батьками і дітьми»	20 хв.
5.	Міні – лекція «Шляхи вирішення конфліктів»	10 хв.
6.	Вправа «Згода – незгода»	30 хв.
7.	Вправа «Лист до себе»	20 хв.
8.	Історія для натхнення «Схованка скарбів»	10 хв.

Література:

1. Алієва М.А., Гришанович Т.В., Лобанова Л.В. и др. Тренінг розвитку життєвих цілей. – СПб.: Реч, 2001
2. Культура життєвого самовизначення. За ред. Зверєвої І.Д. – К., 2003
3. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д., Жить в мире с собой и другими: Тренінг толерантності для підлітків. М.: Генезис, 2000
4. Тренінг модифікації поведінки. За матеріалами А. Фурманова. – газета Психолог, червень 2002
5. Школа батьківства/спецвипуск: Психолог №27-28 (123-124) липень 2004 р.
6. Марковская И.М. Тренінг взаємодії батьків з дітьми. – СПб.: ООО Издательство «Речь», 2002 г.
7. Діти – батьки – сім'я: Випуск 1. – К.: Наук світ, 2004 р.

8. Організація профілактичної роботи у дитячому та молодіжному середовищі. З досвіду роботи Севастопольського міського центру соціальних служб для молоді./За редакцією І.В. Новікової, Севастополь, 2003 р.
9. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / Під заг. ред. І.Д. Зверевої. – К.: Наук. світ, 2004.
10. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: Методичні матеріали до тренінгу / За заг. ред.. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2004 р.
11. Сучасні підходи у сфері охорони громадського здоров'я та його популяризації / За заг. ред.. І.Д. Зверевої. – К.: Наук. світ, 2003 р.
12. Збірка комп'ютерних презентацій/ Авт. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С.- Київ 2005.
13. Навички заради здоров'я/ навчання ЗСЖ на засадах розвитку навичок: важливий компонент школи, дружньої до дитини, що підтримує здоров'я./ Інф.серія „Здоров'я в школі”, ВООЗ.
14. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки: Посібник для вчителя. – К.:Алатон, 2004.
15. Навчання ЗСЖ на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації/ О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Л.С. Ващенко, О.Т. Сакович та ін. – К.:Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004.
16. Зимівець Н.В., Лещу Н.О., Авельцева Т.П. та ін. Методика освіти „рівний -рівному”: Навч.-метод.посібник. – К.: Навчальна книга, 2002.
17. Зимівець Н.В., Лещу Н.О., Сивогракові З.А. та ін.Твоє життя – твій вибір: Навч.-метод.посібник. – К.: Навчальна книга, 2002.
18. Сучасні підходи у сфері охорони громадського здоров'я та його популяризації/ Упор.: Н.В. Зимівець, В.В. Крушельницькій, Т.І. Мірошніченко: За загальною ред. І.Д. Зверевої. – К.: Наук. Світ, 2003.
19. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування ін теракт. Технології навчання: Метод. Посіб./А.Панченков, О.Пометун, Т.Ремех. – К.:А.П.Н,2003.

ПРОГРАММА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ УЧАЩИХСЯ 1-4 КЛАССОВ.

*УЛЬЯНОВА Алла Петровна, практический психолог лицея № 100 г.
Днепропетровска, специалист высшей категории, педагогическое зва-*

ние «практический психолог-методист», победитель областного конкурса в номинации «Краший досвід роботи»

С целью создания мониторинговой системы развития учащихся в лицее была разработана программа психолого-педагогической диагностики.

Мониторинг как понятие включает в себя следующий цикл: отслеживание, анализ, прогноз. Да и понятие результативность деятельности чаще всего рассматривается в соответствии с вышеназванным циклом, т.е. соответствие реальных результатов с предлагаемыми целями, которые выстраиваются в программе развития коллектива. Любому педагогу важно ответить на следующие вопросы: Что мы хотим достичь? Что мы можем? Как можем достичь? Кому это надо?

Давая ответы на эти вопросы, каждый педагог выделяет «проблему педагогической сущности» и пытается найти ответы на вопросы Какой результат должен быть в ходе моей педагогической деятельности? Как измерить этот результат? Ведь право выбора технологий в большей степени принадлежит педагогу. Выстраивая программу развития коллектива, объектом педагогической технологии должно стать огромное количество способов организации различных видов деятельности. Следует не бесконечно расширять набор программ, а искать такие формы и методы, которые обеспечат комфортные условия развития ребенка.

Система мониторинга в образовании имеет целью долговременную оценку, т.к. она охватывает значительные области деятельности воспитанника.

Система мониторинга строится с использованием модели:

Цель - процесс образования - результат

Результат предназначен для коррекции процесса образования.

Целевое назначение результата - основа при отборе содержания образования и педагогических технологий.

Смысл здесь в том, чтобы не прямо воздействовать на личность ребенка, стремясь «построить» ее, а в том, чтобы организовать деятельность воспитанника в преобразовании своей личности, дать возможность ребенку найти ценностно-значимые проявления для себя и обогатить жизненный опыт необходимым содержанием.

Понятие «результативность педагогической деятельности» включает в себя ряд аспектов: организационный (качество организации мониторинга педагогом, возможности личностного проявления ребенка) практический (реальные достижения в видах деятельности) положительной динамики (проявление личностных качеств, совместная позитивная деятельность). Отсюда, результативность педагогической деятельности означает достижение педагогом (группой педагогов) такого состояния организации деятельности учащихся, при

которой обеспечивается реальная возможность: положительная динамика проявления ценностно-значимых качеств личности; обогащение личного опыта воспитанников значимым содержанием; продуктивность деятельности, выраженная предметно-практическими достижениями.

Мониторинг в образовании - это система сбора, обработки, хранения и распространения информации о системе образования или отдельных ее элементов, ориентированных на обеспечение управления, которое позволяет судить о состоянии дел в любой момент времени и может обеспечить прогноз его развития.

Карточка индивидуального развития ребенка

(заполняется родителями на этапе поступления в школу)

Ф.И. ребенка _____

Показатели развития	Результат	Оценка	Характеристика
<p>1.Физическое и физиологическое развития</p> <ul style="list-style-type: none"> - рост - масса тела - артериальное давление - пульс покоя - звуковая проба - гибкость - координация (ходьба, танцы) - реакция (палка) - прыгучесть (прыжок с места) - скорость (бег на короткие дистанции) - сила - выносливость (приседание на время) - полушарность (рука, ухо, глаз) - тип темперамента - понимание основ здоровья - хронические заболевания <p>2.Психомоторно-функциональное развитие</p> <ul style="list-style-type: none"> - развитие - внимание - самоконтроль - усидчивость - раздражительность - сон - страх - речь 			

<ul style="list-style-type: none"> - работоспособность - конфликтность 3.Интеллектуальное развитие - способность анализировать, синтез - способность планировать - способность рассуждать - способность сравнивать - способность комбинировать, классифицировать - способность обобщать 4.Эмоционально-волевое развитие - произвольность (хочу - надо) - самостоятельность (ученик- учитель – родители) <ul style="list-style-type: none"> - высокий - средний - низкий - агрессивность - эмпатия 5.Личностное развитие - мотивация - активность - самооценка - умение проигрывать <ul style="list-style-type: none"> - отказ от дальнейшей работы - стимул к изменению (исправление ошибок) - неумение выделить ошибку 6.Социальное и коммуникативное развитие - общительность - умение работать в паре, группе - уровень воспитанности (правило поведения лицеиста) - эрудиция (знание лицейского минимума: художники, писатели, композиторы, спорт, национальные традиции) - тип межличностных отношений <ul style="list-style-type: none"> - отверженный - нейтральный - приближенный к звезде - эмоциональный комфорт 			
--	--	--	--

Показатели развития	Способы оценивания				Примеч.
	1класс	2класс	3класс	4класс	
2. Психомоторно-функциональное развитие					
внимание	Устойчивое - неустойчивое: концентрирует, распределяет, переключает				
	Графические диктанты по заданной программе				
	Найди отличия (7-10)	Корректурная проба - тест Бурдона	Корректурная проба – тест Бурдона	Тест «Старые лебеди»	
усидчивость	Концентрируется на одном виде работы (наблюдения)				
раздражительность	Перепады настроения, агрессия, обидчивость, слезливость, повышение голоса, неадекватная реакция на критику (наблюдения) Факторы раздражения.				
работоспособность	Высокая (качественное выполнение большого объема работы) Средняя (работает качественно, но непродолжительное время) Низкая (работает непродолжительно и некачественно)				
моторика	Почерк (ровный, скачущий) Держит – не держит строку. Обычный (не), Разборчивый (не), устойчивый (не), (не) аккуратность.				
	Штриховка в одну строку (трафарет)	Выход за контур	Вырезание бубликов		
темпоритм	Тест – «Ставим точки» Наблюдение				

Показатели развития	Способы оценивания				Примеч.
	1класс	2класс	3класс	4класс	
3. Интеллектуальное развитие (методика словесно-логического мышления)					
способность анализировать, синтез	Составление таблиц, инструкций – памяток (может – не может)				
	Анограммы, алгоритм действий (портфель)	Составление простых вопросов	Вопросительный план	План – заглавия	
способность планировать	Тексты – повествования				
способность сравнивать					
способность комбинировать, классифицировать	Тесты по предметам ОП-1 (узкое, среднее, широкое понятия)				
способность обобщать					

устанавливать причинно-следственные связи	Тест Амтхауэр				
способность работать по аналогии	Тест Амтхауэр				
Показатели развития	Способы оценивания				Примеч.
	1класс	2класс	3класс	4класс	
5.Личностное развитие					
мотивация	Анкета «Определение школьной мотивации»				
активность: учебная, вне-классная	Лидерство, инициативность, нуждается в дополнительной работе. Умение зажечь другого. Соответствие желания и конечного результата (хочу – могу)				
самооценка	Адекватная, неадекватная:(занижена, завышена)				
умение проигрывать высокий средний низкий	Наблюдения Принимает поражения, адекватно реагирует, ищет, анализирует причины поражения. Принимает, но не соглашается, неадекватно реагирует. Не принимает, отказывается от дальнейшей работы.				
преобладающий тип темперамента холерик флегматик сангвиник меланхолик	Активный, сильный, подвижный, неуравновешенный. Пассивный, сильный, медлительный, уравновешенный. Активный, сильный, подвижный, уравновешенный. Пассивный, слабый, медлительный, неуравновешенный, ранимый.				

Показатели развития	Способы оценивания				Примеч.
	1класс	2класс	3класс	4класс	
6.Социальное и коммуникативное развитие					
общительность высокий средний низкий	Наблюдения Легко вступает в контакт с другими людьми, поддерживает общение. Общителен не со всеми (малознакомыми). Не идет на контакт сам. Отвечает односложно. Не коммуникабельный, держится обособленно, не идет на контакт вообще.				

умение работать в паре, в группе высокий средний низкий	Наблюдения (да, нет) С интересом включается в работу, владея правилами общения. Легко включается в работу, но не всегда и все правила выполняет. Не умеет работать в паре и группе	
уровень воспитанности (правила поведения лица-иста)	Усвоены, частично усвоены, не усвоены. Лента роста (подведение итогов в конце недели)	
эрудиция	Высокая, средняя, низкая (согласно возрасту)	
тип межличностных отношений	Тест- социометрия (звезды, приближенные, принятые, изолированные) Активен – пассивен в установлении контактов. Насторожен – сдержан. В игровой деятельности стремиться занять роль ведущего (ведомого)	
эмоциональный комфорт	Тест школьной тревожности Филлипса. Проективные методики. (Анализ рисунков.) Цветовой тест Люшера.	
сфера семейных отношений	Наблюдение за образом жизни семьи, беседы с родителями, анкетирование. Тест –«Кинетический рисунок семьи» Принятие – отвержение.	

Показатели развития	Способы оценивания				Примеч.
	1класс	2класс	3класс	4класс	
4. Эмоционально – волевое развитие					
произвольность (хочу-надо)	Наблюдения (Не) дисциплинирован, (не) выдержан, (не) умеет контролировать эмоции и поведение				
	Тест – « Стрелка часов»	Тест – «Борьба мотивов» (прогулка –д.з.)	Способность закончить работу, которую не хочется (на уроках труда и рисования)		
самостоятельность (ученик- учитель- родители)	Метод экспертных оценок (наблюдения) Уровни развития самостоятельности				
самоконтроль	Сравнивает с образцом, контролирует свое поведение, эмоции. Умеет или нет работать по инструкции? (тест – Узор) 1 серия 2 серия 3 серия 3 серия Составляет программу действий, пишет ли графические диктанты? Списать инструкцию и сделать чертеж.				

	«Графический диктант»	«Найди зашифрованное слово»	Тест -№6 + «Найди зашифрованное слово»	Тест №7 + «Найди зашифрованное слово»	
достаточный	Без помощи взрослого, но по инструкции выполняет работу.				
средний	С незначительной помощью учителя выполняет работу.				
низкий	Выполняет задание со значительной помощью взрослого.				
эмпатия(сопереживание)	Замечает и ощущает чувства другого, сопереживает и искренне приходит на помощь				
высокий	Самостоятельно не замечает проблем, но при акцентировании внимания другого способен сопереживать				
средний	Не замечает, не считает необходимым прийти на помощь, считает что это не его проблемы.				
низкий					
конфликтность	Обостренное чувство собственного достоинства, своего «Я».				
	Источник конфликтов. Провоцирует конфликт.				
	Неконфликтный, умеет разрядить ситуацию, уходит от конфликта				
	Наблюдения Факторы: что служит конфликтом				

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ УЧНЯ ГІМНАЗІЇ ДО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

ПОЖИДАСВ Ігор Вікторович, практичний психолог Тернівської гімназії, м. Кривий Ріг, спеціаліст вищої категорії

Особистісна та психофізична готовність учня до профільного навчання. Даний вид готовності базується на природжених властивостях нервової системи, які залишаються практично незмінними впродовж усього життя і тому мають враховуватись, доцільно використовуватись або правильно компенсуватись особистістю. Мова йде передусім про функціональні можливості нервової системи, про вікові можливості та статеві особливості дитини. Головними серед них вважаються перші, тобто динамічні – швидкісні та енергетичні – характеристики функціонування нервової системи, які презентуються у поняття темпераменту. Ці характеристики є базовими для вищої нервової діяльності мозку людини, тому темперамент іноді слушно називають біологічним, точніше психофізіологічним фундаментом особистості.

Фундаментальні дані Б.Й.Цуканова свідчать про те, що люди від народження принципово відрізняються якнайменше відносно часових вимог з боку тих видів людської діяльності, до яких часом вони мусять залучатись – ігрових, навчальних, спілкування, трудових, продуктивних, творчих, професійних. Так, для холероїдів і сангвіноїдів більше підходять швидкі, моторні й енергоємні види діяльності – спортивна, менеджментська, виробнича, технологічна, хореографічна, сільськогосподарська, економічна і тому подібні та відповідні до них профілі навчання. Для флегматоїдів найбільш адекватні повільні, а для меланхоліків ще й мало енергоємні види діяльності – індивідуальна природничо – наукова, мистецтвознавча, народних ремесел тощо та відповідні профілі навчання.

Досить важливим для вибору профілю навчання та майбутньої професії є факт різної часової спрямованості різних темологічних груп – у перспективу, сьогодення та минуле. Так, експериментально доведено, що усі холероїди і частина сангвіноїдів мають переважаючу спрямованість у майбутнє, тому для них найбільше підходять профілі і професії, як проектно – конструкторський, технологічний, образотворчий, літературний, управлінський тощо.

Флегманоїди, та частина меланхолоїдів демонструє переважаючу спрямованість у минуле, тому для них найбільше підходять такі профілі і професії, як історичний, архівний, природничо–науковий, філософський, гуманітарний, мистецтвознавчий, театральний, народних ремесел тощо.

Для частини сангвіноїдів, врівноважених та частини меланхолоїдів переважаючою є часова спрямованість у сьогодення, тому для них найбільш доцільні такі профілі навчання і професії, як транспортний, економічний, побутово–обслуговуючий, естетичний, театральний тощо.

Інтелектуальна готовність учня до профільного навчання. Профільне навчання найчастіше відбувається у вигляді поглибленого вивчення пев-

них загальноосвітніх дисциплін та залучення додаткових предметів, що визначає збільшення навантаження передусім на інтелектуальну сферу особистості учня. Тому інтелектуальна готовність виступає чи не як найважливіша серед інших видів особистісної готовності учнів до профільного навчання.

Це означає, що батьки, вчителі і сам учень мають дбати про актуалізацію і розвиток інтелектуальних здібностей як умови успішності профільного навчання. Мова йде про здатність до уважного і міцного сприймання навчальної інформації, її запам'ятовування, інтелектуальної переробки, тобто аналізу і синтезу, узагальнення і конкретизації, систематизації, індивідуального виводу і дедуктивного використання в процесі постановки і розв'язання різноманітних навчальних, творчих завдань відповідного профілю. Зрозуміло, що учні з високим рівнем розвитку інтелектуальних здібностей мають кращі шанси як у виборі профілю навчання, так і успішного його здійснення. Це особливо важливо для інтелектуально, творчо насичених профілів: природничо-наукового, фізико-математичного, хіміко-біологічного, управлінського тощо. Проте, вияв інтелектуальних здібностей необхідний в опануванні будь-якого профілю, в навчанні за кожним напрямком профільного і професійного навчання.

Рефлексивна готовність учня до профільного навчання. Цей вид особистісної готовності виступає як центральний, оскільки стосується самосвідомості як «ядра» особистості. Роль рефлексивної свідомості полягає передусім в тому, що профільне навчання на всіх його етапах реалізується переважно через самостійну активність юної особистості, яка в широкому сенсі і визначається як рефлексивна діяльність. Компонентами останньої доцільно вважати потребу і мотиви самоусвідомлення, самопізнання, самореалізацію, самовиховання, емоційні компоненти свідомості в контексті профільного навчання. Це означає, що учень має передусім усвідомити себе суб'єктом профільного навчання, тобто ініціатором, організатором, реалізатором, від якого залежить успіх здійснення такого навчання.

Головним компонентом рефлексивної готовності можна назвати такий компонент як самопізнання. Саме цей компонент включає самоаналіз, синтетичне порівняння своїх особистісних якостей з вимогами профілю і професії, самосприйняття профілю для себе та самопрограмування своїх дій по вибору і опануванню профілю.

СХЕМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ГІМНАЗИСТА

Мотиваційна готовність до профільного навчання. Відправною точкою в упровадженні будь – яких інноваційних педагогічних технологій і систем є ґрунтовне психодіагностичне забезпечення навчально–виховного процесу. Виявлення мотиваційної готовності учня до профільного навчання може здійснюватись за допомогою різних методик. На основі тестових даних можна вивчити групи профільних інтересів учня або сфери визначення ним переваг чи відмов від нових профілів і професій. Методики дозволяють розглянути профіль інтересів, виявити їх широту, виділити певний перелік інтересів, а в ньому провідні і супутні інтереси.

Отримавши результати щодо мотиваційної готовності учня до вибору й опанування того чи іншого профілю, сам учень та його батьки та вчителі мають краще усвідомити, а може й уточнити сформовані до цього перспективи професійного самовизначення юної особистості і рахуватися з ними. Адже саме той профіль, який цікавить дитину, має найбільші шанси для успішного опанування у вищому навчальному закладі освіти й плідної професійної діяльності у перспективі.

Проте, слід враховувати, що мотиви, інтереси, схильності навіть у своїй тестовій характеристиці, характеризують все ж підсумок дії різних детермінант на юну особистість, у тому числі і таких, що мають або примусову, або сугестопедійну (навіювальну) природу. В такому разі слід повернутися до аналізу психофізіологічної, інтелектуальної, рефлексивної та характерологічної готовності учня до профільного навчання.

Комунікативна готовність учня до профільного навчання. Знання цього виду готовності важливе для самовизначення учня стосовно, передусім, таких напрямів і профілів, як соціально – гуманітарний (іноземні мови, історико–філологічний, історико–правознавчий профілі тощо); природничо–математичний напрям (комп’ютерна техніка, математико–економічний профіль тощо); управлінський, політичний, дипломатичний, лінгвістичний, педагогічний, соціологічний, соціоекономічний профілі тощо.

Комунікативну готовність слід розглядати в її повному соціально – психологічному складі, тобто таку, що містить якнайменше п’ять компонентів:

1. Потребово-мотиваційний компонент, тобто розвинутість потреб, мотивів, інтересів, зацікавленості у спілкуванні в умовах профільного навчання.
2. Комунікативний компонент, пов’язаний зі сформованістю умінь і навичок комунікації, тобто обміну інформації на вербальному і невербальному рівнях, на різних мовах, у формі діалогу і монологу, бесіди, дискусії у публічних та інтимних різновидах тощо.
3. Перцептивний компонент, тобто здатність учня до взаєморозуміння у процесі спілкування, до врахування особистісних властивостей як своїх, так і партнерів по спілкуванню.
4. Важливим компонентом спілкування є інтеракція, тобто здатність до взаємодії з партнером у спілкуванні. Мова йде про рольову комунікативну

поведінку – як лідера, організатора групи, менеджера, або підлеглого, виконавця, рядового члена групи тощо.

5. Емоційно – почуттєвий компонент, який виявляється у здатності учня до емоційної саморегуляції в процесі спілкування, до володіння такими власне комунікативними емоціями, як симпатія, антипатія, емпатія.

ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ДОПРОФІЛЬНОГО ТА ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ.

Для підтвердження висловленої гіпотези проведені деякі зрізи спостережень за проявом пізнавальної активності учнів 9-х та 10-х класів, діагностика нахилів, переважаючих інтересів, вивчена структура інтелекту учнів випускних класів гімназії за методикою Амтхауера.

В гімназії вибудувалась певна система розвитку особистості гімназиста таким чином, що на протязі всього перебування учня у школі створюється оптимальний образотворчий простір, в якому учень має змогу розкрити свої учнівські можливості, шляхи для творчого самовизначення і прикінєць визначити ту майбутню професію, яку вона зможе обрати і яка відповідає інтересам та потребам учнів.

Діагностика нахилів і інтересів учнів 7-х – 9-х класів показує, що учбова діяльність даної вікової категорії учнів мотивується соціальними мотивами до навчання: мотив боргу, мотив престижу, мотив самовдосконалення. Більше подобаються гуманітарні предмети (література, історія мистецтв, іноземна мова). Ці предмети для них найбільш цінні. Мотиви, які збуджують вивчення названих предметів, пов'язані з становленням їх особистості, з прагненням до самопізнання, до самовдосконалення, з бажанням розібратися в взаємовідносинах між людьми, осмислити своє положення в світі. Велику зацікавленість викликає і естетична сторона предметів, намагання об'єктивного оцінювання якостей життя.

Правильний аналіз анкет учнів паралелей 9-х, 10-х класів підтверджує цю залежність (додаток № 2): учні, в своїй більшості, віддають перевагу не тільки предметам гуманітарного напрямку, але і проявляють стійкий інтерес до переважаючих видів діяльності: спілкування, подорожей, лінгвістики як діяльності, реалізації себе в іноземних мовах. Посилюється цей інтерес і в старших класах гімназії. На протязі багатьох років діагностика більш престижних сучасних професій показує, що найбільшою популярністю серед випускників користуються професії економіста, юриста, перекладача.

Але найголовнішим є те, що профілізація навчання неухильно впливає на продуктивність навчання, на посилення загальної розумової активності учнів. Вірно обраний профіль посилює інтелектуалізацію учня гімназії і створює умови для подальшої соціальної адаптації. Учні старших класів починають значно впевненіше себе відчувати, їхній показник IQ відповідає тому рівню здібностей, при якому вони і успішно навчаються і вірно обирають майбутню професію.

Порівняльний аналіз IQ учнів 9-х, 10-х класів показує наступну картину (додатки 3.1 та 3.2). Якщо середньоарифметичний показник рівня IQ 9-А, 9-Б класів становить 98,6 -102%, то в 10 –х класах він різко зростає і становить 104 – 106%.

Якісний аналіз рівня розумової активності показує, що збільшується кількість окремих учнів, у яких показник IQ становить більше 120 б., що говорить про такі створені умови, в яких учні починають активно розвивати свої потенційні можливості. Профілізація навчання, яка стає більш чіткою в 10-х, 11-х класах сприяє розкриттю додаткових резервів учнів та можливостей їхнього самовизначення.

ВИСНОВОК:

1. Профілізація навчання, яка здійснюється в гімназії, крім професійного самовизначення, сприяє утворенню такого образотворчого простору, в якому учень активізує свою розумову активність, забезпечує соціальну адаптацію випускника, а саме навчання робить більш цілеспрямованим і ефективним.
2. При діагностиці переважаючих нахилів та інтересів учнів доцільно переходити від пасивної, об'єктної до активної, суб'єктної позиції у розв'язанні ситуацій профільного навчання: його вибору, адаптації, організації, переходу від нього до професійної підготовки і власне професійної діяльності.
3. Профільну підготовку слід розглядати не як фатальний перебіг подій, а як особистісно значущий період життя, як життєву проблему, як творчий особистісний професійний проект, як важливу частину життєвого шляху, від якого залежить усе наступне життя і щастя молодої людини та її оточуючих.

ЛІТЕРАТУРА:

- Л.С. Виготський. Педагогічна психологія. Москва. Педагогіка. 1991р.
Ю.З. Гільбух. Розумово обдарована дитина. К. Вікол. 1993 р.
В.Ф.Крутецький. Основи педагогічної психології. М. Просвіта.1972р.
Н.А. Побірченко. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності. Монографія. К. 1999р.
В. Рибалка. Психологічний інструментарій. Готовність учня до профільного навчання. Мікрос С.В.С. 2003р.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В УЧНІВСЬКИХ КОЛЕКТИВАХ

РУХАЙЛО Марина Анатоліївна, практичний психолог Криворізького ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, спеціаліст вищої категорії, педагогічне звання «практичний психолог-методист»

У відповідності до Положення про ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою, введеного в дію Постановою Кабінету Міністрів України від 28 квітня 1999 р. № 717, військове виховання ліцеїстів здійснюється у процесі виконання ними розпорядку дня, шляхом ознайомлення з життям та бойовим навчанням Збройних Сил, набуття ліцеїстами теоретичних знань і практичних навичок з допризовної підготовки. При цьому враховується необхідність підготовки ліцеїстів до прийняття військової присяги та виконання статуту Збройних Сил. Виконання головних завдань ліцею можливе лише за умови організації навчально-виховної роботи у класах-взводах, тобто військових колективах. Чому військові колективи є основою навчально-виховної, класної, позакласної роботи у ліцеї:

- специфіка підготовки до військової служби вимагає виховання колективізму, вміння та бажання працювати разом;
- багато завдань, що ставляться у ході навчально-виховної роботи у ліцеї в силу специфічності цілодобового утримання вихованців, виконати індивідуально або малою кількістю особового складу просто неможливо;
- передача військових та ліцейських традицій носить колективний характер і лише в колективі існує;
- ієрархічна структура внутрішнього ліцейського функціонування класів (наявність молодших командирів) вимагає однозначної колективної структурованості;
- можливість організувати самостійну роботу тільки у складі колективу взводів;
- повзводне розташування (розміщення) особового складу у спальних корпусах.

У процесі спільного розподілу праці виникає необхідність розв'язання певних соціальних завдань, що й породжує потребу у створенні малих груп, покликаних орієнтуватися на ці завдання. Так, ліцейські класи - взводи створюються з метою надання профільної освіти - поглибленого вивчення допризовної підготовки та фізичної культури.

Ліцейські колективи мають подвійну структуру: це об'єкт і результат свідомого і цілеспрямованого впливу педагогів і це явище, яке відносно самостійно розвивається і підкоряється особливим соціально-психологічним закономірностям. Утворення груп-взводу є процесом її формального виникнення і наповнення юнаками, які приносять у групу свої індивідуальні властивості, особистісні устремління, життєвий досвід взаємодії і розв'язання групового завдань. Юнаки, з одного боку, прагнуть до товариства, з іншого - відчують бажання усвідомлювати себе не складовою частиною загальної маси, бути неповторною яскравою індивідуальністю. При цьому для них важливо щоб цю неповторність бачили та цінували оточуючі їх люди. Ці бажання складають дві групи задач соціальної діяльності ліцеїстів:

1. соціальної адаптації - активного пристосування до умов ліцейського середовища;
2. соціальної індивідуалізації - реалізація сукупних установок на себе

виділення себе з групи;

3. інтеграції - досягнення взаємодії між ліцеїстом та колективом, поєднань особистих інтересів з інтересами оточуючих.

Тому одним з найбільш ефективних засобів соціалізації і розвитку особистості ліцеїста є створення колективу. Ліцейські колективи мають свою специфіку:

- вони суто чоловічі, що викликає на початку їх існування конфліктні ситуації, пов'язані з необхідністю самоствердження та боротьбою за позиції лідера;
- існування ліцейських колективів підпорядковується розпорядку і стикається з фактом не сформованості таких рис характеру як самодисципліна організованість, вміння працювати в колективі в різних умовах;
- вони розвиваються у замкненому просторі і стикаються з системою подвійного підпорядкування (вихователям та молодшим командирам ; числа ліцеїстів);
- ліцейські колективи тісно пов'язані із виконанням військових обов'язків, підпорядкуванням військовій дисципліни, що часто в силу специфіка даного вікового періоду, викликає реакції протесту;
- юнаки весь час знаходяться в колективі, який виступає своєрідним лакмусом прихованих рис характеру та якостей особистості, що викликає стан тривоги та нервову напруження.

Досвід вивчення та аналіз розвитку колективів ліцею дозволив визначити основні етапи зміни взаємин ліцеїста та колективу:

1. Особа ліцеїста входить в колектив. Це відбувається в короткий час, тому юнак не змінює притаманні йому позитивні риси та недоліки, від яких і залежить його стан в колективі. Серед рис, які впливають на сприйняття особи юнаки колективом можна назвати: особливості виховання та самовиховання;соціальні установки, вміння; зовнішність, стан здоров'я; минулий досвід, який має особливу значимість, тому що на цьому етапі становлення колективу кожен із його членів у своїй поведінці керується власними нормами поведінки, які було винесено з минулого досвіду. На цьому етапі ліцеїсти, як правило, проявляють різний ступінь активності.
2. Етап розподілу на групи за інтересами, за незадоволеністю або інших критеріїв. Розподіл на мікро групи зумовлений тим, що емоційний ресурс людини обмежений і навіть суто фізично людина не може підтримувати сталий контакт з колом людей більш ніж 7-8. Саме тут спостерігається нестійкість груп, які склалися, що дозволяє утворюватися новим зв'язкам, подоланню старих стереотипів, розширенню кола друзів.
3. Цей етап відбувається у згуртованій групі в момент високого емоційного підйому, який виникає внаслідок будь-якої яскравої вдалої справи і припадає, як правило, на другий рік навчання (перемоги у спортивних та військових змаганнях, конкурсах, участь у військових парадах,

оглядах)

Безліч задач як фактор успішності свого вирішення припускає кооперацію і співробітництво людей, а значить, і налагоджені їхні взаємини. Тому від кожного вимагається готовність будувати конструктивні стосунки. Самопочуття юнаків в ліцеї визначається перш за все взаєминами в колективі, які визначає наявність/ відсутність позитивного психологічного клімату. Звичайно, процес формування колективів ліцею досить складний і, крім того, він гальмується певними об'єктивними факторами:

- дворічний термін навчання, який пов'язаний із постійною ситуацією соціально-психологічної адаптації: 1 -й рік - до ліцейського середовища, 2-й до закінчення навчання та вибору професії;
- недостатня можливість реалізації своїх здібностей (творчих, художньо-музичний тощо);
- реструктуризація штату (перехід від посади офіцер-вихователь до посади вихователь), що призвело до значної текучості кадрів;
- навчання ліцеїстів з різних міст та районів України;
- недостатньо розвинена мотивація до навчання саме в даному навчальному закладі.

Аналіз результатів первинної (під час вступних іспитів) та поглибленої психодіагностики протягом останніх 5 років дозволив відстежити певні закономірності та спрогнозувати ймовірні труднощі під час формування колективів та психологічного клімату в них. Близько 18% ліцеїстів щорічно мають високий рівень нервово-психічної нестійкості та емоційної дезорганізації. Звертає на себе увагу аналіз відповідей учнів на деякі питання, які мають відношення до адаптації особистості до колективу:

- мені здається, що по відношенню до мене часто поступають несправедливо-20%
- іноді я відчуваю, що близький до нервового зриву -18%
- я довго не можу забути неприємності -30%
- я важко пристосовуюсь до нових умов життя - 8%
- здається мене ніхто не розуміє - 10%
- я терпів багато образ і обманів від оточуючих - 30%

Таким чином, ці факти можуть відкласти негативний відбиток на процес адаптації до ліцейського середовища, а негативний життєвий досвід може бути потенційною причиною дезадаптації ліцеїстів.

Зміна життєвого стереотипу, життя в чоловічому колективі, за розпорядком дня, система подвійного підпорядкування, значні фізичні, учбові, психологічні навантаження - досить стресогенні фактори ліцейського середовища. Якщо до цього додати вікові особливості, відсутність різноманіття комунікативних форм поведінки, то все це разом, або поодиноці може служити підґрунтям конфліктних ситуацій. Результат вивчення міжособистісного сприйняття учнів в конфліктній ситуації доводять, що юнаки в більшості визначають ситуацію як конфліктну переважно у випадках, пов'язаних з фізичною агресією. Проведений конвент-аналіз щодо визначення слів, які

увійшли у семантичне ядро поняття «конфлікт» показав, що всі слова належать до шкали «конфлікт як фізична агресія».

Останнім часом в психології частіше висловлюється думка, що на людину впливає не стільки стресова ситуація сама по собі, скільки те, як людина справляється з нею, як оцінює власні можливості по відношенню до того, що відбувається, в якій мірі володіє навичками вирішення подібних ситуацій. З цією метою вивчалась реакція юнаків на конкретні стресові події. Результати показали, що 60% ліцеїстів намагаються докласти зусилля на створення позитивного значення ситуації шляхом сфокусованості на особистісному рості; 51% - намагаються регулювати особисті почуття та вчинки, планувати рішення проблеми; 44% - признають свою власну роль в ситуації; 42% застосовують агресивні спроби змінити ситуацію та шукають соціальну підтримку; 36% - намагаються відокремити себе від проблеми; 34% - приймають бажане за дійсне та докладають зусилля, щоб відійти від проблеми. Проте звертає на себе увагу незначна розбіжність між показниками шкал, що свідчить про несталі форми поведінки у стресових ситуаціях, недостатню саморегуляцію у подібних ситуаціях (що має під собою об'єктивні причини, пов'язані з віком респондентів), слабку ступінь прийняття на себе відповідальності за те, що відбувається у власному житті.

Одним із яскравих показників соціального інтелекту є наявність позитивної самооцінки та соціальної адаптованості. Слід пам'ятати, що центральною проблемою раннього юнацького віку є вміння знайти своє місце у світі та вписатися в існуючу структуру соціальних зв'язків. Вивчення рівня самоакцептації дозволяє з'ясувати специфіку ставлення людини до себе, яке включає 4 параметри:

Прийняття своєї зовнішності – 58 %

Прийняття характеру – 58 %

Ставлення до виконання справ – 53%

Соціальна поведінка – 65 %

Таким чином, неприйняття себе поєднується з неприйняттям інших. Недостатньо розвинене почуття власної гідності, не завжди позитивне ставлення до себе, відсутність самодостатності, не дозволяє проявляти гуманістичну спрямованість у ставленні до інших. Недостатня сформованість цих рис може привести до виникнення конфліктних ситуацій у взаєминах між ліцеїстами в період адаптації та формування колективів. Головним напрямком роботи слід вважати допомогу ліцеїстам в процесі соціально-психологічної адаптації до навчально-виховного процесу ліцею, який є новим середовищем для учнів 10-х класів. Тому з метою прогнозування успішності цього процесу бажано володіти інформацією відносно вже існуючого рівня соціальної адаптації юнаків.

	Високий	Середній	Низький	Не адаптованість	Деадаптація
--	---------	----------	---------	------------------	-------------

Школа	11,5%	17%	14%	25%	31%
Сім'я	45%	8%	0,7%	27%	19%
Вулиця	7%	24%	11,5%	29%	28%
Власне «Я»	12%	33%	37%	-	18%
Загальний рівень	19%	16%	18%	33%	24%

Таким чином, із таблиці видно, що значний % ліцеїстів - 31% були дезадаптовані до шкільного середовища. Враховуючи факт стереотипу поведінки, існує певна можливість переносу негативного сприйняття деяких складових навчально-виховного процесу навчальних закладів, звідки пройшли учні, на нове середовище - ліцей.

Ступінь розвинутої соціально-психологічного клімату колективів вивчався по 7 основним параметрам:

- відповідальність - вимогливість до себе та інших, дисциплінованість;
- колективізм - турбота про успіхи колективу;
- згуртованість;
- контактність - увага, повага, доброзичливість, що забезпечує благоприємний психологічний клімат колективу;
- відкритість - встановлення взаємовідносин з іншими колективами;
- організованість - здатність колективу самостійно виявляти, виправляти та попереджати, а також оперативно вирішувати проблеми;
- інформованість - знання один одного, задач, що стоять перед колективом, підсумків роботи.

Таким чином, враховуючи результати психодіагностики, і той факт, що ліцейські колективи - взводи - центральна складова навчально-виховного процесу та ліцейського середовища, нами були виділені основні умови формування позитивного психологічного клімату колективів як один із показників ефективності навчально-виховного процесу ліцею:

1. Врахування індивідуально-психологічних особливостей юнаків під час формування взводів та організації соціально-психологічної адаптації ліцеїстів до ліцейського середовища.
2. Корекція навчально-виховних заходів з урахуванням індивідуальних особливостей ліцеїстів.
3. Формування у ліцеїстів комунікативних навичок з урахуванням вікових особливостей.
4. Соціально-психологічні тренінги з метою профілактики міжособистісних конфліктів та розвитку колективістських взаємин.
5. Проведення школи сержантів з метою розвитку лідерських якостей та

підвищення ролі молодших командирів у процесі формування позитивного психологічного клімату колективів.

- б. Психологічне консультування вихователів та класних керівників щодо динаміки індивідуального психологічного розвитку ліцеїстів та моніторингу розвитку колективів.

ЧАСТИНА 4

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ЛИЦАМИ, СОСТОЯЩИМИ НА ПРОФИЛАКТИЧЕСКОМ УЧЕТЕ

ОСТАПЕНКО Борис Иванович, практический психолог Павлоградской воспитательной колонии, специалист высшей категории

Психологическая работа с лицами, состоящими на профилактическом учете – это наиболее сложный участок работы психолога. Это обусловлено не только сложностью самой проблемы исправления дисгармоничного развития личности, но и множественностью факторов, влияющих на этот процесс.

Известно, что правильные педагогические воздействия, идущие от воспитателя, учителя или от психолога, часто бывают безрезультатными из-за отрицательного влияния со стороны лиц ближайшего окружения осужденного. Особенно ярко указанные тенденции проявляются в подростковом возрасте, когда мнение ровесников становится важнее требований или убеждений воспитателя, учителя, психолога. Успешность проведения психологической работы с подростками, состоящими на учёте, зависит в значительной степени от качественно проведенной диагностики, которая должна включать себя и наблюдение, и методы психологического тестирования и методы диалогической беседы.

Схема ведения беседы. В ходе беседы следует попытаться охватить все важнейшие области мировосприятия осужденного. Схема должна строиться в виде перечня тематических вопросов или отдельных тем для ведения свободного разговора. Выбор и детализация вопросов или отдельных тем будет зависеть от цели обследования или беседы, особенности личности осужденного, а также от других обстоятельств, которые могут быть выявлены в ходе беседы. Все же можно предположить, что круг некоторых вопросов во всех случаях войдет в диалог психолога с осужденным. Как правило, необходимо получить информацию о взаимоотношениях в семье, где воспитывался осужденный, о школе, где он учился, вникнуть в круг его интересов и интересов его друзей.

Психологическая коррекция отклоняющегося поведения воспитанников. Прежде чем наметить программу психологической коррекции воспитан-

ника, следует провести диагностику и определить тип психологического отклонения, тип его трудновоспитуемости. Поскольку один и тот же вид отклонений в поведении может быть вызван совершенно разными причинами, отсутствие диагноза во много раз увеличивает риск ошибок в работе психолога. Программа психологической коррекции поведения воспитанников относящихся к группе педагогически запущенных включает в себя следующие основные направления:

1. установление доверительных отношений с воспитанником;
2. формирование у воспитанника положительной самооценки;
3. формирование мотивации достижения;
4. создание условий для повышения уровня успешности в какой-либо деятельности;
5. выработка правильных навыков поведения и общения;
6. повышение уровня саморегуляции через тренировку привычки к самоанализу;
7. развитие нравственных представлений, познавательных интересов,
8. расширение кругозора;
9. формирование у воспитанника положительной жизненной перспективы, определение совместно с ним путей его самореализации, сфер самоуважения.

Решение этих задач наиболее эффективно, если воспитанник включен в группу социально-психологического тренинга. Показано также систематическое (1-2 раза в неделю) длительное общение с психологом по типу патронажа. Очень важно обратить внимание на создание условий для повышения уровня достижения. Здесь уже усилия психолога должны быть дополнены воспитательной работой в этом направлении: учителя в школе, заведующим клуба, воспитателя в отделении.

Следует отметить, что последовательность указанных направлений психокоррекционной работы с педагогически запущенными воспитанниками отражает логику психолого-педагогических воздействий, Это не значит, однако, что эти направления должны иметь определенную очередность. Наоборот, в программе коррекционных воздействий на воспитанника психолог должен предусмотреть комплексное сочетание всех указанных направлений одновременно, опираясь при этом на те, где можно ожидать ощутимый и быстрый результат.

Психологическая коррекция поведения воспитанников с ситуативной трудновоспитуемостью включает два направления:

1. определение аффективной зоны;
2. разрешение конфликтной ситуации.

Психокоррекционная работа. Среди воспитанников, состоящих на профилактическом учете, значительную часть составляют лица, у которых проявляются отклонения в психическом развитии (задержка психического развития, синдром гиперактивности, неврозы или психопатизация).

Для невротизированных подростков или воспитанников, у которых проявляются черты психопатического развития, нужны специальные воздействия психолога, направленные на изменение образовавшихся негативных особенностей личности.

Применение психологической коррекции в работе с такими воспитанниками имеет ряд особенностей: это высокая эмоциональная чувствительность, недостаточный уровень абстрактного мышления.

При исследовании общепсихологических особенностей воспитанников данной категории, прежде всего, следует обращать внимание на уровень интеллектуальной зрелости, особенности их внимания и работоспособности, наличие тревожности.

Воспитанники часто затрудняются в формулировке своих мыслей и чувств, однако могут рассказать о конфликтах с другими осужденными, с учителями, о своих страхах; либо это может отражаться в их поведении.

Прежде чем приступить к коррекционной работе с воспитанником следует выяснить его отношение к данной проблеме. После правильного установления контакта в ходе диагностики воспитанник редко отказывается от совместной работы с психологом в ходе коррекции.

Признаком успешного решения проблемы может быть изменение эмоционального состояния воспитанника либо его поведения по отношению к другим осужденным и учителям в школе. В ходе проведения психокоррекционных мероприятий необходимо постоянное наблюдение за эмоциональным состоянием воспитанника. Желательно, чтобы психокоррекционные мероприятия воспринимались воспитанником как интересная тренировка. Нужно постоянно поощрять любой успех воспитанника, его продвижение в желаемом направлении.

Психокоррекционные занятия, которые проводятся в форме групповой психологической работы, предполагают использование психотехнических приемов и методик, традиционно принадлежащих к следующим групповым моделям: группам встреч, группам тренинга умений, личностный тренинг.

Формирование привычки к анализу своего поведения и обучение стратегии принятия решений проходит в виде дискуссий и ролевых игр. Например, психолог предлагает воспитанникам разыграть ситуацию, где отражена какая-то типичная и знакомая всем участникам группы проблема. Затем идет обсуждение того, как лучше решить эту проблему.

Методом «мозгового штурма», осуществляемого под руководством психолога, воспитанники создают схему, по которой можно представить модель решения всех проблемных ситуаций:

1. сформулировать проблему;
2. перечислить все возможные решения;
3. перечислить последствия всех этих решений;
4. перечислить все имеющиеся ресурсы, необходимые для выполнения действий;

5. принять решение;
6. осуществить действие.

Следующее упражнение, предназначенное для формирования навыков самоанализа и принятия решений, - «Коробка неудач» - воспитанники свои неудачные ситуации или проблемы и листки с описанием бросают в коробку. После этого ящик раскрывают и наугад выбирают листок с ситуацией для обсуждения. Обсуждение проходит по схеме предварительно выработанной воспитанниками.

Несмотря на единство целей и задач психокоррекционных мероприятий формы и методы их различны и требуют различного уровня подготовки психолога. Поэтому проводить тот или иной вид психокоррекции может психолог, имеющий соответствующую подготовку.

После прохождения курса психокоррекции предусматривается поддерживающая терапия, то есть ежемесячные встречи группы в том же составе для решения накопившихся проблем и продолжения работы над собой.

Очень важно у проблемного воспитанника развивать способность к эмпатии, умение понимать других людей, ставить себя на их место, сочувствовать им. Такой навык является своего рода профилактикой против жестокости и гнева, что обычно свойственно воспитанникам с деструктивным поведением.

Важным моментом в работе с такими воспитанниками является установление четких границ дозволенного и правил поведения. Следует удостовериться, знает ли такой воспитанник, какие требования предъявляются к нему, за что он должен отвечать и какое наказание предусмотрено в случае невыполнения им того, что он должен сделать или в случае нарушения правил поведения. Регламентация поведения в сочетании с логическим обоснованием требований и правил обязательно должна включать перечисление санкций. Воспитанник должен твердо знать, какое конкретное наказание следует за нарушение определенного требования. Это необходимо для того, чтобы проблемный воспитанник приучался отвечать за последствия своих действий. Поэтому принцип неотвратимости наказания следует выполнять постоянно и неукоснительно.

Следует поощрять участие проблемных воспитанников в играх со строгими, хорошо организованными правилами. Это не только тренировка регламентированного поведения, но и навыков взаимодействия с другими осужденными, умения строить свои отношения и анализировать их.

И еще одно условие. Для того, чтобы поведение проблемного осужденного нормализовалось, ему необходимо максимум позитивного внимания. Похвала за любое, даже незначительное, улучшение поведения. Особенно надо поощрять поступки, когда проблемный воспитанник берет на себя ответственность и выполняет то, что обещал сделать. Поощрять только приемлемое чувство юмора, чтобы осужденный усвоил, что смеяться можно только над смешными вещами.

Очень важно развивать у проблемного осужденного навыки рефлексии и саморегуляции. При этом упор следует делать именно на активности самого осужденного.

Приступая к работе, психолог всегда должен помнить, что главное в отношениях с подростком - это взаимное уважение и доверие. То, что говорит подросток, должно оставаться тайной. Его проблемы могут быть обсуждены с другими людьми только по просьбе или с согласия подростка. Утрата доверия, разглашение тайны является большой психологической травмой и может привести к самым непредсказуемым последствиям.

При выявлении общепсихологических особенностей подростка следует обратить внимание на наличие акцентуации характера, систему самооценок и взаимооценок, мотивационную структуру личности. Обязательно исследование процессов мышления. В случае обнаружения искажений процесса мышления психологическая коррекция недопустима, обязательна консультация психиатра.

Подросток, активно стремящийся к улучшению своего характера, часто даже испытывает ненависть к себе за свои «слабоволие» или «вспыльчивость». Поэтому одной из основных задач психолога является определение ведущей проблемы и чёткая формулировка её механизма. Желательно формулировка чётких, однозначных признаков достижения цели, которые могут быть замечены и самим подростком, и окружающими. Выбор метода психодиагностической коррекции должен проводиться в тесном сотрудничестве с подростком. Часто наиболее предпочитаемыми методами является «терапия частей», позволяющая действовать в русле гештальт-терапии либо транзактного анализа.

Обязательным шагом в психокоррекции подростка является выявление особенностей его мотивации, поиск каких-либо видов деятельности, связанных с положительными эмоциями (радостью, интересом, увлечением). Важно, чтобы в эту деятельность не включались элементы «проблемного», нежелательного поведения. С опорой на такую положительную мотивацию возможна работа по достижению желательного изменения. Например:

- А что тебе нравится делать, что ты делаешь с удовольствием?
- Мне нравится рыбалка.
- Когда тыловишь рыбу, ты чувствуешь себя спокойно?
- Да, конечно, тогда я ни с кем не ругаюсь.
- Ты можешь сейчас представить себя на рыбалке?
- Да.
- А теперь вспомни, как ты разговариваешь с (источник раздражения), постарайся сохранить спокойствие.
- Да ... Я почти не чувствую злости.
- Попробуй ещё раз: рыбалка - (источник негативных эмоций).

В работе с подростками группы риска эффективно использовать методы групповой психологической коррекции, ролевые игры. Это позволяет

подростку взглянуть со стороны на своё поведение, отработать навыки реагирования в сложных ситуациях.

При подборе подростковых групп желательна небольшая численность участников: 5-7 человек, желательно наличие в группе подростков со схожими проблемами. Не рекомендуется включение в группу более двух участников со следующими особенностями:

- подростков с выраженными трудностями в межличностном общении;
- подростков с пониженным интеллектом;
- подростков с двигательной расторможенностью.

Желательно сочетание в группе участников с разными типами акцентуаций. Значительно облегчается работа психолога при включении в группу одного-двух подростков с истероидной акцентуацией. Подростки этого типа охотно принимают участие в групповых психокоррекционных занятиях, и включение их в любую группу значительно облегчает работу психолога: они демонстрируют неожиданные способы общения, выхода из конфликтных ситуаций, сочиняют интересные истории. Желательно только, чтобы они в ходе занятий учились слушать и понимать других, помогать им, сотрудничать, а не воспринимать другого человека как средство для достижения своих целей. При индивидуальной работе с подростками этого типа необходимо постепенное уточнение реальных целей деятельности, обучение их долгосрочному прогнозу и разнообразным способам достижения своих целей.

Остановимся на психокоррекции для подростков с психопатиями и акцентуациями характера. Известно, что если к акцентуированному подростку осуществляется правильный педагогический подход, его заостренные черты характера сглаживаются, компенсируются.

Например, для гипертимного подростка неприемлема мелочная опека, жесткая регламентация поведения, постоянный контроль. Ему нужна деятельность, где он сможет проявить самостоятельность, инициативу, где нужно проявить активность, умение быстро ориентироваться, где можно удовлетворить стремление к лидерству, новаторству. Главное -разнообразить его деятельность, заинтересовать новыми задачами, которые он сможет решить добровольно и самостоятельно.

Сложнее найти пути коррекции поведения подростка с взрывным (возбудимым) типом акцентуации характера. Здесь основное условие - индивидуализация сознания, его интеллектуализация, окультуривание. Только развитие духовности такого подростка, привитие ему нравственных убеждений могут побудить его к самовоспитанию. Подросток должен прежде всего понять особенности своего характера и сам поставить перед собой цель научиться гасить свои вспышки гнева.

В ходе психокоррекционной работы желательно проведение индивидуальных бесед и тренингов, направленных на уменьшение агрессии, усиление самоконтроля и поиск эффективных путей достижения лидерства. Этому весьма способствуют занятия атлетизмом, единоборством. Задачей психолога является успокоить подростка, убедить его в том, что он может управлять

своим эмоциональным состоянием и что этому можно научиться. Необходимо формирование какого-либо индивидуального механизма, прерывающего вспышку раздражения и злости: сосредоточение на реальных зрительных впечатлениях, ощущение напряженности в мышцах, изменение позы, внутреннее проговаривание успокаивающей фразы и т.д. Подростку надо подсказать приемы, с помощью которых он сумеет уловить момент зарождения в себе аффективной вспышки и постараться переключить внимание на другие ощущения, на другой объект, не давая возможности своему раздражению блокировать мышление. Надо научить возбудимого подростка и социально приемлемым способам разрядки агрессивного состояния. Эпилептоидам, в силу инертности их эмоций и педантичности, очень помогают занятия, требующие монотонности, точности, усидчивости.

Задачи психокоррекции при патохарактерологическом развитии:

1. Обучение подростка «распознаванию» опасных для него ситуаций, то есть таких, которые адресованы к его наиболее уязвимому «месту наименьшего сопротивления». Неумение подростка избегать неблагоприятных ситуаций играет не меньшую роль в причинах дезадаптации, чем неумение их решать. Поэтому усилия психолога, ведущего группу тренинга, должны быть направлены на повышение способности подростка к распознаванию и предупреждению таких ситуаций. Например, подросток возбудимого типа акцентуации, почувствовав надвигающуюся ссору с приятелем, должен сразу же прекратить общение и уйти, а не продолжать выяснение отношений, которое наверняка закончится для него неконтролируемой вспышкой отрицательных эмоций.
2. Формирование у подростка способности «объективизировать» опасные для него ситуации, т. е. суметь подойти к ним как бы со стороны, взглянуть на происходящее так, как будто это происходит с кем-то другим. В ходе выполнения этой задачи у подростка формируются навыки анализа ситуации, умение выделить в ней главное и второстепенное. Например, если подросток с эпилептоидной акцентуацией характера будет понимать, какие факторы вызывают агрессивное поведение, какие закономерности его развития, какие бывают разновидности форм проявления агрессии, какие существуют методы преодоления назревающей вспышки гнева, - всё это поможет ему повысить степень управляемости своим поведением.
3. Расширение диапазона возможных способов поведения подростков в трудных для них ситуациях. Когда подросток с патохарактерологическим развитием сталкивается с ситуацией, адресующейся к месту наименьшего сопротивления (т. е. наиболее уязвимые для него обстоятельства), он чувствует, что предъявляемые требования для него невыполнимы. Стандартность, однотипность поведения - вот что бросается в глаза, когда к личности предъявляются неприемлемые для неё требования. Задача психолога в данном случае - научить подростка более тонкому и богатому нюансами поведению. Так, для эпилептоида в ситуации враждебных

взаимоотношений легко возникает «взрыв» агрессии, которая часто проявляется в невербальной форме, в физическом насилии. Если таких подростков обучить более приемлемым формам проявления агрессии - косвенным, вербальным, более точно приспособленным к данной ситуации, то уровень их социальной адаптированности значительно повысится (ведь подростку не всегда удается избежать конфликтных ситуаций).

Конечно, в ходе рационально-разъяснительной психотерапии подростку тоже объясняются необходимость проявления своих чувств в социально-приемлемой форме, однако наиболее эффективен метод психодрамы. В ходе разыгрывания членами группы и психологом трудных для подростков ситуаций возникает возможность обсуждать способы решения проблем наиболее подходящим приемом - языком реального поведения. В ходе первой терапии подросток многократно наблюдает воспроизведение в различных вариантах трудной для него ситуации. В результате возрастает способность объективизировать её и распознавать в реальной жизни. Наблюдая действия других участников группы, подросток непроизвольно усиливает эффективные стереотипы поведения, расширяя таким образом свой диапазон форм реагирования на трудную ситуацию.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

ШУВАЛОВА Тетяна Володимирівна, практичний психолог дитячого будинку № 6 компенсуючого типу, м. Дніпропетровськ, спеціаліст вищої категорії

В наш час, коли суспільство стурбоване занедбаністю підростаючого покоління, багато зусиль направлено на роботу з молоддю та неблагодійними сім'ями. В період вдосконалення сімейних дитячих будинків і інших форм соціалізації дитини, дитячий будинок грає особливу і не останню роль в державному опікуванні нащадків. Діти, що позбавлені, в разі різних випадків, сімейного піклування, потребують великої уваги і зусиль з боку дорослих. Наш заклад забезпечує виховання, навчання і оздоровлення дітей віком від 3 років. Треба зазначити, що зараз задля збереження сімейних стосунків в нашому закладі є і менші діти, що потрапили в заклад разом із своїми братами чи сестрами, а також в 2006 році троє семирічок пішли до загальноосвітньої школи, де навчаються і зараз. Основним завданням дитячого будинку в першу чергу є створення для дітей умов життя наближених до домашніх, з урахуванням рівня, що відповідає сучасним вимогам; глибоке вивчення умов в яких виховувалася дитина; постійне батьківське піклування. В розвитку дитини постійними є охорона життя та укріплення фізичного здоров'я; забезпечення інтелектуального, особистісного розвитку; корекція відхилень, взаємодія всіх ланок закладу для забезпечення повноцінного розвитку дитини.

Учбова діяльність має велике значення у психологічному розвитку та формуванні особистості в цілому. Питання формування учбової діяльності стають ще більше актуальними, коли мова йде про дітей, що відчують труднощі в навчанні. Саме до цієї категорії здебільшого ми можемо віднести дітей нашого закладу. Ці діти характеризуються нестійкістю уваги, зниженою працездатністю, імпульсивністю, розгальмованістю, недостатньою цілеспрямованістю діяльності, слабкістю її мовної регуляції. У одних дітей спостерігається максимальна концентрація уваги і найбільша працездатність на початку виконання роботи, а згодом ці фактори не умовно знижуються, у інших зосередження уваги настає лише після початку роботи, у деякого відмічається періодичне коливання уваги і нерівномірна працездатність протягом всього часу виконання завдання.

У багатьох спостерігаються труднощі з сприйняттям. Про це свідчить перед усім недостатність, обмеженість, фрагментарність знань дітей про оточуюче середовище. Саме в такі моменти виявляються прогалини у розвитку знань. Серйозний недолік сприйняття – значна загальмованість процесу переробки інформації, що потрапляє до дитини через її сенсорні органи. В умовах короткочасного сприйняття тих чи інших об'єктів або явищ багато деталей залишаються «неохопленими», буцімто невидимими.

У багатьох дітей спостерігаються знижений рівень пам'яті, при чому вони охоплюють всі види запам'ятовування: довільного і мимовільного, короткочасного і довготривалого; а також обмежений об'єм пам'яті. Однією з причин недостатнього рівня розвитку довільної пам'яті у дітей є їх низька пізнавальна активність.

Діти відчують труднощі працюючи із завданнями де треба опиратися на вміння використовувати такі операції, як аналіз, синтез, уміння виділяти суттєві якості і робити узагальнення. Для них характерно невміння організувати свою розумову діяльність, відсутність навичок самоконтролю.

Індивідуалізація навчання має велике значення в роботі з дітьми з особливими потребами, а також з дітьми із труднощами в навчанні. Навчання зорієнтовано на індивідуально-психологічні особливості дитини і будується з їх урахуванням. Виявлення потреб кожної дитини лежить в основі роботи з дітьми дитячого будинку педагогів та практичного психолога. Адже ми маємо вихованців з різним ступенем інтелектуальної підготовки, рівнем розвитку.

Аналізуючи підготовленість дітей до шкільного навчання, слід зазначити, що діти із труднощами дуже важко адаптуються до навчання з шести років. Діагностика і спостереження показали, що діти семи років більш готові до навчання ніж шестирічні, рівень інтелектуального розвитку, комунікативних якостей, більш розкриваються у старших дітей. Саме тому вони легше ставляться до уваги однолітків, спокійніше сприймають певні правила життя у новому колективі. Соціалізація дитини, тобто підготовка до життя, вміння визначати і використовувати особисті ресурси – є однією з головних

проблем закладу. Складовою соціалізації - є адаптація до нових умов життя, яка базується на :

- вивченні задатків і здібностей дитини й допомога у їх розвитку;
- принцип гуманності (визнання індивідуальності кожної дитини, її фізичного, духовного, емоційного, соціального і морального розвитку);
- формування людини в колективі, накопичення досвіду спілкування і взаємодії з оточуючими.

Розвиток дитини відбувається в процесі взаємодії вихователя і вихованця, на основі обміну цінностей – інтелектуальних, емоційних, моральних, соціальних, сумісне визначення цінностей у побуті. Ця діяльність пронизує всі види роботи з дітьми: гру, спілкування, пізнання навколишнього світу.

Соціально-особистісний розвиток дитини спрямований на формування позитивного відношення до себе, інших людей, оточуючого світу, формування комунікабельності. Саме тому процес адаптації передбачає не тільки звикання дитини до нових умов, а й позитивне самовідчуття, впевненість в своїх можливостях, в те, що вона гарна, її люблять і чекають. Робота психолога спрямована на формування емоційного благополуччя, почуття особистої гідності, поваги до самостійного досягнення певних результатів, встановлення довірливих відносин. Особлива увага приділяється вивченню кожною дитиною власної особистості, привертається увага до своєрідності та неповторності кожного. Для цього я склала першу книжку пізнання свого «Я» для малюків – «Школярик». В роботі мною широко використовуються спостереження вихователів, медиків, спеціалістів.

Добрі взаємовідносини між дітьми в групі - необхідні умови для успішного розвитку дітей, в тому числі їх діяльності, соціальної адаптації, адже порушення можуть негативно позначатись на всьому процесі психічного розвитку. Саме тому, дуже важливо вчасно виявити дітей, що мають низький особистісний статус в структурі групових взаємовідносин. В роботі по вивченню міжособистісних відносин дітей в групі використовується методика «Кольорова соціометрія» (С.В. Велиева «Диагностика психических состояний детей дошкольного возраста» - Речь, Санкт - Петербург, 2005 г.). За результатами діагностики виявляються діти, особливо приємні і неприємні для кожного з однолітків, а також можливі причини. Можна дізнатися, що саме подобається або ні дітям один в одному. В результаті обстеження були виявлені діти з тривожністю, невпевненістю у собі, гіперактивні діти, з деякою ворожістю. Виявлено дітей, які досить впевнені у собі, в своїх силах, що дуже легко завойовують симпатії однолітків (не завжди гарними вчинками). Вибір дітей обумовлено особливостями вікової групи і має такі критерії:

- красива зовнішність;
- впевненість;
- розвинуті комунікативні здібності.

Виявлені діти, які вміють спілкуватися, але певний час соромляться нових людей, мають успіхи в навчанні, охайні, а також діти неврівноважені, замкнуті, неохайні, з вибухами агресії, нестримні, або дуже ізольовані, що

частіше усамітнюються, не бажають входити в контакт з однолітками та ін. Саме такі діти потребують найбільше уваги.

Вважаю важливим вивчення емоційного стану та самооцінки дітей в період адаптації. Для цього використовую кольоровий тест Люшера, методику «Потяг». Кольорові картки стають у нагоді кожного разу, коли працюєш з малюками. Вони дозволяють провести достатньо точний аналіз в цікавій формі. Аналізуючи результати, виявила дітей комфортної групи, а також малюків із почуттям обмеження свободи, тих, хто намагається досягти довіри з боку дорослих засобом звертання до себе уваги, особистого чарування, їм притаманне прагнення до спокою і стійкості, що дозволило б їм залучитися повагою дорослих, є діти, що прагнуть досягти безпеки, безконфліктності, стабільності й оточення в якому можна розслабитись, а також діти, що характеризуються занадто великою метушливістю й безглуздою активністю за для досягнення мети, є і такі, що невпевнені в своїх силах придбати визнання й виділитися серед оточуючих, це сприяє розвиненню почуття тривоги, агресивні сплески.

Залежно від місця перебування, умов фізичного, емоційно-соціального, пізнавального, мовленнєвого розвитку суттєво змінюються, ці показники емоційного стану, що необхідно враховувати в своїй роботі.

Перше знайомство з дитиною починається з вивчення особової справи і матеріалів обласної медико-педагогічної комісії, що дає змогу, вибрати для себе оптимальний варіант первинного знайомства з дитиною, а вже потім подальшої роботи з нею. Одним з перших кроків у вивченні психологічного стану дитини є ненав'язливе спостереження. Дуже важливо мати відомості про дитину раніше за проведення діагностики (з якої сім'ї прибула, як проходило життя дитини до вилучення з сім'ї, анамнез захворювань). В тому випадку, коли в первинних документах дитини відсутні будь-які дані соціального статусу, роботу починаю з наміченого плану пізнання дитини засобом дотику до окремих її сторін, складання різних ситуацій. Але треба відмітити, що діагностика не є самоціллю. Вона підкорена головній меті - розробці рекомендацій або програм корекції виявленого явища. Окрім проведення діагностики, розробки програм корекційної роботи, велика увага приділяється зв'язку практичного психолога з вихователями груп, спеціалістами. Комплексно визначаються особливості психіки дитини, вивчається спілкування і взаємодія у значних для розвитку системах відносин: близьке дитяче суспільство (дитячий колектив, група), дитина - педагог, дитина - оточуюче середовище.

Діагностична робота будується на наступних принципах:

1. принцип генетичного підходу в вивченні психіки дитини;
2. принцип детермінізму, причинної обумовленості;
3. принцип вивчення особистості дитини у всіх можливих зв'язках її з оточуючими;
4. принцип єдності вивчення особистості і спілкування;
5. принцип єдності усвідомлення і діяльності;
6. принцип уникнення травмування дитини;

7. принцип єдності діагностики і корекції розвитку психіки дитини;
8. принцип безпристрасності при вивченні дитини, «дитячого суспільства»;
9. принцип співробітництва.

Найголовнішим принципом при розробці психодіагностичного обстеження є принцип вивчення поведінки дитини, що в свою чергу має найменший вплив на звичайні, повсякденні форми життя дитини. Для цього використовуються засоби зацікавлення дитини до гри, до виконання простих побутових процесів, де проявляються різні прояви психіки дитини, її вікові особливості. Однією з складових всієї роботи є діагностика міжособистісних відносин в дошкільному колективі, прийняття новоприбулих в своє оточення.

Виходячи з цього був розроблений план корекційної роботи по адаптації дітей, що щойно прибули до нашого закладу, спрямований на подолання труднощів в адаптації до нових умов і подальшої соціалізації дитини, спланована робота по розвитку емоційної і комунікативної сфери дітей. Спрямованість на полегшення життя дітей і подолання труднощів у спілкуванні поєднує всіх педагогів і працівників дитячого будинку.

ЧАСТИНА 5 **З ДОСВІДУ РОБОТИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ** **ВИЩІЙ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

ТРЕНІНГ ЛІДЕРСТВА

ДЯГИЛЬ Наталья Григорьевна, практический психолог Западнодонбасского института экономики и управления, г. Павлоград, специалист высшей категории

В современном мире способность действовать в команде, несомненно является одним из наиболее востребованных личных качеств наряду с надежностью, готовностью помочь, чуткостью, широтой взглядов, терпением и самоуважением. Эти качества необходимы всем, кто хочет строить отношения с другими на основе взаимного уважения, коммуникации и сотрудничества. Проблема в том, что наша жизнь, как правило, пронизана духом соперничества. В экономике конкуренции является двигателем прогресса и гарантией существования бизнеса. В учебных заведениях проводятся разнообразные конкурсы и состязания, предполагающие обязательное наличие победителей и проигравших. Часто даже хобби и увлечения подразумевают соревновательность и соперничество.

При этом все осознают, что победителей обычно бывает намного меньше, чем проигравших. Всегда есть риск потерпеть поражение, и сознание этого порождает неуверенность в себе и различные страхи. В результате победители и проигравшие становятся гораздо более агрессивными, что, безусловно, осложняет их отношения с другими людьми.

Однако в последнее время идеи сотрудничества получают признание и более широкое распространение. Сегодня все больше людей, выбирая путь кооперации, желают жить и работать в условиях взаимного партнерства. Как показывает опыт, люди испытывают положительные эмоции и ценят деловые качества тех людей, которые не вызывают их на соревнование. К соперникам они относятся достаточно противоречиво, часто с неприязнью. В таких условиях очень важен приход к руководству людей компетентных, ориентированных на самооценку человеческой личности, ее внутренние ресурсы, саморазвитие.

Быть лидером сегодня для многих - это ежедневная реальность, способ существования. Это энергия признания и востребованности, готовности к принятию решений, умение планировать, знание тактики и выбор стратегии, четкость и целеустремленность, харизматичность и сила воли, умение прощать другим и высокая требовательность к себе. Развитию этих качеств помогают активные методы обучения, в ходе которых отрабатываются практические умения и навыки, способствующие успеху лидера в руководстве группой, эффективному общению с партнерами.

Предполагаемый тренинг лидерства актуален сегодня, потому что помогает формированию и развитию качеств истинного лидерства, обладающего цельностью творческой личности, высокими моральными качествами, умеющего согласовывать групповое и личные интересы. Тренинг лидерства содержит игры и упражнения, дающие возможность научиться работать в команде, развить позитивное самосознание, научиться ценить свою и чужую индивидуальность, совершенствовать собственный лидерский стиль руководства. Упражнения направлены на то, чтобы пробудить у членов группы интерес друг к другу, сформулировать позитивную самооценку у каждого из них, вызвать чувство удовольствия от работы в команде и радости достижения поставленных целей в атмосфере сотрудничества и кооперации.

При успешном ходе тренинга тренер-руководитель учебного процесса постоянно готов делегировать свои лидерские полномочия обучающимся. Лидеры должны возникать в процессе тренинга в самой группе, а практический характер обучения и деятельности поставит их перед необходимостью вести товарищей к решению поставленной тренером задачи. Лидер - человек, который способен влиять на окружающих с тем, чтобы эффективно добиваться поставленных целей, т.е. хороший лидер - успешный коммуникатор. Ведь в процессе своего влияния на других он обязан быть убедительным, способным изменить мнение и настроение партнеров. Мы вправе ожидать от лидера умения сформулировать задачу, организовать ее решение как групповой процесс, в котором каждый член группы готов участвовать. В ходе этого процесса могут происходить события, провоцирующие конфликт, но лидер сможет сохранить при этом ощущение достаточного личного комфорта участников, высокую мотивацию, помогающую справиться с трудностями.

Тренинг лидерства предназначен для старшеклассников и студентов высших учебных заведений. Он очень актуален для учебы членов студенческого Совета и актива академических групп ВУЗа. Тренинг лидерства состоит из 12 занятий, расписанных по темам. Проводится в течение учебного года с периодичностью 2 раза в месяц.

ПРОГРАММА ТРЕНИНГА ЛИДЕРСТВА

Тема	Содержание занятия	Кол-во часов
«Я и мы. Кто Я?» (Самодентификация личности)	Занятие 1. Игры: «Визитная карточка» «Реклама»	2
	Занятие 2. Игры: «Ты и твоё имя» «Рефрейминг» «Цветной стул»	2
«Лидер. Кто он? Каков он?»	Занятие 3. Игры: «Лидер - это...» «Круг и я» «Любит - не любит»	2
	Занятие 4. Игры: «Без командира» «Харизматическая личность» «Групповой портрет»	2
	Занятие 5. Игры: «Путаница» «Стили руководства» «Я леплю из пластилина»	2
Лидер как эффективный коммуникатор	Занятие 6. Игры: «Ведущий дискуссии» «Гений маркетинга» «Две группы»	2
«Лидер переговоров»	Занятие 7. Игры: «Круиз» «Личный багаж»	2

«Навыки работы с партнером и группой»	Занятие 8. Игры: «Сказка втроем» «Лабиринт» «Лото» «Личный багаж»	2
«Мобилизация группы на совместное решение задачи»	Занятие 9. Игры: «Сказка в шесть кадров» «Печатная машинка» «Мне необходима помощь»	2
	Занятие 10. Игры: «Артель художников» «Со-творчество»	2
«Готовность к решению проблем и умение разрешать конфликты»	Занятие 11. Игры: «Скульптура конфликта» «Ерунда - катастрофа»	2
	Занятие 12. Игры: «Паспорт проблемы» «Никогда не говори «Никогда»!»	2
Подведение итогов тренинга		2

ТЕМА 3: ЛИДЕР КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ КОММУНИКАТОР ВЕДУЩИЙ ДИСКУССИИ

Цели:

- освоить активный стиль общения и развить, группе отношения партнерства;
- потренироваться в определении четких и ясных целей деятельности;
- совершенствовать лидерские умения управлять группой;
- поупражняться в риторике - науке убеждать

Размер группы какой угодно большой.

Ресурсы: флип-чарт и маркеры для записи обсуждения, записки с указанием скрытых ролей: «Ведущий дискуссии», «Спорщик», «Скептик», «Единомышленник», «Философ», «Дипломат», «Альтернативный лидер».

Игра «Равнодушный». Время: от получаса до часа. Ход игры: Руководить собранием, обсуждением, дискуссией особое искусство. От руководителя в этой роли требуется немало умений:

- быть доброжелательным и тактичным по отношению к аудитории;
- владеть аудиторией, вниманием слушателей;
- ограничивать активность крикунов, вовлекать в обсуждение пассивных;
- четко формулировать вопросы и умело резюмировать этапы обсуждения темы.

В данной ролевой игре участники группы смогут проверить на практике свои умения и навыки ведения публичной дискуссии. Сначала группе раздаются записки. Разворачивая их так, чтобы никто не видел написанного, каждый из участников тренинга поймет, какую роль ему предстоит сыграть в предстоящей дискуссии. Затем определяется тема, которая по-настоящему занимает всех присутствующих. После краткого обсуждения, связанного с определением темы дискуссии, принятый большинством вариант записывается на доске или флип-чарте. Только теперь ведущий тренинга просит ведущего дискуссии обнаружить себя. Вся полнота власти с этой минуты переходит к тому, кто в своей записке обнаружил роль ведущего дискуссии.

Объявляется трехминутный перерыв, необходимый для подготовки класса, расстановки стульев; для того чтобы все игроки собрались с мыслями и по поводу избранной для обсуждения темы, и в связи с полученной ролью. Дискуссия продолжается обычно 15-20 минут. Затем группа переходит к обсуждению игры.

Завершение. Обсуждение строится на нескольких уровнях. Первый уровень: все высказываются по поводу того, насколько группе, каждому из выступавших удалось раскрыть тему обсуждения. Второй уровень: самопрезентация и самооценка участников, которым достались конкретные роли-образы. Сначала группа пробует самостоятельно определить, кто был спорщиком, кто альтернативным лидером, а кто занудой. Затем игроки «открывают свои карты» и объявляют о полученных ролях. Они анализируют свое поведение, стиль игры. Получилась ли у них роль? В какой момент дискуссия заставляла их увлечься и забыть о предложенной роли? Третий уровень: самоанализ и обсуждение группой роли ведущего дискуссии. Что получилось, а что - нет? Владел ли он аудиторией? Удалось ли раскатать пассивных слушателей и обнародовать мнение меньшинства? В чем вы видите промахи ведущего, а в чем - его несомненный успех? Соответствовали ли друг другу «язык тела» ведущего и содержание его речи? Поддерживался ли визуальный контакт с аудиторией, какие подбадривающие знаки, стимулирующие выражение собственного мнения слушателями использовал ведущий?

В итоге предлагаем обсудить с группой некоторые идеи из книги Рона Хоффа «Я вижу вас голыми: Как подготовиться к презентации и с блеском ее провести», М.: Класс, 1996. «.Золотой совет для вашего следующего выступления: «Не давайте мячу упасть!» Всякое выступление в большей степени превращается в зрелище. Публика воспринимает все глазами - и вам, выступающему, тоже будет полезно мыслить зрительными образами. Если воображаемая картинка помогает вам удержать в памяти какую-нибудь мысль или понятие, воспользуйтесь этим! Пусть она какая-то странная или далее глуповатая - тем легче вам будет ее запомнить. Кроме того, она предназначена только для вас. Вот одна такая картинка - это настоящий золотой самородок, она поможет вам наглядно представить себе свое будущее выступление. Она немного необычна, но в ней есть смысл, и она может пригодиться вам, когда вы выйдете на трибуну. Представьте себе, что ваше вы-

ступление - это большой, легкий, надувной мяч, которому нельзя дать упасть на землю. Главная ваша забота: чтобы он держался в воздухе. Подкидывайте его вверх, жонглируйте им, можете далее иногда ловко отбивать его головой. Время от времени бросайте его кому-нибудь из публики. Пусть мяч летает взад и вперед, пусть в этом участвуют все, но он должен всегда возвращаться к вам - потому что это вы не дадите ему упасть на землю...

В ходе любого вашего выступления происходят две вещи: выступающий принимает на себя некое обязательство перед публикой. Он старается доказать нечто такое, что должно получить поддержку слушателей и вылиться в некое действие. Слушатели оценивают это обязательство. «Есть в этом смысл?», «Точны ли эти факты?», «Внушает ли мне доверие этот человек?» К концу выступления, если выступающий справился с задачей, слушатель должен развести руками и сказать: «Ну да, я вас понял. Я согласен. Я готов попробовать»

Выступление - это обещание выступающего помочь слушателям что-то сделать. В то же время на протяжении всего выступления слушатели оценивают способности выступающего убедить их, выполнив тем самым свое обещание. А потом публика, разумеется, выносит приговор. Точь-в-точь как в суде. «Я намерен сделать то-то, - говорит выступающий. - Я обещаю то-то». «Посмотрим, как тебе это удастся», - говорит публика. Неужели все так просто? На самом деле все еще проще, потому что есть одна вещь, которая может служить выступающему подсказкой. Выступающий можем постоянно следить за тем, как идет его выступление, - для этого ему достаточно смотреть, как реагируют слушатели. Мы называем это языком телодвижений. «Я не могу без вас. Вы не можете без меня». Нет, это не страстный шепот влюбленного. Это - суть взаимоотношений, которые должны установиться между выступающим и его слушателями. Чтобы понять динамику выступления, важно помнить, что это скорее сотрудничество, чем пассивное зрелище, скорее объединение, чем противостояние, скорее сближение, чем отталкивание. Вся суть здесь - во взаимной потребности. Если ее нет, выступать не имеет смысла».

Игра «Гений маркетинга»

Цели:

- поупражняться в способности убеждать как в лидерском навыке;
- развить творческое мышление участников тренинга, их умение расширять поле проблемы и видеть многообразие подходов к решению задачи;
- помочь участникам группы разобраться в себе и понять природу своих лидерских качеств;
- • потренироваться в переговорном процессе.

Размер группы: не важен.

Ресурсы: материалы в соответствии с возможностями тренера или потребностями группы.

Время: до получаса.

Ход игры. Тренер может принести на эту игру непрозрачный мешок, в который будут помещены разные предметы (или определенный ассортимент, который связан с личными или профессиональными особенностями или задачами участников).

Каждый участник достает из мешка один из предметов. Задание: в течение 15 минут продать группе этот предмет, представив максимум, но не менее пяти, реальных достоинств товара наиболее эффективным способом. Завершение: Чему научила эта игра? Чей опыт продаж оказался вам наиболее успешным? Кому из коллег вы предложили бы поменять стратегию маркетинга и почему? Чьи идеи вам наиболее запомнились? Почему?

Игра «Две группы»

Цели:

- поощрить членов группы дать и получить обратную связь, необходимую для эффективного и доверительного сотрудничества;
- развить лидерские качества, умение анализировать информацию о процессах, происходящих в группе.

Размер группы: желательно небольшой. Группа 8-15 человек идеальна.

Время: 15-20 минут.

Ход игры. Это задание помогает участникам тренинга развить внимательность и логическое мышление. Один из игроков - доброволец - выходит из комнаты. В это время группа договаривается о признаке, по которому она могла бы разделиться на две группы. Сначала признак этот должен быть только визуальным. Скажем, в одном углу сидят люди, носящие очки, в другом - нет. Или в одной группе - те, у кого на руке есть часы, в другой - участники без часов...

После того как разделение произошло, в комнату возвращается игрок, которому предлагается проанализировать «картинку» и на основании увиденного сказать, какой признак лег в основу распределения участников.

На продвинутом языке тренинга можно попробовать проводить разделение, основываясь на качествах характера, общности интересов.

Литература:

1. Берн Э. Лидер и группа. О структуре и динамике организаций и групп. - Екатеринбург, 2000.
2. Григорьева Т.Г. Основы конструктивного общения. Практикум. - М., 1997.
3. Григорьева Т.Г., Линская Л.В., Усольцева Т.П. Основы конструктивного общения. Методическое пособие для преподавателей. - М., 1997.
4. Кипнис М. Тренинг коммуникации. - М., 2004.
5. Кипнис М. Тренинг лидерства. - М., 2004.
6. Кристофер Э., Смит Л. Тренинг лидерства. - Питер, 2001.

7. Пиз А. Язык телодвижений. - М., 1995.
8. Спивак В.А. идеальный руководитель, идеальный предприниматель. - Питер, 2003.
9. Фопель К. Создание команды. - М., 2002

Дніпропетровський обласний методичний центр практичної психології і соціальної роботи 2001-2007

Психолого-методична служба системи освіти Дніпропетровської області є структурним підрозділом Обласного психолого-медико-педагогічного центру. У листопаді 2001 року за наказом обласного управління освіти і науки від 08.11.2001 за №836 вона була реорганізована в Дніпропетровський обласний методичний центр практичної психології і соціальної роботи (далі центр). У відповідності до Типового положення про Центри практичної психології і соціальної роботи (Наказ МОН України від 14.08.2000р. №386) основна мета діяльності Центру полягає у забезпеченні психологічного супроводу навчально-виховного процесу та організації соціально-педагогічного патронажу у дошкільних, усіх типах загальноосвітніх і інших навчальних закладах системи загальної середньої освіти Дніпропетровської області.

Співробітники центру :

Мушинський Віктор Петрович

завідуючий центром, заступник директора ДОПМПЦ з питань психології; спеціаліст вищої категорії; працює в центрі з 1997 року; очолює психологічну службу області з 2001 року;

Морозова Людмила Олександрівна

методист-психолог, спеціаліст вищої категорії; відповідає за питання курсової перепідготовки та атестації працівників психологічної служби області; в центрі працює з 1996 року;

Савельєва Наталія Володимирівна

методист-психолог, спеціаліст вищої категорії; відповідає за питання соціальної роботи, статистичної звітності, діяльність методичних об'єднань; в центрі працює з 2003 року;

Зарічна Наталія Василівна

методист-психолог, спеціаліст вищої категорії; відповідає за роботу методичного об'єднання психологів вузів I-II рівнів акредитації, очолює "Тренінг-центр"; в центрі працює з 2003 року.

**ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ
ОБЛАСНОГО МЕТОДИЧНОГО ЦЕНТРУ
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Напрямок	Зміст діяльності
Організаційно-координаційний	<p>Дотримання державних вимог до змісту діяльності психологічної служби закладів освіти області</p> <p>Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу та організація соціально-педагогічного патронажу у закладах освіти області усіх типів</p> <p>Аналіз, оцінка і прогноз розвитку ОПС, участь у формуванні регіональної освітньої політики</p> <p>Організація діяльності МО практичних психологів і соціальних педагогів</p> <p>Ведення банків даних та розгортання єдиної інформаційної системи ОПС</p> <p>Організація експертизи психологічних методів, методик та новацій у галузі освіти регіону</p> <p>Участь у роботі атестаційної комісії при атестації практичних психологів і соціальних педагогів усіх типів навчальних закладів на вищу кваліфікаційну категорію</p>
Навчально-методичний	<p>Проведення конференцій, семінарів, творчих лабораторій, тренінгів, психолого-педагогічних студій, короткотривалих курсів для практичних психологів, соціальних педагогів та методистів-психологів рай/міськ/во.</p> <p>Удосконалення форм і методів підготовки і підвищення кваліфікації працівників обласної психологічної служби.</p> <p>Розробка та укладання методичних посібників, виготовлення та тиражування діагностичного та корекційного інструментарію для практичних психологів і соціальних педагогів</p> <p>Науково-методичне забезпечення профілактики шкільної та соціально-психологічної дезадаптації серед учнівської молоді.</p>
Консультативно-методичний	<p>Консультативно-методична допомога працівникам ОПС</p> <p>Консультативно-методичні виїзди до районних (міських) психологічних служб.</p>
Просвітницько-пропагандистський	<p>Робота з підвищення психологічної культури у навчальних закладах та сім'ях.</p> <p>Систематичне вивчення і розповсюдження вітчизняного та зарубіжного досвіду в галузі психології, педагогіки і психотерапії.</p> <p>Виступи та публікації у ЗМІ.</p>
Психологічне консультування.	<p>Надання консультативної допомоги фізичним та юридичним особам з актуальних психологічних проблем.</p>

**СИСТЕМА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ
ЦЕНТРУ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Робота з керівниками кадрами	Семінар-нарада для керівників районних/міських/ психологічних служб Серпнева конференція (робота секції для керівників районних/міських/ психологічних служб)	Січень Червень Серпень
Робота з працівниками обласної психологічної служби	День психолога освіти Дніпропетровщини Обласний семінар для практичних психологів і соціальних педагогів 1-го року роботи Обласний психолого-педагогічний семінар	Вересень Листопад Березень Травень
Робота з окремими категоріями працівників обласної психологічної служби	Творча лабораторія для практичних психологів шкіл нового типу Творча лабораторія для практичних психологів спеціальних закладів освіти Творча лабораторія для практичних психологів дошкільних закладів освіти Творча лабораторія для соціальних педагогів Курси з підвищення кваліфікації для психологів-початківців Курси з підвищення кваліфікації для практичних психологів з досвідом роботи Курси з підвищення кваліфікації для соціальних педагогів Курси з підвищення кваліфікації для практичних психологів дошкільних навчальних закладів МО практичних психологів і соц. педагогів закладів освіти обласного підпорядкування	Лютий Квітень Жовтень Грудень Раз на рік Раз на рік Раз на рік Раз на рік Двічі на рік

ТРЕНІНГ – ЦЕНТР ПРОПОНУЄ

Тренінг – центр є структурним підрозділом Центру практичної психології і соціальної роботи. Свою діяльність він розпочав у 2002 році як експериментальна програма з розробки іновативних технологій для роботи з працівниками психологічної служби. Основна мета його діяльності - підвищення рівня професійної майстерності практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти Дніпропетровської області.

За період з 2003 року по 2007 рік 265 практичних психологів і соціальних педагогів одержали посвідчення про підвищення професійної кваліфікації на базі Центру практичної психології і соціальної роботи.

Серед перших учасників експериментальної програми були співробітники центру практичної психології і соціальної роботи – Мушинський Віктор Петрович, Зарічна Наталія Василівна, Савельєва Наталія Володимирівна і Світашева Марина Леонідівна.

На цей час для практичних психологів і соціальних педагогів розроблені і пропонуються наступні авторські програми тренінгів:

Тренер Мушинський В.П.

«Тренінг професійної компетентності для початківців»

«Тренінг особистісного росту»

«Психологічне здоров'я педагогічного працівника» (цикл тренінгових занять у форматі психолого-педагогічної студії).

Тренер Зарічна Н.В.

«Тренінг навичок консультування»

«Тренінг метафоричної взаємодії»

«Тренінг розвитку індивідуального стилю консультування»

«Аналіз ранніх дитячих спогадів (за Адлером)»

Діагностичний практикум

Тренер Савельєва Н.В.

«Основи тренінгової роботи»

Практикум з методики впровадження соціальних програм («Репродуктивне здоров'я», «Усвідомлене батьківство», «Рівний-рівному» та інші)

Консультативний практикум по роботі з «проблемними» дітьми

Діагностичний практикум по роботі з профорієнтаційними методиками

У 2005 році на базі тренінг-центру практичні психологи дошкільних закладів започаткували **Клуб професійного спілкування «Теремок»**. З 2006 року його очолює Зарічна Наталія Василівна. Зустрічі відбуваються 4 рази на рік. Кожна з них має тематичне забарвлення. Спілкування відбувається у неформальній атмосфері і сприяє встановленню емоційних та ділових контактів між колегами по професії.

Друкована продукція Центру:

Технології роботи з гіперактивними дітьми / В.П. Мушинський, Л.О. Морозова, Н.В. Савельєва.—Дніпропетровськ, 2003

Психодиагностические минимумы в общеобразовательной школе. Психологический инструментарий / В.П. Мушинский, Л.А. Морозова, Н.В. Савельева.—Днепропетровск, 2004.

Збірник нормативно-правових документів психологічної служби системи освіти / Упорядник В.П. Мушинський.—Дніпропетровськ, 2004

Психологический портрет учителя (тесты для педагогов) / В.П. Мушинский. — Днепропетровск: Инновация, 2005

Методичне забезпечення діяльності психологічної служби. Інформаційно-методичний збірник / В.П. Мушинський, Н.В. Савельєва, Л.О. Морозова.—Дніпропетровск, 2006

Методичні посібники (електронна версія) :

Технологии работы психолога с педагогическим коллективом / В.П. Мушинский, Л.А. Морозова, Н.В. Савельева.—ОМЦ ПП и СР, 2003- 2007.

Профилактика девиантного поведения у детей и подростков / В.П. Мушинский, Н.В. Савельева. —ОМЦ ПП и СР, 2005.

Психолого-медико-педагогический консилиум в учреждениях образования: методика проведения / / В.П. Мушинский, Н.В. Савельева, Н.В. Заричная, Л.А. Морозова. —ОМЦ ПП и СР, 2006

Технології роботи з гіперактивними дітьми / В.П. Мушинський, Л.О. Морозова, Н.В. Савельєва. —ОМЦ ПП и СР Дніпропетровськ, 2003

Психодиагностические минимумы в общеобразовательной школе. Психологический инструментарий / В.П. Мушинский, Л.А. Морозова, Н.В. Савельева.—Днепропетровск, 2004.

Профилактика агрессивного поведения у детей и подростков / В.П. Мушинский, Н.В. Савельева. —ОМЦ ПП и СР Дніпропетровськ, 2007

Прогрессивные методики в диагностической и коррекционной работе практического психолога. – Н.В. Заричная. – ОМЦ ПП и СР Днепропетровск, 2006

Методика исследования интеллекта Д.Векслера. - В.П. Мушинский, Н.В. Савельева. —ОМЦ ПП и СР, 2007.

Методичні розробки :

Адаптация детей в учреждениях образования / В.П. Мушинский

Профилактика суицидального поведения у подростков / В.П. Мушинский

Научно-практические аспекты работы с педагогически запущенными учащимися / В.П. Мушинский

Работа психолога с леворукими детьми / В.П. Мушинский, Л.А. Морозова

Изучение способностей ребенка. Одаренные дети / Л.А. Морозова

Профориентационная работа школьного психолога / Л.А. Морозова

Психологические причины школьной неуспеваемости и пути их преодоления / Л.А. Морозова

Коррекционный инструментарий: технология проведения тренинга, коррекционные игры и упражнения / Н.В. Савельева

На допомогу соціальному педагогу освітнього закладу / Н.В. Савельєва

ГРАФІК РОБОТИ ОМЦ ПП і СР

Дні тижня : Понеділок — п'ятниця

Час роботи : 9.00 — 17.00

Перерва: 12.30 — 13.00

Четвер : консультаційно-методичний день

НАША АДРЕСА:

49044, м.Дніпропетровськ, вул. Паторжинського, 13-а;

Обласний центр практичної психології і соціальної роботи;

(1 поверх ДОПМПЦ—Обласного психолого-медико-педагогічного центру)

тел.: (056) 371-11-23, fax: (0562) 46-34-10

Електронна адреса: dorpnc @ ua. fm

